

T.C.

BATMAN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

İSLAM VE DEMOKRASİ BAĞLAMINDA RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Seyyid Selami EROL

Danışman

Doç. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER

Haziran-2023

BATMAN

Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER danışmanlığında Seyyid Selami EROL tarafından hazırlanan “İslam ve Demokrasi Bağlamında Raşid Halifeler Dönemi” adlı tez çalışması .../.../... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Unvanı Adı SOYADI

.....

Üye

Unvanı Adı SOYADI

.....

Üye

Unvanı Adı SOYADI

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Doç. Dr.
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Seyyid Selami EROL

Tarih:14.06.2023

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İSLAM VE DEMOKRASİ BAĞLAMINDA RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ****Seyyid Selami EROL****BATMAN ÜNİVERSİTESİ****LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ****SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI****Danışman: Doç. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER****2023, 109 Sayfa****Jüri****Doç. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER****Prof. Dr. Hakan SAMUR****Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALKİŞ**

İslam ve demokrasi arasındaki ilişki XIX. yüzyıldan beri tartışıla gelen bir konu olmuştur. İslam hem dini bir inanç sistemi hem de bir toplumsal düzenin kurulmasına rehberlik eden bir sistemdir. Demokrasi ise temel olarak halkın yönetimi şekillendirmesini ve katılımcı bir siyasi süreci içermesini amaçlayan bir yönetim biçimidir. Bazıları İslam'ın demokrasi ile uyumlu olduğunu savunurken, diğerleri bu iki kavramın çeliştiğini iddia eder. İslam'ın demokrasi ile bağdaşabilirliği, hangi İslam anlayışının ve demokrasi modelinin ele alındığına, toplumun değerlerine, tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamlara bağlı olarak değişebilir. Raşid Halifeler dönemi ise İslam toplumunda siyasi ve yönetim sistemlerinin oluşturulması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu dönemde, halifeler, İslam devletinin lideri olarak seçilmiş ve toplumun çıkarlarını gözetme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Demokrasi bağlamında değerlendirildiğinde, Raşid Halifeler dönemi, danışma ve katılım ilkelerini içeren bir yönetim anlayışının izlerini taşır. Halifeler, danışma mekanizmalarını kullanarak toplumun görüşlerini dinlemiş ve kararlarında toplumun çıkarlarını gözetmeye çalışmışlardır. Bu dönemde, İslam devleti İslam'ın prensiplerine dayanan bir yönetim anlayışıyla yönetilmiş, toplumun katılımı ve danışma ilkeleri önemsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Demokrasi, Raşid Halifeler

ABSTRACT**MS THESIS****THE PERIOD OF RIGHTLY GUIDED CALIPHS IN THE CONTEXT OF ISLAM
AND DEMOCRACY****Seyyid Selami EROL****INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES****OF BATMAN UNIVERSITY****THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE POLITICAL SCIENCE AND
INTERNATIONAL RELATIONS****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER****2023, 109 Pages****Jury****Assoc. Prof. Dr. Makbule ŞİRİNER ÖNVER****Prof. Dr. Hakan SAMUR****Asst. Prof. Mehmet ALKİŞ**

The relationship between Islam and democracy has been a subject of debate since the nineteenth century. Islam is both a religious belief system and a system that guides the establishment of a social order. Democracy, on the other hand, is basically a form of government that aims to allow the people to shape the government and involves a participatory political process. Some argue that Islam is compatible with democracy, while others claim that the two concepts are contradictory. The compatibility of Islam with democracy may vary depending on which understanding of Islam and model of democracy is being considered, the values of the society the historical, cultural and social contexts. The period of the Rashid Caliphs is of great importance for the establishment of political and governance systems in Islamic society. During this period, caliphs were elected as the leaders of the Islamic state and assumed the responsibility of looking after the interests of the society. When evaluated in the context of democracy, the period of the Rashid Caliphs bears the traces of an understanding of governance that includes the principles of consultation and participation. The Caliphs listened to the views of the society by using consultation mechanisms and tried to protect the interests of the society in their decisions. In this period, the Islamic state was governed with an understanding of governance based on the principles of Islam, and the principles of public participation and consultation were emphasized.

Keywords: Islam, Democracy, Rashid Caliphs

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, İslam ve demokrasi kavramlarının birleştiği önemli dönemlerden biri olan Raşid Halifeler dönemini ele almaktadır. İslam tarihinde önemli bir yer tutan bu dönem hem İslam'ın erken dönemlerine hem de demokrasi fikrine ışık tutmaktadır.

Raşid Halifeler dönemi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra İslam toplumunun nasıl yönetileceği sorusunu gündeme getirmiştir. İslam'ın temel kaynağı olan Kuran, bu konuda doğrudan bir hüküm içermemektedir. Bu nedenle, Müslümanlar, Hz. Muhammed'in örnek yaşamından yola çıkarak, toplumlarını nasıl yöneteceklerine dair çeşitli tartışmalara girmişlerdir.

Raşid Halifeler dönemi, İslam'ın demokrasi ile olan ilişkisini anlamamız açısından da önemlidir. Demokrasi, modern dünyada birçok ülkenin tercih ettiği yönetim biçimlerinden biridir. Ancak, İslam geleneği ile demokrasi arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu tez çalışmasında, Raşid Halifeler döneminin demokratik unsurları ve İslam'ın yönetim anlayışıyla nasıl bağdaştığı üzerinde durulacaktır.

İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiyi anlamak, günümüzdeki Müslüman toplumlar için de büyük bir önem taşımaktadır. İslam'ın temel ilkeleriyle demokrasi arasındaki dengeyi kurmak, adil ve katılımcı bir toplumun inşası için gereklidir. Bu tez çalışması, bu konudaki tartışmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Raşid Halifeler dönemi, hem İslam düşüncesini derinlemesine anlamak isteyenlere hem de demokrasi ve İslam arasındaki ilişkiyi araştıranlara önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışma, bu dönemi anlatarak okuyucuya farklı bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Umarım bu tez çalışması, İslam ve demokrasi bağlamında Raşid Halifeler dönemini anlamak ve değerlendirmek isteyen okuyucular için faydalı bir kaynak olur.

Son olarak "Batman Üniversitesi İslam ve Demokrasi Bağlamında Raşid Halifeler Dönemi" konulu yüksek lisans çalışma sürecinde bana yardımlarını esirgemeyen ve her konuda bana destek veren değerli danışman hocam Doç. Dr. Makbule Şiriner ÖNVER Hocama teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca bu süre zarfında bana göstermiş oldukları sabır, hoşgörü ve desteklerinden dolayı başta aileme ve daha sonra yakın dostlarıma çok teşekkür ederim.

Seyyid Selami EROL

Batman-2023

İÇİNDEKİLER

Table of Contents

TEZ BİLDİRİMİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
1.GİRİŞ	1
2. DEMOKRASİ VE İSLAM DİNİ	2
2.1 Demokrasi	4
2.1.1 Gelişimi	4
2.1.2 Demokrasi Kuramları	13
2.1.3 Demokrasi Çeşitleri	18
2.2. Devletin Gelişimi	23
2. 3. Yurttaşlık	25
2. 4. Laiklik	28
2. 5. Sekülerizm	30
2. 6. Genel Olarak Laiklik ve Sekülerizm 'in Arasındaki Farklar	31
2. 7. İslam Dini	32
2.7.1 Şura	33
2.7.2. Şariat	34
2.7.3. Sünnet	35
2.7.4 Halifelik	35
2.8. İslam'da İnsan Hakları	37
3. YÖNTEM	38
3.1. Araştırma Tasarımı	38
3.2 Veri Toplama Yöntemi	38
3.3 Veri Analiz Yöntemi	38
3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları	39
3.5 Araştırmanın Amacı	39
3.6 Araştırmanın Araştırma Soruları ve Varsayımları	39
4. İSLAM DİNİNDE DEMOKRASİNİN YERİ TARTIŞMALARI	40
4.1 İslam ve Demokrasi Bağdaşmaz	41

4.2 İslam ve Demokrasi Bağdaşır	43
4.3 Genel Değerlendirme	44
5.RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ VE DEMOKRASİ.....	46
5.1 Raşid Halifeler Dönemi Öncesi.....	46
5.1.1 İslamiyet'in Doğuşu ve Gelişimi.....	46
5.1.2 İslam Devleti'nin Kuruluşu.....	55
5.1.3 Hz. Muhammed (s.a.v.) Döneminde Yönetim	56
5.2 İslam Devleti ve Raşid Halifeler	57
5.2.1. İslam Devlet Yönetim Biçimi Olarak Şariat	57
5.2.2. İslam Siyasi Geleneği	59
5.2.3. Genel Siyasi Görünüm	67
5.2.4. Dönemin Siyasal Örgütlenmesi ve Yönetimi.....	68
5.2.4.1. Sasani İmparatorluğu	69
5.2.4.2. Bizans İmparatorluğu	71
5.3. Raşid Halifeler Dönemi	76
5.3.1. Hz. Ebu Bekir	77
5.3.2. Hz. Ömer	79
5.3.3. Hz. Osman	84
5.3.4. Hz. Ali	86
5.3.5. Raşid Halifeler Dönemi Uygulamaları.....	91
6.TARTIŞMA	92
7. SONUÇ.....	95
KAYNAKLAR	99
ÖZGEÇMİŞ	109

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

E.T.: Erişim Tarihi

HZ.: Hazreti

MÖ.: Milattan Önce

MS.: Milattan Sonra

S.A.V.: Sallallâhu aleyhi ve sellem

Vb.: Ve benzeri

1.GİRİŞ

XX. yüzyıl demokrasi kavramı açısından çok önemli bir zaman dilimini teşkil eder. Çünkü bu yüzyılda yaşanan sosyal, ekonomik, askeri ve siyasi olaylar toplumların ve devletlerin siyasi ve politik düzenlerini yeniden inşa etmiştir. Özellikle I. ve II. Dünya savaşlarından sonra demokrasi kavramı kendi içinde birçok değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu dönemde büyük imparatorluklar, krallıklar ve mutlak monarşiler yıkılarak bunların yerine irili ufaklı birçok yeni devlet kurulmuştur.

Dini ve siyasi hareketlerin yükselişi ve demokratikleşme bütün dünyada XX. yüzyılın önde gelen konularındandır. Bu dönemde özellikle sömürgeci batılı devletlerin ve güçlerin terk ettiği bölgelerde, dine dayalı toplumsal direniş hareketleri, demokraside yaşanan değişimler ve buna bağlı olarak yeni siyasal sistemlerin meydana çıkışıyla aynı döneme denk gelmiştir. Bu dini ve siyasi fikirler bazen birbirlerini desteklerken, bazen de birbirlerine karşıt fikirler oluşturmuştur. İslam dünyasında ise yaşanan gelişmeler neticesinde dini hareketler güçlenmiş ve Müslümanların siyasal süreçlere katılma istekleri artmıştır (Küçükyılmaz, 2009:11).

I. Dünya savaşından sonra yıkılan Osmanlı İmparatorluğundan birçok devlet ortaya çıkarak kurulmuştur. Özellikle Müslümanların yoğunlukta yaşadığı coğrafyalarda kurulan devletlerde siyasi ve politik birçok sorun ortaya çıkmıştır. Çünkü Müslümanların büyük bir çoğunluğu, Raşid halifeler döneminde kurulan ve zaman içerisinde birçok değişikliğe uğrayan hilafet yönetim tarzı ile yönetilmişlerdir. Hilafet kurumu temeli din olan dünyevi bir başkanlıktır. Hilafetin temel amacı da Kur'an-ı Kerim ve sünnet esasları çerçevesinde insanları en iyi şekilde yönetilmesidir. Müslümanlar yüzyıllar boyunca bu yönetim anlayışını benimsemiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının ardından hilafet makamı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1924 yılında kaldırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ve hilafet makamının kaldırılması ile Müslüman dünyası siyasi bir otoriteden yoksun kalmıştır. XX. yüzyılda yaşanan köklü değişim ve dönüşümler Müslümanları yeni bir siyasi ve politik düzene itmiştir.

İslam ve demokrasi, farklı kültürler ve ideolojiler arasında uzun süredir tartışılan ve keşfedilmeye çalışılan karmaşık bir ilişkiyi temsil eder. İslam'ın temel öğretileri ve demokratik ilkeler arasında bir uyumun olup olmadığı, tarih boyunca pek çok araştırmacı, düşünür ve politikacı tarafından merak edilmiştir. Bu bağlamda, İslam'ın erken dönemlerindeki Raşid

Halifeler dönemi, İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olabilecek önemli bir süreç olarak karşımıza çıkar.

Raşid Halifeler dönemi, İslam peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonraki dönemde yaşanan ve İslam toplumunun yönetimi için dört halifenin seçildiği bir evredir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, İslam dünyasında büyük saygınlığa sahip olan bu halifeler, İslam toplumunun siyasi, idari ve yönetsel süreçlerini şekillendirmiştir. Bu çalışma Raşid Halifeler dönemini İslam ve demokrasi bağlamında ele alarak, bu dönemin İslam toplumunda demokratik ilkelerin nasıl uygulandığını ve bu iki kavram arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğini incelemektedir.

İslam'ın temel ilkeleri ve demokrasi kavramı arasında bir bağlantı kurmak önemlidir. İslam hem dini hem de toplumsal bir düzen sunan kapsamlı bir inanç sistemidir. İslam'ın öğretileri, adalet, şeffaflık, danışma ve toplumsal adalet gibi demokratik değerlerle uyumlu olarak kabul edilebilir. Ancak, bu değerlerin İslam toplumunda nasıl uygulandığı ve nasıl hayata geçirildiği konusu önemli bir tartışma konusudur.

Raşid Halifeler dönemi, İslam'ın erken dönemlerinde demokratik ilkelerin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde, toplumun liderleri, kararları toplumun önde gelenleriyle istişare ederek alırken, adaleti ve eşitliği sağlamak için meşveret (danışma) prensibi benimsenmiştir. Bu durum, İslam toplumunda demokrasi ve yönetim süreçleri arasında bir bağlantı olduğunu gösteren önemli bir kanıttır.

Bu tez çalışmasında, Raşid Halifeler dönemi bağlamında İslam ve demokrasi arasındaki ilişki ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bu dönemdeki demokratik uygulamaların İslam toplumunda nasıl hayata geçirildiği, toplumun yönetimine nasıl katılım sağlandığı ve adaletin nasıl sağlandığı gibi konulara odaklanılmaktadır. Ayrıca, bu dönemin günümüzdeki anlam ve önemini değerlendirilerek, İslam dünyasında demokrasinin yaygınlaşması ve demokratik ilkelerin benimsenmesi konusundaki tartışmalara katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

2. DEMOKRASİ VE İSLAM DİNİ

Geçmişten günümüze İslam ve demokrasi arasındaki ilişki düşünürler ve araştırmacılar tarafından sonu gelmeyen bir tartışma konusu olmuştur. Müslüman dünyası ideolojik olarak tek bir çatı altında birleşmemişlerdir. Müslümanlar arasındaki bu bölünmeler Raşid halifeler dönemine kadar uzayıp gitmektedir. İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiyi reddeden görüşlerden, İslam'ın demokratik bir sistem olduğunu savunanlara kadar uzanan

geniş bir perspektif yelpazesi bulunmaktadır. Bu görüşler arasında Müslümanların yoğunlukta olduğu bazı ülkelerde birçok Müslüman, kendi siyasi sistemlerini açıkça İslami olarak tanımlamasa da İslam'ın demokrasiyi desteklediğine inanmaktadırlar. XX. yüzyılda İslam dünyasının genelinde, kendilerini açıkça İslami olarak tanımlayan birçok siyasi grup ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda monarşi rejimler yıkılarak demokratik süreçlere doğrudan katılmaya çalışılmıştır. İran'da bu tür gruplar sistemi bir bütün olarak kontrol edip tanımlarken, diğer bölgelerde açıkça İslami olan gruplar daha seküler yapıdaki sistemlere katılmışlardır. Kendilerini İslami olarak tanımlayan grupların seçimlere ve genel olarak demokratik süreçlere katılımı önemli tartışmalara yol açmıştır. Laik yaklaşımların ve din ile siyasetin birbirinden ayrılmasının demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olduğuna inananların bir kısmı, İslamcı grupların demokrasiyi sadece siyasi güç elde etmek için bir taktik olarak savunduklarını, İslamcı grupların tek adam, tek oy ve tek seferlik seçim ilkesini desteklediğini iddia etmektedirler. Bazı dönemler Cezayir ve Türkiye'de mevcut siyasi rejimleri dini açıdan tehdit ettiği düşünülen partilerin seçim başarılarının ardından İslami siyasi partiler yasal olarak kısıtlanmış veya bastırılmıştır (Almira, 2001).

Yukardaki paragrafta değindiğimiz konuya binaen İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiyi yaşanan olaylar neticesinde sonu gelmeyen tartışmalara sebebiyet vermiştir. Çünkü laik siyasal sistemlerde ortaya çıkan İslamcı siyasi gruplar, laik siyasi gruplar tarafından hoş karşılanmamıştır. Buna bağlı olarak İslam ve demokrasi arasındaki ayrım daha da körüklenmiştir. İslam ve demokrasi arasındaki tartışmalara bakıldığında genellikle iki görüş üzerinde yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Bu görüşlerin ilki İslam ve demokrasinin uyuşup uyuşmadığı, ikinci olarak da hem İslam'ın hem de demokrasinin aynı sistem içerisinde bulunup bulunmayacağıdır. Bu görüşler bağlamında iki sonuç ortaya çıkmaktadır. İlki İslam'ın demokrasi kavramı ile birlikte bir sistem içinde olmayacağını ve iki kavramın uyumsuz olduklarını düşünen görüş, ikincisi ise İslam ve demokrasinin aslında uyumlu olduğunu savunan görüştür (Bozbaş, 2017:138).

İslam ve demokrasi kavramları çağımızda neden bu kadar çok tartışma konusu olmuştur. Çünkü İslam ve demokrasinin her ne şekilde olursa olsun bir arada ve bir sistem içinde bir arada yürütülemeyeceği, yürütülse bile aralarındaki ilişkinin uyumlu olup olmayacağı hakkındaki şüphelerde yatmaktadır. Bu şüphenin temel nedeni ise İslam'ın, dini konuların yanında sosyal hayatı düzenleyen konuları da içinde barındırmasıdır. Bunun yanında kendine münhasır bir yönetim anlayışına sahiptir. Bu yönetim anlayışı hilafettir. Hilafet makamı şura, seçim ve istişareye dayanır. Ve ülke bu sistem içerisinde şariat kanunları ile

yönetildiği için İslam ve demokrasinin uyumlu olmayacağı ve demokrasinin laik düzenine ters düştüğü düşünülmektedir. Bu durum din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı laik sistemler tarafından şüphe ile karşılanmaktadır. Her ne kadar diğer dinlerin, örneğin Hristiyanlık dininin demokrasi ile bir uyum içinde olup olmayacağı hakkında görüşler olsa da İslam ve demokrasi arasındaki tartışma kadar siyasi ve akademik arenada pek fazla üzerinde durulmamıştır (Ateş, 2017:215). Bunun nedeni olarak siyasi gücün Hristiyan aleminin kontrolünde olması öne sürülebilir. Ayrıca Hristiyan alemi siyasi bir otoriteden yoksun değildir. Geçmişten gelen bağlarla siyasi otoritelerini sağlam temeller üzerine kurmuşlardır. Bunun yanında Hristiyan inancının yaygın olduğu birçok ülkede laiklik ilkesi benimsenmiştir, bu da devletin bir dini bir inancı veya mezhebi desteklememesi veya teşvik etmemesi anlamı gelir. Bu nedenle, genel olarak, Hristiyanlık ve demokrasisi üzerine çok fazla özel bir tartışma veya araştırma yapılmamaktadır.

Anlaşılabileceği üzere İslam ve demokrasi arasındaki ilişki geçmişten günümüze kadar hep bir tartışma konusu olmuştur. Bu tez çalışmasında da İslam ve demokrasi arasındaki benzerlikleri, zıt görüşleri, İslam'ın demokrasiye bakış açısını ve Müslümanların demokrasi kavramına yönelik tutumları ele alınmaktadır. Bu çalışmanın ana referans kaynağı Raşid halifeler dönemi olacaktır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasal düzen ve devlet yönetimi demokrasi açısından değerlendirilmekte, İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Onun için bu bölümün ilk kısmında demokrasinin gelişimi, demokrasi kuramları ve demokrasi çeşitleri incelenmektedir. Devamında demokrasi ve yönetim, İslam'da yönetim ile ilgili temel kavramlara bakılmaktadır.

2.1 Demokrasi

Demokrasinin tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle demokrasi kavramının gelişimi ve tarihte demokrasi olarak görülen yönetim uygulamalarına bakmak gerekmektedir.

2.1.1 Gelişimi

Demokrasi kavramı geçmişten 21.yüzyıla, günümüze, 2500 yıllık tarihinde birçok kere tartışılan bir kavram olmuştur. Özellikle XIX. Ve XX. yüzyılda demokrasi kavramına yönelik tartışmalar yoğunlaşmıştır (Özdemir, Şimşek ve Aktaş, 2006:260). Demokrasi kavramına yönelik geçmişten günümüze gelen bu tartışmalar, Fransız Devrimi ile birlikte daha çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Fransız Devriminin getirdiği milliyetçilik akımı ile ulus devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik akımıyla birlikte Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluğu gibi mutlak monarşiler yıkılarak imparatorluk içinde yaşayan birçok

ulus kendi devletlerini kurmuşlardır. Milliyetçilik akımı ile gelen ulus devletçiliği, yeni dünya sisteminde, siyasal ve politik arenada demokrasi kavramı, düşünürler tarafından daha çok tartışılmaya ve gündem olmaya başlamıştır.

Demokrasi kavramı Yunanca "demos" halk, halk kitlesi, insanlar ve "kratos/kratein" egemen olmak, yönetmek ve iktidarı kullanmak gibi birçok anlama gelerek demos ve kratos/kratein sözcüklerin birleşmesiyle Grekçe 'de "demokratia" anlamını oluşturmuştur (Dahl,2001:19). Grekçe demokratia kelimesi Türkçeye Latince demokratie kelimesinden geçmiştir (Mankan,2020:121). Demokrasi kavramı bu biçimiyle halkın ve çoğunluğun yönetimi demektir.

Sözcük anlamına göre demokrasi, halkın egemenliği anlamına gelir. Yani devlet yetkisinin halka ait olduğu ve halkın yönetimin nasıl işleyeceği konusunda etkin bir söz sahibi olduğunu ifade eder. Demokrasi kavramı birçok düşünür ve araştırmacı tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu düşünürlerden H. Kelsen'e göre "İktidarın objesi ile subjesinin, yönetilen ile yönetilenlerin benzerliğini, halk tarafından hükümetini ifade eden" demokrasi, Duverger tarafından ise; "Yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla yöneltilenler tarafından seçildiği rejim" biçimi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir önemli düşünür olan John Locke; siyasal ve politik düzenin kurulmasına katkı veren toplumun, yasaları ve kanunları kendisi yapması ve aynı zamanda yasaları ve kanunları uygulayacak görevlileri de aynı şekilde kendisi seçmesi halinde böyle olan bir yönetim biçimin demokrasi olarak adlandıracağı şeklinde bir tanım yapmaktadır (Varlık ve Ören,2003:175).

Demokrasi kavramına yönelik tarih boyunca pek çok düşünür, insanlar için en ideal yönetim şeklinin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda hep bir arayış ve çaba içerisinde olmuşlardır. "Antik dönem düşünürleri demokrasiye olumlu yaklaşmamış ve demokrasiyi iyi yönetimden sapma olarak nitelendirmişlerdir." Demokrasi kavramı XXI. yüzyıl itibarıyla pek çok önemli eleştirilere karşı karşıya gelse de demokrasinin günümüz çağında toplum için ve dünya barışı için en ideal yönetim şekli olduğu kabul edilmiştir. Her ne kadar birçok eleştiriye maruz kalsa da günümüz demokrasisi, antik demokrasisinin ve deneyimleri üzerine kurulduğu açıkça ortadadır (Çelik,2020:4).

Aristo, Politika adlı eserinde demokrasiyi bir politik sistem olarak ele almıştır. Aristo'ya göre demokrasi, halkın egemenliğiyle yönetilen bir devlet biçimidir. Ancak Aristo, demokrasinin birçok çeşidinin olduğunu belirtir ve bu çeşitlilikten kaynaklanan bazı problemleri vurgular. Aristo'ya göre, saf demokrasi yani halkın doğrudan katılımının olduğu

bir sistemde, halkın çoğunluğunun hükmettiği bir yönetim biçimi ortaya çıkar. Ancak Aristo, çoğunluğun yanılğıya düşebileceğini ve hatalı kararlar alabileceğini savunur. Bu nedenle, Aristo'nun tercih ettiğı yönetim biçimi, vatandaşların yetenek ve erdemlerine dayalı bir seçkin grubun yönetimi olan aristokrasidir (Aristoteles,1975).

Platon, Devlet adlı eserinde demokrasiyi eleştirmiştir. Platon'a göre demokrasi, halkın egemen olduğu bir sistem olmasına rağmen, iyi bir yönetim biçimi değildir. Platon, demokrasinin, toplumun en kötü yönetim biçimlerinden biri olduğunu düşünür. Ona göre demokrasi, çoğunluğun çıkarlarını ve isteklerini dikkate alan bir sistemdir, ancak bu durum bazen mantıksız ve istikrarsız bir hükümete yol açabilir. Platon, demokrasinin aşırı özgürlükçü olduğunu ve insanların düşük arzularına, ihtiraslarına ve zevklere teslim olmasına neden olduğunu savunur. Onun ideal devlet biçimi "filozof-kral" yönetimidir, yani bilgeliğe sahip bir liderin yönettiğı bir devlettir (Platon,2020).

Bu şekilde, Aristo demokrasiyi çoğunlukçu bir sistem olarak ele alırken, Platon demokrasiyi eleştirir ve daha az özgürlüğe dayalı bir yönetim biçimi önerir. Her iki düşünür de demokrasinin bazı zayıflıklarına ve sınırlamalarına dikkat çekerken, farklı bakış açıları ile bu konuya yaklaşırlar

Aristo ve Platon'un demokrasi kavramına yönelik tanımlarının üzerinden epeyce bir zaman geçmiş ve toplumun medeniyet inşası hız kesmeden devam etmiştir. Bu bağlamda geçen bu süre zarfında medeniyet ve yönetim şekilleri ve algıları değişime uğramıştır. Aristo ve Platon'un düşünceleri ve görüşleri yaşadıkları çağ içerisinde değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır. Aynı zamanda demokrasi kavramının günümüz modern demokrasi oluşumunda ileri sürülen tanımlar ve söylemler göz ardı edilmemelidir. Eski Yunan'da temelleri atılan demokrasi ile günümüz demokrasi kavramları aynı temeller üzerine kurulmuş olsa da anlam bakımından birçok değişiklikler yaşanmıştır. Bu bağlamda demokrasi kavramını sadece Atina'da meydana çıktığı şekli ile değil, günümüze kadar hangi süreçlerden geçerek geldiğini anlatarak tanımlamak gerekir (Demirkol,2021:3-4).

Demokrasi kavramı Herodot zamanından beri "halkın yönetimi" manalarında kullanılmıştır (Mankan,2020:121). Demokrasi kavramı ve demokratik yönetim biçimi çok hızlı bir şekilde çıkmış ve gelişmiş bir olgu değildir. Nitekim demokrasi tarihsel bir süreç içerisinde uzun, dönem bir oluşum, değişim ve gelişim sürecinden geçmiştir (Kapucuoğlu,2004:7).

Birçok yazar, düşünür ve araştırmacının üzerine kafa yorduğı, düşünce birliğine vardığı konu, antik demokrasiler arasında en gelişmiş ve en çok etkisini sürdürmüş olan

demokrasi örneğinin, Atina demokrasisi olduğudur. Çünkü Atina demokrasisi insanların belli bir bölümünün gündelik hayat içerisinde siyasal hayata katılımın yaşandığı ve doğrudan demokrasinin ilk uygulandığı ve görüldüğü yerlerden biri olmasıdır (Çelik,2020:4). Atina'daki demokrasi olgusu, Yunan demokrasileri içerisinde en kıymetlisi, o çağda ve bugünde en iyi şekilde bilinendir. Siyaset ve politika felsefesi üzerine mukayese kabul etmez bir etkisi olmuştur. Ve ilerleyen zaman içerisinde çoğunlukla, halk katılımının ya da katılımcı demokrasinin temeli olarak gösterilmiştir (Dahl,2001:20).

Eski Yunan'da yasaları vatandaşların çoğunluğu bir araya gelerek birlikte yapmışlardır. Temsili demokrasi olgusu yoktu. O zamanlarda genellikle bir şehir ya da çevresinde meydana gelen devletlerin güçlü ve büyük olmayışı, yurttaş nüfusunun genellikle 10.000'i geçmemesi ve bu bağlamda eski Yunan kent şehirlerinde doğrudan doğruya demokrasi uygulamalarının işlerlik kazanmasına ortam sağlamıştır. Her ne kadar Eski Yunan'da bir demokrasi uygulaması görülse de bu demokrasi uygulaması tüm yurttaşlara demokratik haklar vermemektedir. Atina şehir devletlerinde kadınların oy kullanma hakkı bulunmamaktadır. Aynı zamanda yurttaşlık haklarından mahrum kalan ve hiçbir şekilde bir hakkı olmayan büyük bir kitleye sahip olan köle sınıfı da vardır. Var olan bu demokrasi anlayışında kölelik kurumu, kölelerin varlığı ve kölelerin yurttaşların hizmetinde olmasının gerekliliği kabul edilmektedir. Eski Yunan devlet ve siyasal sistemi yurttaşlar arasında belirli bir kesim içinde eşitliği tanımış ancak bu tüm toplumu içeren bir eşitliği sağlayan sonuca varamamıştır. Eski Yunan devlet görüşü ataerkil yönetim biçimi ve zengin bir kesimin üstünlüğüne dayanmıştır, her kesimden insanların katılacağı bir yönetim şekli söz konusu değildir (Kapucuoğlu,2004:7-8).

Atina şehir devletlerinde yurttaşların belirli bir kesimi demokratik olarak kent meclislerine katılma ve aynı zamanda oy kullanma hakkına sahiptiler. Bu bağlamda devletin yürütme ve yargı erklerinde farklı görevler alabilmişlerdir. 20 yaşını bitiren köle olmayan erkekler Atina vatandaşı "Eklesia" olarak adlandırılan kent meclisinin doğal üyesi olmaktadır. Yurttaşlara yürütme ve yargı görevleri seçim ve kura yolu ile verilmektedir. Aristoteles'e göre kura yolunun üstün tutulması, demokrasinin en önemli özelliklerinden biridir. Bu yönetim sisteminde kuvvetler birliği olduğu gibi devlet görevlileri aynı zamanda yasama, yürütme, yargı görevlerinde yetki sahibi olan kent meclisi önünde sorumludurlar (Kapucuoğlu, 2004:8).

Bazı Yunan kentlerin bir araya gelip, (genellikle savunma amacıyla) kurdukları birlikler, anlaşmalar ve konfederasyonlar gibi birçok zayıf temsil hükümetleri kurulmasına rağmen bu kurulan temsil hükümetleri hakkında yeterli derecede bilgi bulunamamaktadır. Yunan demokrasisinin siyasal ve politik kurumları kendi çağlarında yenilikçi olmalarına rağmen çağımız temsili demokrasisinin gelişim sürecinde göz ardı edilmiş, hatta açık bir şekilde reddedilmiştir (Dahl, 2001:20-21).

Roma halkçı yönetim sistemi de Eski Yunan'da demokrasinin uygulandığı dönemde İtalyan yarımadasında, Roma kentin 'de kendini göstermeye başlamıştır. Lakin Romalılar kendi yönetim sistemlerine cumhuriyet manasına gelen "republic" adını vermeyi seçtiler. Latince 'de "res" şey ve ilişki, "pablicus" da halk manasına gelmektedir. Temiz bir çeviriyle “cumhuriyetin halka ait olduğu” anlamına gelmektedir. Cumhuriyet yönetim sistemine katılma hakkı başta şehrin önde gelen soyluları ve aristokratlarla sınırlıdır. Zamanla ve uzun uğraşlar sonucunda sıradan halk cumhuriyet yönetim sistemine katılmaya hak kazanmıştır. Hem Roma cumhuriyetinde olsun hem Atina yönetim sisteminde olsun XX. yüzyıla kadarki dönemde demokrasi ve cumhuriyet yönetim sistemlerinde ataerkil bir yaklaşımın varlığı söz konusudur (Dahl,2001:21).

Roma'da uygulanan demokratik sistem ile Antik Yunan'da uygulamaya konulan demokratik yönetim biçimini vatandaşlık açısından birbirinden ayırt etmek gerekir. Roma cumhuriyeti yaptığı savaşlarla diğer bölgeleri kendi topraklarına katarak ülke sınırlarının dışında fethettiği toprakları kazanarak genişlemiştir. Sonuç olarak cumhuriyet yönetim sistemi tüm İtalya'yı ve İtalya sınırını aşarak uzak yerlere de ulaşma imkânı sağlamıştır. Aynı zamanda cumhuriyet, fethedilen bölgelerdeki insanlara Roma vatandaşı olma hakkını tanır. Böylelikle fethedilen bölgelerdeki insanları değersiz kullar olmaktan çıkarıp yurttaşlık hakkına ve aynı zamanda Roma ayrıcalıkları olan Romalılar haline getirmiştir. Söz konusu Roma cumhuriyetinde olan bu durum Antik Yunan demokratik sisteminde var olmayan bir durumdur (Mankan,2020:123-Dahl,2001:21).

Romalılar genellikle yaratıcı ve yetenekli bireyler olmalarına rağmen, halk konseylerindeki ve meclislerindeki belirli önemli görevlileri seçme yöntemleri sebebiyle, neredeyse hiçbir zaman demokratik kanallarla seçilmiş temsilcilere hitap eden temsili hükümet sistemi meydana getirememiştir. Roma Cumhuriyeti, geçmiş ve günümüz hatta Atina demokrasisinden daha uzun bir süre varlığını devam ettirmesine rağmen milattan önce 130 yıllarında, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan halkın huzursuzluğu, bitmeyen savaşlar,

askerleşme, yozlaşma aynı zamanda önceden var olan sağlam ve güçlü vatandaşlık hissiyatındaki azalma nedeniyle zayıflamıştır. Gerçek cumhuriyetçi yönetimden ve uygulamadan elde kalanlar da Julius Sezar'ın yönetimi, diktatörlüğü zamanında ortadan kalkmıştır. Julius Sezar'ın milattan önce 44 yılında komplo sonucunda öldürülmesiyle cumhuriyet tarafından yönetilen Roma, imparatorlar tarafından varlığına devam eden bir imparatorluğa dönüşmüştür. Bu sonuçlar bağlamında Cumhuriyetin yok olmasıyla halka dayalı yönetim biçimi güney Avrupa'da tamamen yok olmuştur. Küçük, dağınık kabilelerin siyasal ve politik sistemleri dışında hemen hemen dünya üzerinde belli bir çağa kadar silinmiştir (Dahl,2001:22-23).

Orta Çağ'da demokrasi için bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm Magna Carta Libertatum (Latince anlamı; Büyük Özgürlük Fermanı) ile olmuştur. İngiliz Kralının Fransa ile yaptığı savaş sonucunda mağlup ayrılmasıyla, savaşın ağır faturasını İngiliz Kralı baronlarına kesmiştir. Bunun üzerine baronlar bir araya gelerek krala isteklerini bildiren 47 madde 'den oluşan bir bildiri sunmuşlardır. Bunun üzerine 1215 yılında İngiliz Kralı I. John Magna Carta bildirisini imzalayarak kralın yetkilerini sınırlandırmıştır. Böylelikle Magna Carta bildirgesi demokrasi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda Yeni Çağ'a gelince, demokrasi kendini Rönesans ve Reform ortamında göstermiştir (Demirkol,2021:6).

Demokrasi kavramı Yeni Çağ'a gelindiğinde ise az da olsa bazı değişimler geçirdi. Yeni Çağ'ın feodal, toplumsal ve ekonomik yapısı içerisinde sanayi devriminin getirdiği küreselleşme gibi, entelektüel ortam, Rönesans ve Reform kavramının getirdiği özgür düşünme ve bilime yönelme ortamı insan haklarının gelişmesini sağladı. Karanlık çağ Avrupa'sında yaşanan bu değişimler, toplumda ve halk nezdinde feodal sisteme karşı yöneltilen eleştiriler Yeni Çağ'da demokratik oluşumun sosyal temelin oluşturdu. Yeni kıtaların ve ticaret yollarının keşfedilmesiyle birlikte ekonomik olarak zenginleşen orta sınıf halk kendi ülkelerinin devlet yönetiminde etkin rol almaya başladı. Yeni Çağ'da yaşanan bu değişimler aynı zamanda günümüz modern demokrasisinin temelini oluşturur (Demirkol,2021:6).

Modern demokrasi olgusu büyük ölçüde Orta ve Yeni Çağ toplumunun ve Avrupası'nın fikir ve kurumlarınca şekillendirilmiştir. Şekillendirenlerden ilki tanrısal, doğal ve aynı zamanda var olan geleneksel hukuk iktidarının kısıtlanması yolundaki düşüncelerin etkisi, bir diğeri ise; kralın ya da hükümdarın vergi koyma ve vergi alma konularında sınırlandırma getirilmesidir. Magna Carta bildirgesiyle bunlar hükümdarı kısıtlayan

hükümdarların farklı çevrelere, gruplara ve zümrelere danışarak yapacakları politikalara yönelik onay almalarını getirmiştir. Gelişen bu politik, fikir alışverişi sonucunda bir araya gelen farklı zümrelerden insanlar, günümüz çağdaş parlamentolarını ve aynı zamanda yasama meclislerinin altyapısını oluşturmuştur. Köklü düşünsel yapılanmalar ve toplumsal gelişmeler, aynı zamanda aydınlanma fikri, Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi ve Fransız devrimi ile gelen doğal hak, toplumsal eşitlik ve siyasal eşitlik olguları bu parlamentoların ortaya çıkmasında çok önemli rol oynamışlardır (Kapucuoğlu,2004:11).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde demokrasi kavramına yönelik çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1775-1783 yılları arasında Büyük Britanya'nın yedi yıl savaşları sonucunda oluşan zararları giderebilmek için, Amerika'da bulunan kolonilere ağır vergi yüklemesiyle başlayan Amerika Bağımsızlık Savaşı, Fransa'nın destekleriyle savaşı kazanan Amerikalılar 1776 yılında resmi olarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Amerikalılar 1776 yılında İngiliz sömürgesinden ve yaptırımlarından kurtulmak için Amerika'da bulunan kolonilerin birleşimiyle "Haklar Bildirisi" ve "Bağımsızlık Bildirgesini" yayınlamışlardır. Bu savaş sonucunda 1781'de Yorktown Muharebesi'nde Amerikan ve Fransız birlikleri, Britanya Ordusu'nun büyük bir kısmını yenilgiye uğratmışlardır. Bu zafer, Britanya hükümetinin Amerika'daki savaşının sona ermesi ve 1783 yılında Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı hem Amerikan tarihinde hem de dünya çapında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaş, bağımsızlık, demokrasi ve insan hakları gibi kavramların önemini vurgulayan ve diğer organları da etkileyerek daha sonra ortaya çıkan bağımsızlık hareketlerine de ilham vermiştir. Amerika, verdiği bağımsızlık mücadelesiyle ve 1787 yılında oluşturdukları anayasa ile modern çağın demokrasi temellerini atmışlardır. Oluşturdukları bu anayasa temsili demokrasi anlayışını ön planda tutarak, insan hak ve hürriyetlerinin korunmasını ve hükümetlerin seçim yoluyla başa gelmesini temel almakla beraber, seçme hakkını ve özgürlüğünü mülkiyet sahibi beyaz erkek vatandaşlara vererek sınırlandırmıştır. Bu bağlamda Amerika Haklar Bildirgesi bir çelişki doğurmuştur. Diğer bir çelişkili durum ise; insanların özgür doğduğuna, özgür bir birey olduğuna aynı zamanda eşitlik kavramına yoğun bir şekilde destek vermesine rağmen, kölelik sisteminin o dönem için devam etmesidir. Amerika İç Savaşından sonra 1863 yılında Lincoln "Serbest Bırakma Beyannamesi'ni" yayınlaması ile kölelik sistemini kaldırmış ve aynı zamanda 1870 yılında yaptığı 15. Anayasa değişikliğinin ardından, öncesinde köle olarak çalışmış kişilere oy kullanma hakkı tanımıştır (Demirkol,2021:7-8). Tüm bu gelişmelere rağmen demokratik hak belli bir kesime özgü olarak kabul edilmiştir. ABD'de yıllarca siyahi insanlara ve kadınlara oy

kullanma hakkı tanınmamıştır. Nitekim kadınlara oy kullanma hakkı 19. Anayasa ile 1920 yılında, siyahi yurttaşlara da 1965 yılında oy kullanma hakkı verilmiştir.

XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda demokrasi kavramı, "Amerika Bağımsızlık Bildirgesi" ve "Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" ile giderek önemi artan bir kavram haline gelmiştir. XVIII. ve XIX. Yüzyıllardan önce demokrasi olgusu büyük devletlere değil, var olan küçük devletler, gruplar ve topluluklara uyan bir yönetim şekli olarak uygulanıyor ve genellikle doğrudan demokrasi olarak yorumlanmaktadır (Demokraside Birlik Vakfı, 2008).

1789 yılına gelindiğinde hem demokrasi hem de insanlık tarihi için bir dönüm noktası olan Fransız Devrimi, meydana gelmiştir. Fransa'da meydana gelen bu devrim toplumsal ve siyasal bir ayaklanma ile başlamıştır. Bu ayaklanmaların nedenleri üzerine tarihçiler fikir birliğine varamamışlardır. Kimileri "Aydınlık Çağ'ın" bir entelektüel ve kültürel ayaklanması olarak görürken, kimileri de ezilen halkın feodal zalimliğine karşı bir ayaklanma olarak yorumlamaktadırlar. Aslında Fransız Devrimi'nin temel nedenini, bir dizi ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerin bir araya gelişiyle ortaya çıkan bir dönüşüm süreci olarak tanımlamak mümkündür (Giritli,1989:539). Fransız Devrimi mutlakiyet rejimine yönelik toplumsal bir ayaklanma şeklinde başlamıştır. İnsanların ekonomik zorluklardan ve yüksek vergilerden bıkmaları sonucu 14 Temmuz 1789 yılında ayaklanarak baskı sembolü haline gelen "Bastille" hapishanesini devrimciler yerle bir etmiş, aynı zamanda Amerika'nın Bağımsızlığı adına yaptığı mücadeleyi örnek alarak İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni hazırlamışlardır (Demirkol,2021:8).

Fransız Devrimi günümüz modern demokrasisinin gelişimini önemli bir şekilde etkilemiştir. Fransız Devrimi, eski gelenekleri yok sayarak özgürlük, kardeşlik ve hak eşitliği üzerine kurulacak yeni bir toplum anlayışı oluşturmakta başarılı olmuştur. İnsan hakları çerçevesinde yapılan köklü değişimler İnsan Hakları Beyannamesi ile güvence altına alındı. Yapılan beyanname sayesinde Avrupa'nın toplumsal ve hukuksal çerçevesini kökten değiştirdi. Bu bağlamda istekleri yasalar önünde herkes için eşitlik sağlamak olan ülkenin önde gelen aydınlanmacı düşünürleri, istediklerini gerçekleştirmişlerdir. Yurttaşların hakimiyetinin savunulması genellikle tüm erkek yurttaşların katılım gösterdiği seçim ve aynı zamanda plebisitler yapılması, toplumun yönetime katılma fikrini güçlendirmiştir. Ancak Jakobenlerin ve aynı zamanda Napolyon'un diktatörlük yönetiminde oluşan fikirlerin ve demokratik kurumların tam olarak gelişmesi engellemiştir. Fransız Devrimi, ilk zamanlarında demokratik yollarla seçilmiş Parlamentolar aracılığıyla oluşan mutlak çoğunluk yönetimine yönelik belli

bir eğilim izlese de tam olarak bir hükümet sisteminin ciddi anlamda savunmamıştır. Her ne kadar Fransız Devriminde demokrasi kavramına yönelik bir yöneliş var olsa da daha sonrasında demokrasi kavramı göz ardı edilmiştir. Bunlara rağmen Fransız devrimi halkın yasaları önünde ve aynı zamana sosyal alanda herkesin eşit, olması gerektiğini savunmuştur. Devrimciler, eşitliği işlerlik kazandıracak tüm siyasi oluşumları haklı saymışlardır. (Kapucuoğlu,2004:27).

Fransız Devrimi kendi içinde var olan kimi sorunlarla beraber günümüzde var olan ulus devletçiliğin temelini atmıştır. Fransız Devriminin getirdiği milliyetçilik akımı ile birçok ulus etkilenecek farklı coğrafyalarda ve imparatorluklar içerisinde yaşayan toplulukların, toplumların ayaklanmasına neden olmuştur. Fransız Devrimi'nin etkisi ile mutlak monarşiler, krallıklar ve imparatorluklar zaman içerisinde yıkılarak yerini yeni ulus devletler almıştır.

Demokrasi kavramı açısından XIX. ve XX. yüzyıl çok önemli bir zaman dilimini teşkil etmektedir. Sanayi devrimiyle hızlı bir şekilde meydana gelen kentleşme ve sanayileşme sonucu büyük bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında her geçen gün etkisini artıran milliyetçilik akımı var olan geleneksel sisteme karşı bir tepki yaratarak halk kitlelerini hareketlendirmiştir. Her ne kadar bu dönemlerde demokrasi kavramı açısından önemli değişimler ve dönüşümler meydana gelse de demokratik haklar herkese eşit bir şekilde verilmemiştir. Demokrasiyi uygulama konusundaki haklar belli bir sınıf insanlara verilmiştir. Bu dönemlerde hukuk devleti anlayışı, eşitlik ve özgürlük kavramları herkes için güvence altına alınmıştır.

Sanayileşme ve küreselleşme ile artan hammadde arayışı, XX. yüzyılın başında I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Fransız Devriminin yarattığı düşünsel arka plan ile birlikte I. Dünya Savaşı sonucunda var olan mutlak monarşiler ve imparatorluklar yıkılarak yeni devletler kurulmuştur. Özellikle yıkılan Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan imparatorluğu sonucunda birçok ulus kendi devletini kurmuştur. I. Dünya Savaşı sonucunda kurulan yeni devletlerle birlikte, yeni ideolojiler de gelişmiştir. Bu ideolojilerin çoğunluğu demokrasi kavramı içerisinde gelişip yaygınlaşmıştır. Antidemokratik ideolojiler yaygınlaşarak, 1917 yılında Bolşevik ihtilali ile Çarlık Rusya yıkılarak, SSCB Rusya'sı, 1933 yılında Almanya'da demokratik yollarla başa gelen Naziler aynı şekilde İtalya'da seçim yoluyla başa gelen Mussoli'nin Cumhuriyetçi Faşist Partisi, yönetimi ele alarak diktatör ve totaliter bir şekilde ülkelerini yönetmişlerdir (Demirkol,2021:9). Avrupa'nın önemli ülkelerinde başa gelen diktatör rejimler II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra mağlup ayrılan Almanya, İtalya ve Japonya'daki antidemokratik ve totaliter sistemler yıkılmıştır. Savaş sonrasında demokratik yönetim biçimine geçen birçok ülke günümüz demokratik yönetim biçimini oluşturmuştur. Savaşın ardından Birleşmiş Milletler (BM) 10 Aralık 1948 yılında yayımladığı "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" demokrasi kavramı açısından çok önemli bir gelişme olmuştur. Yayınlanan bu bildiriyle tüm insanların ve ulusların hakları hakkında herkes için ideal ve ortak ölçüler belirlenmiştir. Belirlenen haklar bireysel haklar yanında hem örgütsel hem ekonomik hem de kültürel hakları da içerisinde barındırmaktadır (Demirkol,2021:10).

Demokrasi kavramı için bir kazanım olan XX. yüzyılın ikinci yarısı hemen hemen tüm dünyada politik değişimler meydana gelmiştir. Demokrasiye karşı ortaya çıkan tüm seçenekler ortadan kalkarak siyasi arenadan çekilmişlerdir. XX. yüzyılın antidemokratik sistemleri arasında sayılan, komünizm, faşizm ve Nazizm tarihin karanlık ve tozlu sayfalarında yerlerini almışlardır. Bu totaliter rejimler, Sovyetler Birliğinde meydana geldiği gibi içten çökmüştür. Aynı zamanda askeri diktatörlükler, varlıklarını devam ettirmek için demokrasi kavramını görünürde kendilerine kalkan olarak kullanmışlar, ancak Latin Amerika'da başarısız olmaları sonucunda, toplum nezdinde ve siyasi arenada saygınlıklarını kaybetmişlerdir (Dahl,2001:7).

Antik dönemden günümüze gelen demokrasi kavramı ve uygulamaları tüm dünya üzerinde yaşayan insanların tam olarak desteğini kazanabildi mi? Tam olarak destek kazandığı söylenemez. Genellikle fanatik milliyetçilik ve köktendincilik gibi antidemokratik inançlar, gelenek ve oluşumlar devam etmişlerdir. Demokrasi olgusunun uzun zaman önce benimsendiği ve sağlam temeller üzerine kurulduğu ülkelerde araştırma yapan gözlemciler, demokrasi olgusunun krizde olduğunu ve aynı zamanda vatandaşların kendi hür iradeleriyle seçtikleri liderlerinin, milletvekillerinin ve hükümet çalışanlarının genellikle işsizlik, suç, yoksulluk, refah plan ve programları, göç konuları, vergilendirme ve siyasi yozlaşma gibi birçok konularda mücadele edebileceklerine olan güven duygusundaki azalmadan zarar gördüğünü belirtmektedirler (Dahl,2001:7-8).

2.1.2 Demokrasi Kuramları

Demokrasi kavramı Antik Çağ'dan günümüz modern Çağına kadar birçok değişim ve oluşum geçirmiştir. Tarih boyunca bir değişim içinde olan demokrasi kavramı birbirinden farklı tanım ve kuramlarını da beraberinde getirmiştir. Toplumsal, siyasal ve politik değişim

ve dönüşümler demokrasi kavramını bir bütün halinde incelenmesini güçleştirmiştir. Bu çalışma kapsamında belirli demokrasi kuramları genel hatlarıyla ele alınacaktır.

2.1.2.1 Liberal Demokrasi Kuramı

Liberalizm kelime manası olarak "devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkilerde önceliğin bireyin hakkı ve özgürlüklerinde olması gerektiğini savunan iktisadi ve siyasal düşünce akımı" olarak tarif edilir (Bekcan,2005:30).

Liberalizmi genel olarak tanımlamak gerekirse, liberalizm yaşamın her yönünü ele alan genel bir felsefedir. Aynı zamanda bu felsefe insanı en değerli yaratık ("eşref-i mahluk") olarak kabul ederek, insanı dünya düzeninin merkezine almıştır. Merkeze aldığı insan için de dünyevi meselelerden önce aklı, daha sonra da aklın yanlışa düştüğü durumlarda da gözleme, deneye ve metoda dayalı bilimi kaynak göstermiştir. Bu özellikleriyle liberalizm, bireyci ve aynı zamanda kanıtlanabilir bir felsefedir (Kodaman,2011:2-3).

Liberal demokrasi anlayışının kökeninde liberal dünya anlayışı yer almaktadır. Bu bağlamda liberalizm, siyasi felsefe oluşumlarını John Locke'un "Sözleşme" ve aynı zamanda Jeremy Bentham'ın "Faydacılık" kuramlarından ve ekonomik felsefe oluşumlarını ise Adam Smith'in "Serbest Piyasa Ekonomisi" kuramından alır. Liberalizm bireyciliğe ve insanların hak ve özgürlüklerine vurgu yapan, özel sektörü ve girişimciliği destekleyen aynı zamanda devletin sosyal, ekonomik ve yaşamdaki her türlü rolünü asgari düzeyde değerlendiren ve bu bağlamda devletin adalet, güvenlik, ekonomik ve eğitim hizmetlerini karşılayıp ve özel mülkiyeti destekleyen ekonomik ve siyasal oluşumlu bir düşünce sistemidir (Demirkol,2021:16).

Liberal demokrasi tüm vatandaşlarına eşit haklar sağlamaktadır. Aynı zamanda vatandaşlarına rekabet ve katılım hakkı sunmaktadır. Liberal demokrasi toplum içinde sınıf ayrımını yok sayarak güçlünün güçsüz vatandaşlarına karşı tahakküm kurmalarına karşıdır. Liberal demokraside kimsenin başka bir kimse üzerinde üstünlük hakkı bulunmamaktadır. Eşit oy, eğitim, ekonomik ve adalet hakkı vatandaşlarına tanınmaktadır. Liberal demokraside tüm vatandaşların siyasal ve politik katılım hakkı vardır. Aynı zamanda liberal demokraside insanlar devletten önce gelmektedir (Demirkol,2021,16). Sivil toplum ve devlet arasına bir set çekerek, vatandaş haklarını ve ekonomik özgürlüklerini koruyan ve yücelten siyasi bir düşünce sistemidir.

2.1.2.2 Katılımcı Demokrasi Kuramı

Katılımcı demokrasi kuramı anlayışında, vatandaşın toplumsal aynı zamanda ekonomik olarak katılımının imkanlar dahilinde yüksek bir seviyeye ulaşmasına önem verilir.

Bu demokrasi anlayışında, oy verme hakkına sahip olan vatandaşların oranını yükseltmek aynı zamanda oy verenlerin kendilerini alakadar eden meselelerde konuşma hakkı, irade oluşturma aynı zamanda karar verme, katılımı genişletmek ve yoğun bir katılım hedefleme çabası içerisinde. Ayrıca, demokrasiyi, halk toplum meselelerini ve politikalarını tartışabileceği ve politik kaynaklardan yararlanabileceği platformlar sağlar. Örneğin, kamu toplantıları, halk forumları, sivil toplum yapıları ve diğer mekanizmalar, insanların seslerini duyurabilecekleri ve politika oluşturmada rol alabilecekleri ortamlar sunar (Demir,2010:606).

Katılımcı demokrasi kuramı, temsili demokratik sistemin gerektirdiği birçok şartı bünyesinde barındıran ve temsil sisteminin tam olarak hâkim olmasını sağlayan, oluşumlar da içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda doğrudan demokrasi isteğini de gür bir sesle duyurma aynı zamanda var olan demokratik olguları daha fazla katılımcı bir düzene getirme gayretini de içerir. Katılımcı demokrasi düşüncesi, temellerini geleneksel demokrasiden almakta ve geleneksel demokrasinin ön planda tuttuğu halk egemenliğini katılımcılık, ortak çıkar anlayışı, fikir birliğine uzlaşma gibi bazı önemli değerleri günümüz şartlarına göre tekrardan bir anlam kazandırmaya çalışmaktadır. Bu demokrasi anlayışı siyasal ve politik kararların sürecinde vatandaşların sadece girdilerin oluşmasına yönelik katılımını değil aynı zamanda çıktıları üzerine de katılımın oluşmasını istemektedir (İzmir,2020:276). Genel olarak katılımcı demokrasi kuramı, her vatandaşın karar sürecinde yüksek ve genişletilmiş bir katılımı, katılım gösterdiği yönetim anlayışıdır.

2.1.2.3 Sosyal Demokrasi Kuramı

Sosyal demokrasi kuramı, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfının etkisiyle ortaya çıkmıştır. İlk olarak liberalizm kurulu düzeni derinden sarsmış ve zaman ilerledikçe küreselleşen dünyayla birlikte büyüyen şehirlerde yaşayan işçi sınıfı insanlardan büyük ilgi görmüştür. Bu bağlamda ayrıcalıkların hüküm sürdüğü bir dünyada bütün insanların eşit olduğu görüşü, işçi kesiminden büyük destek bulmuştur. Sosyal demokrasinin eşitlik olgusu, işçi sınıfı bireyleri tarafından hoş karşılanmış ve bu demokrasi anlayışının kendilerine değer verdiği için işçi sınıfı tarafından yoğun bir şekilde desteklemiştir (Bekcan,2005:33).

Sosyal demokrasi Kuramı, ekonomik ve sosyal politikalar genelinde gelir dağılımındaki adaletsizlikleri etkilemeyi, toplumsal hizmetler ve refah devletini hedeflerini, sağlık, eğitim ve barınma gibi temel ihtiyaçlara erişimi sağlamayı hedefler. Aynı zamanda sosyal demokrasi kuramı ekonomik gelir dengesizliğini şartlarında doğmuştur (Kapucuoğlu,2004:47-48).

Sosyal demokrasi kuramının ilk görüldüğü Fransa'da 1848 Anayasası'nda yer alan "Sosyal Devlet" görüşü kesin bir şekilde kabul görmüştür. Bu demokrasi anlayışı insan haklarını reddetmez, tam tersine bunların uygulanması için çalışır. Sosyal demokrasi kuramı, sosyal adalet, demokrasi ve ekonomik özgürlük ilkelerine dayalı bir siyasi ve ekonomik düşüncedir. Sosyal demokrasi, bireylerin özgürlüklerini ve koruyucu bir demokratik sistemle birlikte, sosyal refahın ve ekonomik güvencenin sağlanması için devlet müdahalesini savunur. Aynı zamanda sosyal demokrasi anlayışı, devletlerin ödevlerini ve sorumluluğunu artırdığı gibi, vatandaşların ödevlerini ve sorumluluğunda arttırmaktadır (Bekcan,2005:34).

Sosyal demokrasi anlayışı, demokrasiyi mücadele tekniği ve aynı zamanda sosyalizm anlayışına gerçekleştirme biçimi olarak gören Bernstein 'in fikirleri ve görüşleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Bernstein'a göre demokrasi olgusunun, siyaset ve ekonomiyi şekillendirmede aynı zamanda demokratik, sosyal ve siyasal düzenlemeler yapılmasında, ilk önce kullanılması sosyalizm anlayışı gereğidir. Sosyal demokrasi anlayışı kapitalizm olgusuna karşıdır. İnsanların farklı insanlar tarafından tahakküm altına alınmasına ve sömürülmesine karşı çıkar. Toplumsal sınıf farklılığını benimser ama ihtilalci değildir. Proletarya, totaliter ve diktatörlük rejimini reddeder aynı zamanda anayasa rejimini benimser. Her türlü totaliterliği, diktatörlüğü ve sert rejimi reddeder (Demirkol,2021:21-22).

2.1.2.4 Radikal Demokrasi Kuramı

Radikal demokrasi kuramı, demokrasi olgusunu sadece bireysel hak ve özgürlükler bağlamında değil aynı zamanda toplumun çıkarlarını yerine getirecek bir siyasal sistem olarak kabul etmektedir. Bu demokrasi anlayışına göre vatandaşın katılımının yüksek bir seviyede tutulması gerekmektedir. Radikal demokrasi kuramını, Laclau ile Mouffe, 1985 yılında yayımladıkları "Hegemonya ve Sosyalist Strateji" isimli çalışmalarında geliştirerek demokrasi çalışmalarına kazandırmışlardır. Sanayileşme ile küreselleşen dünyada yeni gelişen sağ anlayışına yönelik gelişen, yeni muhalif oluşumlarını konu edindiği bir platform olarak ortaya çıkan radikal demokrasi kuramı anlayışı, kriz döneminde olan Marksist tartışma çevresinde hegemonya, evrensellik ve tekillik gibi olguları politik arenaya taşımıştır. Laclau ve Mouffe'un görüşlerine göre radikal demokrasi anlayışı yeni bir sosyalist oluşum ve projedir. Ve bu projenin, radikal aynı zamanda çoğulcu bir demokrasi katılımı ile mümkün olabileceği ileri sürülmektedir (İzmir,2020:276).

Radikal demokrasi kuramı, var olmayan özneler yerine şahıs özneleri dayanak noktası şeklinde alan aynı zamanda özne-nesne ilişkisine karşı gelen, siyaset gündeminin içine farklı

kavramlar yerleştiren bir siyasi kuramdır. Radikal demokrasi kuramı Postmodern döneme ait bir demokrasi kuramıdır. Liberal demokrasi uygulamalarının halk ve devlet arasında bir kriz ortamı oluşturduğunu savunur ve bu durumun aşılmasının demokrasinin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırması ile olacağı fikrini ileri sürer. Genel anlamda bu kuram, vatandaşın yönetime katılımının yüksek bir seviyede olması gerektiğini savunur (Bekcan,2005:47).

2.1.2.5 Müzakereci Demokrasi Kuramı

Müzakereci demokrasi kuramı, liberal demokrasi kuramı eleştirisine yönelik ortaya çıkan kuramlardan biridir. Müzakereci demokrasi kuramı, liberal demokrasi anlayışının gelişen ve değişen dünya düzeninde insanların karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde yetersiz olduğu aynı zamanda meşrutiyet bunalımı yarattığı görüşüne dayanan alternatif bir modeldir (Tunç,2008:1124).

Müzakereci demokrasi anlayışının yenilikçi oluşu, modern dönemin çağdaş düşünürlerinin de üzerinde durduğu önemli bir anlayıştır. Bu anlayışın kurucu fikir babası olan Jürgen Habermas "İletişimsel Eylem Kuramı" eseriyle müzakereci demokrasi tartışmalarına önemli bir katkı vermiştir. Habermas, devlet ve ekonomik alanda bağımsız aynı zamanda tümünden baskılardan temizlenmiş bir kamusal alan tasarlar; insanların toplu eylem yerine müzakere ve konuşma yoluyla siyasete katılmalarını benimser (Becer ve Mazman,2017:7).

Müzakereci demokrasi modelinde, bir yönetim biçiminde kolektif karar alma süreçleri açısından meşruiyete ve rasyonelliğe ulaşmanın gerekli koşulu; söz konusu yönetim biçimindeki kurumların, herkesin ortak çıkarı olarak görülen, özgür ve eşit bireyler arasında rasyonel ve adil biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçlerinden kaynaklanmak üzere düzenlenmesidir. Müzakereci bir demokrasi modelindeki genel ilkeler, herkesin üzerinde anlaşacağı normların yani genel davranış kurallarının ve kurumsal düzenlemelerin geçerli olduğu söylenebilen anlaşmada şu özellikleri taşıyan bir müzakere süreci olmalıdır (Benhabib, 1999:105);

Böyle bir müzakereye katılımıda eşitlik ve simetri normları uygulanmıştır; konuşma edimleri başlatma, soru sorma, sorgulama ve tartışma açma bakımından herkes aynı fırsatlara sahiptir. Herkesin bizzat söylem usulünün kuralları ve bunların uygulanma ya da yürütülme tarzı hakkında dönüşlü savlar ortaya atma hakkı vardır. Dışlanan kişi ya da grup, önerilen söz konusu normdan dolayı olumsuz etkilendiğini gerekçeli olarak gösterebildiği sürece, baştan konuşmanın gündemini ve katılımcıların kimliğini sınırlayan kurallar yoktur. Bazı koşullarda bu, demokratik bir topluluğa mensup yurttaşların kendi ülkelerinde, sınırlarında veya komşu

topluluklarda yaşayan ve yurttaş statüsü taşımayan kişilerle, onları etkileyecek meseleler söz konusu ise, fiili bir konuşma içine girmeleri anlamına gelmektedir.

Müzakereci demokrasi anlayışı, ideal bir yönetim anlayışını savunmaktadır. Bu demokrasi anlayışında karar alma sürecinde halk katılımını vurgular, alınan bu kararlar müzakere ve diyalog yoluyla alınır. Herkesin özgür bir şekilde konuşma ve katılımını benimser.

2.1.3 Demokrasi Çeşitleri

Demokrasi kavramını tek bir düşünce sisteminde açıklamak demokrasi açısından anlam yetersizliğine neden olmaktadır. Bu kısımda demokrasinin gelişen süreç içerisinde, toplumun ihtiyaçları karşısında ne gibi farklılıklar ile ortaya çıktığı genel hatları ile ele alınmaktadır.

2.1.3.1 Doğrudan Demokrasi

Halkın egemenliğinin bizzat, kendisi tarafından ortada bir aracı olmadan uygulandığı demokrasi çeşididir. Bu demokrasi çeşidinin temeli Jean-Jacques Rousseau'nun sosyal sözleşme doktrinine dayanmaktadır. Doğrudan demokraside bütün kararlar doğrudan halk tarafından alınır. Doğrudan demokrasi, demokrasi olgusuna en yakın yönetim biçimi olarak anılmaktadır. Nüfusun fazla olduğu ülkelerde bu demokrasi sisteminin uygulanabilirliği mümkün olmamaktadır. Günümüzde doğrudan demokrasi çeşidi sadece İsviçre'nin belirli kantonlarında (Unterwald, Gralis, Appenzell) uygulanmaktadır (Tunç, 2008:1117).

2.1.3.2 Temsili Demokrasi

Halkın kendisine ait olan egemenlik hakkının temsilciler yoluyla kullanılmasıdır. Temsili demokrasi çeşidinde seçim temel araçtır. Bu demokrasi çeşidinde, her ne kadar oy veren yurttaş ile temsilci arasındaki ilişki seçimden seçime olsa da bu demokrasi çeşidinde, yurttaşın dilekçe hakkı gibi uygulamalarla katılımı artırılmaya çalışılmaktadır. Temsili demokraside yurttaş tarafından seçilen temsilciler, seçildikleri bölgenin değil, ülkede var olan bütün yurttaşların temsilcisi konumundadır. Türkiye, İngiltere, Hollanda, ABD ve Almanya gibi günümüz demokratik ülkelerinin birçoğu bu yönetim çeşidi ile yönetilmektedir (Tunç, 2008:117).

2.1.3.3 Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ve temsili demokrasinin birbiriyle harmanlandığı bir demokrasi çeşididir. Egemenliğin kullanım hakkı, yurttaş ile temsilciler arasında paylaşılır. Bu bağlamda egemenlik hakkını yurttaşın seçtiği temsilcilere vermesinden

dolayı temsili demokrasi çeşidi ile benzer özellikleri almaktadır. Referandum gibi yurttaşın demokrasiye arada bir aracı olmadan katılım göstermesi ile de doğrudan demokrasi çeşidine benzemektedir. Bu bağlamda yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi çeşidi arasında bir yönetim şeklidir (Demirkol,2001:13). Bu tip yönetim anlayışlarında parlamentonun etkinliği yoğunlaştıkça mili egemenlik anlayışına, seçmenin katılımı yoğunlaştıkça yurttaş egemenliği anlayışına yaklaşılmaktadır (Varlık ve Ören, 2018:176). İsviçre ve İtalya gibi ülkeler yarı doğrudan demokrasi yönetim şeklinin uygulandığı ülkeler olarak gösterilebilir (Tunç, 2008:1117).

2.1.3.4 Klasik (Çoğulcu) Demokrasi

Demokrasinin tarihi açısından ilk meydana çıkan, en eski aynı zamanda klasik olanı çoğulcu demokrasidir. Çoğulcu demokrasi anlayışı, batı dünyasının bütün sanayileşmiş büyük ülkelerinde benimsendiği ve farklı yönetim biçimlerine uyum sağlayabildiği kaydedilir. Çoğulcu demokrasi, demokratik merkez çeşitliliğini ve çıkarmaların sunduğu kabul eder. Bu demokrasi biçimi, farklı siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin, sendikaların ve diğer çıkar gruplarının etkin bir şekilde katılımını teşvik eder. Bu gruplar, çıkarlarını savunmak için rekabet eder ve çeşitli siyasi tartışmalarda yer alır (Bekcan, 2005:16).

Çoğulcu demokrasinin hâkim olduğu ülkelerde, belli bir uygulama birliği yoktur. Her ülkenin içinde var olduğu toplumsal, politik ve ekonomik şartlar birbirinden farklıdır. Genellikle de bunlar, demokratik hayatı yakından etkileyen olgulardır. Farklı ülkelerde bulunan çoğulcu demokrasi anlayışında, uygulamada bir bütünlük olmasa da çoğulcu demokrasi anlayışının geldiği bir seviyenin altına da düşülmez. Olumsuz bir uygulama halk tarafından gereken tepkiyi görür. Bu demokrasi anlayışında demokrasinin koruyucusu halkın kendisidir (Bekcan, 2005:16).

Çoğulcu demokrasi, demokrasinin bir yönetim şekli olarak esas alındığı bu demokrasi anlayışında yönetme gücünü çoğunluğu elde eden siyasal iktidara bırakır. Belli şartları üzerinde bulunduran vatandaşlara oy hakkı verir. Bu şartlar; uyrukluk, yaşı ve akıl sağlığı gibi şartlardır. Demokrasi anlayışının bir ideoloji olarak değil yönetim şekli olarak kabul gördüğü bir demokrasi anlayışıdır. Çoğulcu demokrasi anlayışında insan amaçtır. Aynı zamanda her şey insan huzuru ve mutluluğu içindir. Devlet insanın huzurunu ve mutluluğunu demokratik araçlarla sağlamakla yükümlüdür (Tunç, 2008:1117-1118).

Çoğulcu demokrasinin dayandığı ana ilkeler kısacası şunlardır; siyasal çoğulculuk, temsil, seçim çoğunluğu, yönetme hakkı, muhalefet etme özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve yasa önünde eşitlik (Tunç, 2008:1118).

2.1.3.5 Çoğunlukçu (Mutlak) Demokrasi

Bu demokrasi anlayışı, çoğunluk prensibine dayanmaktadır. Çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun yönetiminin mutlak olduğunu savunur. Çoğunluğun kararını bütün olguların üstünde olduğu anlayışını benimser. Bu bağlamda çoğunluğun yönetimi hakkı her daim mutlaklıdır. Aynı zamanda bu hakkın yabancı hakları, kuvvetler ayrılığı, ikili meclis biçimi, kanunların yargısal denetimi gibi birçok kavram ve aynı zamanda kurumlarla engellenmemesi gerekmektedir (Tunç, 2008:1118).

2.1.3.6 Halk Demokrasisi

"Halk demokrasisi" ve "Proleter demokrasi" çeşitleri, komünist siyasal sistemleri ya da II. Dünya savaşı sonrası rejimlerini açıklamak için kullanılmıştır. Halk demokrasisi ilk olarak 1917 devriminden sonra SSCB’de ve Doğu Avrupa ülkeleriyle, Küba, Vietnam, Kuzey Kore ve Çin gibi ülkelerde görülmüştür. Bu demokrasi çeşidi batılı demokrasilerinin temelinde var olan liberal düşüncelerden çok farklı olan "Marksist-Leninist" fikirler üzerinde temellendirilmiştir (Gökçe ve Dölek,2018:124).

2.1.3.7 Siber Demokrasi

Gelişen teknoloji ile birlikte, global bir köye dönüşen dünya, bilgisayar, internet ve sağlayıcılar gibi teknolojik araçlar ve aletleri kullanarak, doğrudan demokrasinin sanal dünyada uygulanabileceğini savunan anlayıştır. Teknik bakımdan yurttaşların oylarının internet sayesinde kullanılması mümkün olmakla birlikte, çağımız şartlarında bu sanal araçlarda gizli oy ilkesinin uygulanması mümkün görülmemektedir (Tunç, 2008:1122).

2.1.3.8 Militan Demokrasi

Kendi değerlerini korumak için siyasi örgütlenme hakkına kısıtlama getiren demokrasidir. Bu görüşe göre demokrasinin uygulanabilirliğini azaltmaya yönelik veya demokrasiye bütünüyle aykırı fikirlerin ya da eylemlerin engellenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir demokrasinin ayakta durması için militan olması gerekmektedir. Bu demokrasi çeşidinin, bir diğer ismi mücadeleci demokrasidir. Militan demokrasi anlayışı, bazı fikirlerin ifade ve fikir özgürlüğü kapsamı dışında tutarak bu ifade ve fikir özgürlüklerini benimsememekte, bu kapsam da iftira, her türlü küfür, argo kelimeler, suç işlemeye yönelik her şey, savaş kışkırtıcılığı aynı zamanda din ve ırk ayrımcılığı gibi toplumu ve bireyi olumsuz

etkileyen her ifade kalıpları, bu anlayışa göre fikir özgürlüğünün objektif sınırları kapsamı alanı dışında kalmaktadır (Tunç, 2008:1122-1123).

2.1.3.9 Marksist Demokrasi

Bu demokrasi anlayışı, "Sosyalist demokrasi" olarak da anılmaktadır. Marksist demokrasi, işçi iktidarına dayanan aynı zamanda Marksist ideoloji fikrinin uygulayıcısı olması gerektiğini ve bunu uygulamaya koymak için halkı zorladığı demokrasi anlayışıdır. Marksizm batı demokrasisinin uydurma bir demokrasi olduğunu, burjuvazinin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini, özgürlüğün sadece burjuva kesiminden olanlar için var olduğunu ve batı demokrasisinin şekilsel bir demokrasi anlayışı olduğu eleştirilerini yapmaktadır. Bu demokrasi anlayışı tek ve bir ideoloji fikrine dayanmaktadır. Aynı zamanda çoğulcu ve müzakereci değildir. İktidar olgusu geçici ve değişken bir yapısı olmadığından muhalefet kanadı yoktur. Komünist parti her zaman iktidardadır (Tunç, 2008:1119-11120).

2.1.3.10 Plebisitçi Demokrasi

Bu demokrasi anlayışı, doğrudan bir demokrasi çeşididir. Halk referandumu ya da benzeri araçlar ile bizzat belirleyici bir konumda olur. Bu demokraside halk siyasi konulardaki fikirlerini doğrudan yönetime iletebilmektedir (Tunç, 2008:1121-1122).

2.1.3.11 Korumacı Demokrasi

Korumacı demokrasi çeşidi, genel olarak geleneksel liberalizmin demokrasi olgusunu temsil etmektedir. Bu demokrasi çeşidi Aristo'nun Platon'a sorduğu dikkat çekici "gözetleyenleri kim gözetleyecek" sorusunu başlangıç noktası olarak almıştır. Bu demokrasi çeşidinin temel sorunsalı, ilk olarak bireyi devletin keyfi ve haksız yere olabilecek müdahalelerine yönelik korumak aynı zamanda bireyin var olan hak ve özgürlüklerini en iyi şekilde koruması ve gözetmesidir (Gökçe ve Dölek, 2018:124).

2.1.3.12 Gelişmeci Demokrasi

Korumacı demokrasi anlayışına getirilen eleştirilerin ve söylemlerin bir sonucu olarak "Gelişmeci ya da Kalkınmacı" demokrasi olarak isimlendirilen, yeni bir demokrasi anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmeci demokrasi genel olarak bireysel ve toplumsal gelişime dönüşüme odaklanmıştır. Gelişmeci demokrasi anlayışını savunanlar, bireysel ve toplumsal gelişim için demokrasi anlayışını gerekli görmektedir. Aynı zamanda gelişmeci demokrasi, bireyin ahlaki yönden gelişiminde katkıda bulunmaktadır (Gökçe ve Dölek, 2018:124).

2.1.3.13 Uzlaşmacı Demokrasi

Uzlaşmacı demokrasi, mutabakatı esas almaktadır. Bu demokrasi anlayışına göre kararların alınmasında aynı zamanda kanunların yapımında mümkün düzeyde, en geniş mutabakatın bulunması gerekmektedir (Tunç, 2008:1123).

2.1.3.14 Delegasyoncu Demokrasi

Delegasyoncu demokrasi anlayışında, her şeyin lidere bağımlı olduğu aynı zamanda liderin aşırı bireyselleştiği demokrasi anlayışıdır. Görünürde demokrasinin var olduğu ama kurumsallaşmadığı ülkelerdeki lidere bağımlı durumu işaret etmektedir. Ülkede var olan siyasal ve politik kurumlar dahil bütün her şeyin lidere bağımlı olduğu yönetim şeklidir (Tunç, 2008:1123).

2.1.3.15 Westminster Demokrasi

Bu demokrasi anlayışı, çoğunluk katılımını esas almaktadır. Yurttaşın yönetiminin, yurttaş çoğunluğu tarafından yapılacağını aynı zamanda yurttaş anlaşmazlık içinde bulunuyorsa ve birbiriyle çelişen tercihlere sahip olursa, hükümetin yurttaşın çoğunluğunun çıkarlarına önem vermesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu demokrasi anlayışı, İngiliz parlamentosunu aynı zamanda hükümet kurumlarını açıklamak için kullanılmaktadır. Westminster demokrasi anlayışı, dokuz ilkedен oluşmaktadır. Bunlar; yürütme gücünün bir araya gelmesi, iktidarın birleşmesi aynı zamanda kabine çoğunluğu, asimetrik çift meclislilik, iki partili siyasal sistem, tek boyutlu siyasal parti sistemi, katılımı yüksek seçim, monist ve merkeziyetçi yönetim, kâğıt üstünde bulunmayan bir anayasa ve meclis üstünlüğü ve münhasıran temsili demokrasidir (Tunç, 2008:1123).

2.1.3.16 Oydaşmacı Demokrasi

Oydaşmacı demokrasi anlayışı, göreceli seçim sisteminin var olduğu çok partili sistemde federe ya da merkezi olmayan yönetim, kuvvetli iki meclislilik aynı zamanda diğer kurumları ile geniş bir ortak yönetim kabinesinin temelinde güç paylaşmasına yönelik vurgu yapan bir yönetim anlayışıdır. Oydaşmacı demokrasi azınlık haklarının ve çıkarlarının korunmasına değer veren bir paradigmadır. Bu bağlamda çoğulculuğun yönetimde yer bulması açısından çok tabakalı toplumlar için değerli özgün bir teoridir. Aynı zamanda müzakere ilkesine oturmuş modellerden bir tanesidir (Dalar ve Canyurt, 2020:171). Arend Lijphart; derin bir şekilde ayrılmış, çok tabakalı toplumlarda, barış içinde bir arada yaşamının ana temel şartının, barışma ve uzlaşma olduğunu söylemektedir. Bu şart toplumsal grupların liderlerinin

geniş katılımıyla oluşan ortak karar alma süreci ile tam olarak yerine getirebilecektir (Canyurt,2020:66).

2.2. Devletin Gelişimi

Arapça 'da devlet veya dület "değişmek bir halden başka hale dönmek; nöbetleşe birbiri ardınca gelmek, dolaşmak, üstün gelmek, zafer kazanmak" gibi anlamına gelir. Çoğul anlamı düveledir. Bazı dilbilimcilerin görüşlerine göre iki kelime arasında belli bir farkın olmadığını savunurken, bazı araştırmacı dilbilimcilere göre de Devlet'in savaş ile Dület 'in malla ilgisine yönelik bir benzerlik olduğunu savunurlar. İlki zaferin ve gücün başka birinden başka birine geçmesine, diğerinin ise ekonomik gücün ve zenginliğin insandan insana dolaşımını ifade eder (Davutoğlu, 1994:234). Devlet kavramının anlam bilgisinin mana değişimi, orta çağ Avrupa devlet açıklama biçimleri içinde geçerlidir. Devlet kavramı orta çağ Avrupa'sında modern bir biçimi ile ortaya çıkmadan önce; "respublica, regnum, civitas, dominium, imperium, potestas, status, royqume ve relm" gibi farklı biçimlerle ifadelendirilmiştir (Aksoy ve Arslantaş, 2009:10).

Devlet kavramına yönelik tanımlamalar siyasal düşünürler ve sosyal bilimciler tarafından ne olduğu konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Devletin tanımlamasında devlet kavramının nasıl bir şekilde ele alındığı belirleyici bir rol olmuştur. Aynı zamanda önemli bazı düşünürler, devlet kavramının en önemli değer olarak açıklarlar. Bu bağlamda: Hegel, "bireyin sahip olduğu her şeyi devlete borçlu olduğunu ve bireylerin yüce görevlerinin devletin üyeleri olmaları" tanımlamasıyla devleti yüceltmektedir. Jean-Jacques Rousseau ise devlet kavramını toplum sözleşmesiyle ilişkilendirir. Lakin tüm bu tanımlamalardan ayrı olarak devletin, gücün zirvesi ve tek bir güç olduğu tanımlaması da yapılabilir. Aynı zamanda gücün bir araç olmaktan sıyrılıp amaç haline evrilmesiyle devletin ortaya çıktığı da iddia edilebilir. Devlet kavramının güç olgusuyla varlık bularak ortaya çıkmasıyla geliştiği söylenebilir (Gören, 2021:49-50).

İlk dönem filozoflarından modern çağ düşünürlerine kadar devlet kavramı üzerine birçok tespit ve tanımlamalar yapılmıştır. İlk dönem Yunan siyasal fikrinin bir kazancı olan şehir devletleri (polisler) günümüz modern anlamıyla bir devlet olmamakla birlikte; belli bir toprak parçası ve sınırları olan "siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik bir bütündür." Önemli düşünürlerden biri olan Sokrates, polis kurallarının kesinlikle uyulması gereken davranış kuralları olduğunu savunmaktadır. Sosyal yaşam içerisinde toplum yararını kişisel menfaat ve çıkarlarından önde tutan Sokrates, toplumu erdemli bireylerin yönetmesi gerektiğini söyler. Aynı zamanda Platon'a göre de devlette sosyal sınıfın olmasını gerektiğini savunur. Bu

sınıflaşmanın nedeni, toplumdaki iş bölümünün var olmasıdır. Çünkü insanlar ihtiyaçlarını sağlama hususunda kendi imkanları yetememektedir. Bu nedenle kendilerinin karşılayamadıkları ihtiyaçları için başka insanların yardımlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda devlet ile toplum arasında bir benzerlik kurmaya çalışmaktadır. Aristoteles, devletin nasıl oluştuğuna yönelik teorilerde aile kavramını ele alarak, fikirleri ile katkı sağlamıştır. Aristoteles göre; aileler çoğalarak kabileleri, kabileler çoğalarak köyleri, köylerde büyüyerek ve gelişim kaydederek polisleri ortaya çıkarmıştır. Böylelikle polis şehir devletleri, medeniyetin ulaştığı en son aşama olmuştur (Özkaya, 2020:319-320).

Tarihsel literatürde 'Erken Devlet' oluşumlarının günümüzden 5500 yıl kadar geçmişi olduğu, coğrafi olarak "Mezopotamya, Mısır, Çin, İndüs Vadisi, Orta Amerika ve Peru'da" ortaya çıktığı bilinmektedir (Çöllü, 2019:15).

Orta Çağ'da devlet, teokratik yapının temel alındığı güçlü derebeylerin ve kilisenin her yönü ile hâkim olduğu "aşkın bir irade" biçiminde ortaya çıkmaktadır. Orta çağın diğer bir coğrafyasında İbn-i Haldun, devlet olgusunu şöyle tanımlamaktadır; "sosyal organizasyonla ve toplu olarak yaşamak zorunludur. Bu sosyal organizasyon meydana gelince insanları birbirine karşı koruyacak ve kötülük yapmaktan caydırıcı bir güce, insanların bir diğerine karşı tecavüz etmesini önleyecek "başka bir şeye mutlak ihtiyaç vardır. Ancak böyle olmalıdır ki, bir kimse diğerine zarar vermesin. Hükümdarın (üstün otoritenin) manası budur" (İbn-i Haldun, 2004:79-81). Lakin İbn-i Haldun çağdaşlarından ayrı olarak devlet olgusu için dini hükümleri zorunlu görmemiştir (Ay ve Uçar, 2015:196).

1648 yılında imzalanan Westfalya Barış Antlaşması'nın günümüz ulus devletlerinin oluşmasında büyük bir payı vardır. Bu barış mutabakatı ile Avrupa devletleri sorunlarını savaş yoluyla değil diplomasi yoluyla çözmeye başlamışlardır. Bu durum devletler arası diplomatik ilişkileri geliştirmiştir. Aynı zamanda devletin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır (Erkış, 2013:62).

Devletin gelişimi açısından önemli bir yeri olan ulus düşüncesi, ilk olarak 1689 yılında İngiltere'de vatandaşlık hak ve özgürlüklerin onayı ile ulus egemenliğine yönelik ve ulus-devletin meydana çıkmasında ortam oluşturan anayasal monarşinin yapılanma süreci ile ortaya çıkmıştır. Ardından Fransa ve Amerika İhtilalleriyle ulus düşüncesi siyasal, politik ve toplumsal örgütlenmede herkesi içine alan ve devlet olgusunun seyrini bambaşka bir yöne çeviren evrensel bir konuma gelmiştir (Zabunoğlu, 2018:538). Özellikle 1789 yılında ortaya çıkan Fransız ihtilali günümüz modern ulus-devlet biçimlerini oluşturmuştur. Ayrıca mutlak monarşiler ve büyük imparatorlukların yıkılmasına sebebiyet vererek her ulus kendi devletini inşa etmiştir. Bu durum devlet olgusunun gelişimi ve dönüşümü için önemli bir evredir.

Devlet, toprak bütünlüğüne sahip olan bir topluluğun siyasi ve politik bir teşkilatlanma ile oluşturduğu varlıktır. İlkel devirlerde toplanarak bilinçsiz bir yapı içerisinde bir araya gelen insan grupları, insanlık tarihinde devlet olgusu olmadan önceki zamanın ilk yapılanmalarını meydana getirmişler ve böylece ilk topluluklar ortaya çıkmışlardır. Bu topluluklar ilk devirlerinde eşit haklar içinde yaşamış ve kendi aralarında bir iş bölümü oluşturarak bir düzen kurmuşlardır. Ardından grupların ortaya çıkması ve örgütlenmesiyle birlikte toplumsal ve siyasi sınıflar ortaya çıkmış, bu bağlamda günümüzdeki devlet oluşumunun temelleri atılmıştır. Böylelikle ortada bir toplum ve bu toplumu yönetecek kişiler var olmuştur. Belirli bir toprak bütünlüğü içerisinde bulunan kişilerden oluşan, bir yönetimi, kanun ve kuralları olan, bir düzen içinde bir araya gelmiş özgür toplulukların oluşturduğu toplumların bir arada yaşadığı devlet meydana çıkmıştır (Erman, 2020:15).

Devlet oluşumları genellikle grupların bir araya gelmesiyle oluşur. İslam devletinin ortaya çıkması da böyle olmuştur. İlk zamanlarda küçük gruplar halinde olan Müslümanlar, sayılarının çoğalması ile büyük bir topluluğu oluşturarak devlet olmayı başarabilmişlerdir. İslam devletinin oluşumu ve gelişimi din esaslıdır. Çünkü İslam devletinin kurucusu son semavi din olan İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. İslam dini, dini hükümlerin yanında sosyal ve siyasi hükümlerini de beraberinde getirmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'de hem bir peygamber hem de siyasi bir lider olarak berberindeki Müslüman topluluğu ile İslam devletini Medine şehrinde kurmuştur. Ve Raşid halifeler döneminde İslam devleti büyük bir gelişme kaydederek Müslümanların siyasi alt yapısını oluşturmuştur.

2. 3. Yurttaşlık

Yurttaşlık kavramı geçmişten günümüze değin birden fazla anlamları içinde barındıracak şekilde tanımlanmıştır. Antik Çağ'dan günümüze kadar gelen tanımlamalar ve açıklamalar her bir farklı dönemdeki toplumsal ve ekonomik değişim ve dönüşümler ile yeni anlamlar içeren nitelikler oluşturmuştur. Yurttaşlık kavramına yönelik yapılan tanımlamalar, toplumsal örgütlenmenin yapısı, inançlar, gelenek ve kültür gibi birden fazla olguya göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin bir konum olarak yurttaşlık kavramı, bireyin devlet ile veya siyasi bir grup ile kurduğu ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişki bireye, mensup olduğu devlete ve topluluğa yönelik sorumlulukları ve görevleri yüklemekle birlikte, bireyin devlet ve topluluk önünde sahip olduğu her türlü hak ve özgürlükleri sağlamaktadır. Bireyin devlet ve toplulukla olan ilişkisi ile birlikte demokratik oluşumlar içinde siyasi ve politik davranışlar

yapabilen bir özneye dönüşmektedir. Bu bağlamda demokratik bir yapıya sahip olmayan oluşumlarda ise yurttaş ve birey siyasi bir obje olarak görülmektedir (Dernek ve Tırış, 2020:747).

Yurttaşlık kavramı, kişilerin devletle olan müşterek hak, sorumluluk ve görev ilişkilerini belirleyen ve açıklayan hukuksal bağı ifade eder. Yurttaşlık resmi şekilsel bir kurum olmanın yanında sosyal, toplumsal ve kültürel bir olgudur. Yurttaşlık belli hak ve özgürlüklerden faydalanabilmenin ve devlet sınırları içinde belli sistemlere katılabılmenin ön şartı olarak toplumsal yapılanmanın bir aracıdır. Devlet sınırları; oy hakkı, askerlik sorumluluğu, yurttaşlığa alma ya da çıkarma gibi uygulamaları yurttaşlık kavramı ekseninde gerçekleşmektedir (Gökşen, 2022:200).

Genel olarak yurttaşlık olgusu, devlet ve kişiler arasındaki karşılıklı ilişki olarak kavramsallaştırılır. Yurttaşlık olgusu, bir ulus devlette hukuksal üyelik anlamına gelir. Bu bağlamda çağdaş şekli ile yurttaşlık "bireyi ulus devlete bağlayan ilişkidir." Aynı zamanda yurttaşlık siyaset ve hukuk alanlarında bir ulus devletin veya şehir mensuplarının hak ve ödevlerini bireylere anlatmak için kullanılır (Güngör, 2017:442).

Tarihsel süreç bağlamında açıkça görülebileceği gibi, Antik dönemden beri yurttaşlık, mevcut siyasal sisteme bireyin katılımı olarak önümüze çıkmaktadır. Orta çağ kent devletleri zamanlarında yurttaşlığın tekrardan canlanışının temelinde, dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal yapıdaki gelişmeler ve dönüşümler bulunmaktadır. Aynı zamanda bu dönemde kent devletlerinin kurulması ve buna bağlı olarak artan ticaret sonucu, bireyin siyaset ve ekonomik alandaki katılımının artmasına neden olmuştur. Yurttaşlık olgusu bu dönemde kendi içinde bir gelişme kaydetmiştir. Mutlak monarşiler döneminde ise yurttaşlığın geleneksel anlamının yok olduğu, devlet ve toplumun kesin hatlarla birebirinden ayrıldığı ve vatandaşın devlet önünde hiçbir etkisinin kalmadığı ve bununla birlikte yurttaşlığın modern kullanımının ortaya çıkıp şekillendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemden sonra yurttaşlık, aristokrasinin ayrıcalıklarına yönelik bir tez olarak, ortaya çıkan ve yeni bir sınıf olan burjuvazinin ifadelerinde yer almıştır. Yurttaşlık kavramı, 1700 yıllarından itibaren, modern çağ siyasetinin katılımı, "temsili, özyönetim, özdenetim" olguları ile harmanlanarak Antik ve orta çağdaki anlam ve içeriğinden ayrı yeni bir anlam ve içerik kazanmıştır. Bu bağlamda modern yurttaşlık kavramı, günümüz siyasetini oluşturan ana kavramlarla bir bütünlük içinde gelişmiş, aynı zamanda bu kavramlarla birlikte yurttaşlık bir anlam kazanmıştır (Şahbudak ve Ayan, 2011:110-111).

Orta Çağ'da yaşanan değişim ve dönüşüm Fransız ihtilali ile birlikte yeni bir dönem başlamış ve yurttaşlık kavramı da bu yeni döneme paralel olarak değişmiştir. Fransız ihtilalinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ulusçuluk fikri bu değişimin temel sebeplerindendir. 18. yüzyılda yurttaşlık kavramı, Rousseau'culuk fikrinin etkisiyle ulusa bağlılık sağlayan bir kavram olarak görülmüştür. Bu dönemde yurttaşlık demokratik yönetimin ana hedefi ve sonucu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Dernek ve Tırış, 2020:748-749). Fransız ihtilali ile birlikte ulus-devlet anlayışı ve siyasi katılım olgularının değişim ve dönüşümü ile uyumlu hale gelmiştir. Ulus-devletlerde yurttaşlık, siyasete katılımının bir ön şartı olarak kullanılmaktadır (Töre, 2017:564).

Günümüz yurttaşlığın oluşmasında ve gelişmesinde en önemli olay ise Amerikan Bağımsızlığı ve Fransız ihtilali neticesinde gelişen yeni anayasal oluşumlardır. Modern dönemde yurttaşlık anlayışı; eşitlik, özgürlük, hak ve sorumlulukların anayasal kanunlarla güvence altına alınması ve aynı zamanda yurttaşın sosyal ve kültürel haklarına özgür bir şekilde sahip olması çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte yurttaşlık kavramı, küreselleşme ile birlikte bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Çünkü küreselleşmenin getirdiği koşullar bireyin daha aktif bir şekilde devlet kademesinde, siyasi ve politik sistemlerde yerini almıştır (Balcı, 2016:7-21). Günümüzde yurttaşlık bilinci geçmişe nazaran çok büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bir yurttaş, olan bireyler devlet ve siyasetin vazgeçilmez bir kavramı haline gelmiştir.

XIX. ve XX. yüzyılda büyük bir gelişme kaydeden yurttaşlık kavramı zaman içerisinde kadın bireylerin konumunu da değiştirmiştir. Çünkü kadınlar insanlık tarihinin büyük bir bölümünde arka planda kalmış, ikincil düzeyde bir yurttaş muamelesi görmüştür. Bu bağlamda sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler kadınların konumlarını da etkilemiştir. Modern çağa kadar kadınlar genellikle “ev kadını” görevi üstlenmekteydiler. Doğrusu günümüzde de bu görüş anlayışı devam etmektedir. Ancak yurttaşlığın gelişimi ile birlikte kadınlar birey olarak az da olsa sosyal, siyasi, ekonomik ve devlet erklerinde yerini almayı başarmış ve kadın yurttaş anlayışı ortaya çıkmıştır.

Kadın yurttaşlık anlayışı, özellikle XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın ortalarındaki gelişmeler sayesinde önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmelerle birlikte kadınlar; sosyal hayattaki arzuladıkları meslekleri edinebilmeleri, ekonomik alanda erkek

bireylerde farklı bir muamele görmeden eşit gelir düzeyine kavuşmaları ve siyasi hayatta seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. Kısacası kadınlar yurttaşlığın gelişimiyle birlikte ikinci bir yurttaş muamelesi görmeden ve ötekileştirilmeden bir sistem içerisinde var olmaktadır (Kartal, 2016:60-72).

2. 4. Laiklik

Laiklik genel manada din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dini inançların devlet kademesinde, siyasette ve politikada yer almaması esasına dayanır (Çağatay, 1978:427). Türkçe 'ye Fransızca'dan geçen laiklik kelimesi Yunancadaki "Laikos" ve Latince 'deki "Laicus" kelimesinden türemiştir. Laiklik terimi din adamı vasfını taşımayan din işleri ve konularıyla uğraşmayan kişi, kısacası halktan olan, din görevlisi olmayan bir kimse manasına gelmektedir. Hristiyanlıkta, din görevlilerine ve kilise adamlarına "Clerici", din adamı olmayan ve halktan sivil olanlara da "Laici" denilmekte idi (Akbiyık, 2001:181).

Laiklik kavramı ilk defa İngiltere'de XVI. yüzyılda papaz olmayanlarında kiliseleri idare etmelerini isteyen düşünce akımını ifade etmek için kullanılmıştır. Etimolojisi itibari ile "ruhban sınıfına mensup olmayan, halktan olan" manalarından ve Yunanca "Laikos" kelimesinden türemiştir. Aynı zamanda "Laikos" kelimesi Batı diline *laïque* biçiminde geçmiştir. (Gürsoy, 2003:61). Almanca 'da laiklik kelimesi "Seakularismus", İngilizce dilinde ise "Secularism" ya da "Secularise" kelimeleri biçiminde de kullanılır (Özkul, 2014:276).

Laiklik, genel anlamıyla, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve herkes için din, vicdan ve ibadet özgürlüğünün sağlanmasıdır. Devletin kontrolü altında olan eğitim, sağlık, güvenlik, askeri, hukuk ve ekonomik gibi alanlarda herhangi bir tanrısal ve doğaüstü öğretinin yani din gruplarının, mezheplerinin ve oluşumlarının devletin bu kademelerinde söz sahibi olmaması aynı zamanda devletin herhangi inanç grubunun etkisi altına girmemesini öngörür (Yüksel, 2022:425). Bu bağlamda laiklik, "dinsel ve dünyasal güçlerin, otoritelerin birbirinden ayrılması ve devletin siyasal, hukuksal ve sosyal düzende dinsel inançların yerine akıl ve bilimin egemen olması demektir" (Akgüner, 2011:25).

Kısacası laiklik, teokratik yönetim anlayışına karşıdır. Devletin idaresinde akıl ve bilimi savunur. Her vatandaşına din ve vicdan hürriyetini sağlar. Devlet işlerini, manevi ve dini konularının üstünde tutar. Her inanç grubuna eşit mesafede yaklaşır. Bu bağlamda laikliğin dine karşı bir sistem olarak algılanmaması gerekir. Laiklik, hem devletin hem de bir inanç grubunun ya da dinin belli güç ve otoritelerinin tekeline girmesini önlemeye çalışan bir

sistemdir. Aynı zamanda laiklik her inanç grubuna karşı saygılı olmayı, herkes için din ve vicdan hürriyeti sağlamayı hedefler.

Laikliğin tarihsel gelişimine bakıldığında ilk ve Orta Çağ'da var olan devletlerde din ve devlet olgularının birbirleriyle bir bütünlük içinde oldukları görülmektedir. Din ve devlet arasındaki bütünlüğe karşı ilk gelişme Batı dünyasında meydana çıkmıştır. "Gerek Rönesans ve Reform hareketleri gerek İslam dünyasının Hristiyan dünyası karşısındaki üstünlüğü ve gerekse çeşitli felsefi ekoller, Hristiyanlığı iç hesaplaşmaya sürüklemişlerdir." Bu gelişmeler bağlamında laiklik ilkesi, Hristiyanlık dünyasında gündeme gelmiş ve zamanla dinin devlet mekanizmasında etkisinin azalmasına sebebiyet vermiş ve Hristiyanlık dünyasında din ve devlet birbirinden ayrılması fikri oluşmaya başlamıştır (Gişi, 2015:9).

Laiklik kavramı hukuksal-siyasal bir sistem, din ve devlet ilişkisini düzenleyen bir kavram olarak Fransa'da meydana çıkmıştır. 1789 Fransız ihtilalinin sonuçları neticesinde bir gelişme kaydeden laiklik, yoğun bir tartışma ve mücadelenin bir sonucu olarak ancak XX. yüzyıl başlarında şekillenmiştir. Laiklik kavramının kökleri tarihsel olarak Hristiyanlıktaki "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrının hakkını Tanrı'ya verin" söylemindeki yansımasında bulan doğaüstü ve dünyevi olanın ayırımına çok eskilere kadar götürülebilir. V. yüzyıl sonlarına Papa I. Gelasius Bizans imparatorluğuna karşı kilisenin bağımsızlığını korumak için "dünyevi ve ruhani iktidarın yetki alanlarını birbirinden ayırmış ve her iki erkin birbirinin yetki alanlarına müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur." Bu gelişmeler Kilise ve iktidar gücünü elinde tutanlar arasında yüzyıllarca sürececek bir tartışma ve mücadeleyi başlatmıştır. Çünkü hem iktidarı elinde tutanlar ve hem de din adamları egemenliğin ve gücün kendilerinde olması gerektiğini savunmuşlardır. XV. ve XVI. yüzyıllarda yapılan coğrafi keşifler Hristiyan dünyasında sosyo-ekonomik yapının değişmesine ve kapitalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, Rönesans ve dinde Reform hareketleri neticesinde toplumda dinin etkisinin azalmasına ve dünyevi iktidar sahiplerinin de her geçen gün toplum üzerinde daha çok etki etmesine neden olmuş ve aynı zamanda bu gelişmeler sekülerleşme sürecinin başlangıcı olmuştur. Rönesans kavramı hem Orta Çağ'ın skolastik ve karanlık düşüncesini yıkarak Hristiyanlık dünyasında bir değişim ve dönüşüm başlatmış aynı zamanda canlandırdığı akılcı, bilimsel ve hümanist akımlarla XVIII. yüzyıl Aydınlanma fikrine kaynaklık etmiştir. Laiklik, Aydınlanma fikri ile XVIII. yüzyılda ortaya çıkışını tamamlamıştır. 1789 Fransız ihtilali sonrası laikliğin geçiş sürecinde büyük tartışmalar yaşandı. Kilise ve Ruhban sınıfı yoğun baskılara maruz kalmıştır. Bu baskılar XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Yaşanan gelişmeler neticesinde Kilise ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl olacağına dair bir çözüm olarak, "3. Cumhuriyet Dönemi'nde (1870-1940) 1882 ve 1886 yılında çıkarılan Eğitim Yasaları, 1901 tarihli Dernekler Yasası ve 1905 tarihli Devlet-Kilise Ayrılığı Yasası laikliğe yasal/hukukî bir statü kazandırmıştır." Fransa ülkesinde yaşanan bu gelişmeler çağımızın laik toplumlarını ve devletlerini oluşturmuştur (Tübitak, 2023).

2. 5. Sekülerizm

Sekülerizm kelimesi etimolojik açıdan, Latince 'Seculum' kelimesinden gelmektedir. Latince 'de 'nesil', 'Çağ' (zaman dilimi) anlamına gelmektedir. İncil Latincesinde "dünya" anlamına gelmekte ve saeculum'dan türemiştir. Türkçe 'ye Fransızca secularisme sözcüğünden türeyerek geçmiştir. İngilizce 'de ise "Sekülerizm, dini ve ruhi olmayan, dünyevi ya da maddi olan, dinin hayata müdahale etmemesini gerektiren ilke ve sistem anlamına gelmektedir" (Sertel, 2018:140).

En temel anlamıyla Sekülerizm, dünyevi işlerin ve dini yapıların birbirinden ayrılmasını savunan bir düşünce sistemidir. Sekülerizm ve laiklik her ne kadar birbirine benzese de aralarında ince farklar vardır. Sekülerizm, toplumun din ve dünya işlerini ayrılması gerektiğini ön görürken, laiklik ise devlet ve dinin ayrılmasını, devletin her dine karşı eşit bir mesafede olmasını öngörür. Kısacası sekülerizm ve laikliğin insana ve devlete bakış açıları bakımından ayrıldıklarını söyleyebiliriz (oxfordre, 2023).

Sekülerizm, dinin bir toplumun kamusal mesele ve işlerine karışmaması ve bunlarla bir ilişki içerisinde olmamasını savunan ve belirten düşüncedir. Kendilerini sekülerist olarak tanımlayanlar genellikle kamusal alanlarda dini konuların konuşulmaması gerektiğini savunurlar. Kamusal alanda şeytanlar, melekler veya Tanrı hakkındaki herhangi bir konuşmanın, kamusal alanlarda konuşulmamasını tercih ederler. Çünkü kamusal alana din girdiğinde devletin dine karşı tarafsızlığı ortadan kalkar ve bunun sonucunda kutuplaşmanın artacağı belirtilir (Sayyid, 2016:213).

Sekülerizm Batı Avrupa'da XIII. ve XIV. yüzyılda Nominalizm ilkesi ile güçlenmeye başlar. Nominalizm, cins ve türlerin gerçek olmadığını, birer isimden ibaret olduğunu kabul eden felsefi bir görüştür. XV. ve XVI yüzyıllara gelindiğinde sekülerizm artık güçlü bir kavram haline gelir. Zamanla birey ön plana çıkar. Güçlü bir konuma gelen birey, katı Katolik Kilisesine karşı gelerek kiliseyi protesto etme ve eleştirilerde bulunma cesareti gösterir. Bu bağlamda sekülerizm kavramının ilk savunucuları Protestanlar olur. Sekülerizm, kapitalizm ve

Protestanlığın bir sonucu olarak önemli bir gelişme kaydeder. Aynı zamanda Protestanlıkla birlikte Hristiyan alemindeki dünya anlayışına yönelik bakış açılarının değiştiği ve böylece "dünyanın büyüünün bozulduğu" görüşü ortaya çıkar. Çünkü Protestanlık, "Katolik kilisesinde bireyin yok oluşuna karşı bireyin Tanrıyla arasındaki araçsız ilişkisine ve Tanrı tarafından özgürleştirilmesine dayanan" dini bir mezheptir (Marangoz ve Uluç, 2021:337). Böylelikle sekülerizm kavramının güç kazanması ve toplumda önemli bir yere gelmesi Martin Luther'in önderliğindeki Protestanlık hareketi ile bağlantılandırılır.

XVIII. yüzyılda Aydınlanma Çağı olarak bilinen, kültürel hareket ile birlikte sekülerizm kavramı büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bireyciliğin öne çıktığı bu yüzyılda, düşünce özgürlüğünün yanı sıra inanç ve ibadet hürriyeti bireysel haklar arasında yer almıştır. Sekülerizm kavramının tarihsel gelişimi açısından Fransız İhtilali önemli bir aşamadır. Çünkü Fransız İhtilali ile birlikte birey daha güçlü bir konuma gelmiştir. Aynı zamanda sanayi devrimiyle birlikte yaşanan küreselleşme ile birlikte bireysellik daha çok ön planda tutulmuş ve bu durum sekülerizmin daha çok gelişmesine ve farklı toplumlarda benimsenmesine sebebiyet vermiştir (Tübitak, 2023). Sekülerizm kavramı XX. yüzyılın ikinci yarısında sonra bazı araştırmacıların yaptığı çalışmalarla dikkatler "bireysel sekülerleşme" ye çekilir. Bu dönemden sonra Batı büyük ölçüde sekülerleşmiştir. Zamanla dini otoriterler bireyin yaşamına daha az etki etmiş ve bireysel sekülerleşme giderek artmıştır (Marangoz ve Uluç, 2021:337-338).

2. 6. Genel Olarak Laiklik ve Sekülerizm 'in Arasındaki Farklar

Laiklik ve sekülerizm, genellikle birbirine yakın kavramlar ve birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak laiklik ve sekülerizm birbirinden farklı anlamlara sahiptirler.

Laiklik, devletin dini kurumlarla ilişkisini düzenleyen bir ilkedir. Laiklik, devletin tüm dini inançlara eşit mesafede durması gerektiğini savunur ve devletin vatandaşlara herhangi bir dini inancı dayatmamasını garanti altına alır. Laiklik ilkesi, dini ve dünyevi işlerin ayrılmasını ve devletin nötr bir duruş sergilemesini vurgular. Laiklik, din ve devletin bağımsız olduğu bir düzeni teşvik eder. Sekülerizm, dinin kamusal alandan ayrılması ve toplumun dini otoriteye dayanmadan yönetilmesi ilkesidir. Sekülerizm, dini inançlara saygı duymakla birlikte, devletin ve kamu kurumlarının tarafsız ve bağımsız olması gerektiğini savunur. Sekülerizm, bireylerin dini veya dinsel olmayan inançlarını özgürce benimsemelerini ve ifade etmelerini destekler. Bu ilke, dinin, politikanın ve hükümetin etkileşiminden kaçınmayı amaçlar (Darende,2015:153-154).

Sekülerizm, genel olarak toplumun kamusal alanda dini otoritelere dayanmadan yönetilmesini savunan bir ilkedir. Laiklik ise devletin dini kurumlarla ilişkisini düzenleyen bir ilkedir. Sekülerizm, dinin, politikanın ve hükümetin etkileşiminden kaçınmayı amaçlar. Laiklik ise devletin tüm dini inançlara eşit mesafede durmasını ve vatandaşlara herhangi bir dini inancı dayatmamasını sağlamayı hedefler. Sekülerizm genellikle toplumun çeşitli alanlarında (eğitim, sağlık, adalet sistemi vb.) dinin etkisini azaltmaya yönelik politikaları ifade ederken, laiklik daha çok devletin dini kurumlarla ilişkisini düzenleyen bir anayasa veya yasal düzenlemeyi ifade eder. Sekülerizm, bireylerin dini veya dinsel olmayan inançlarını özgürce benimsemelerini ve ifade etmelerini destekler. Laiklik ise devletin herhangi bir dini inancı dayatmamasını ve tüm dini inançlara eşit mesafede durmasını garanti altına alır (Muşta,1999:463-471).

Genel olarak, sekülerizm ve laiklik benzer kavramlar olsa da sekülerizm daha genel bir ilke iken, laiklik daha çok devletin dini kurumlarla ilişkisini düzenleyen bir ilke olarak kullanılır. Her ikisi de dini inançlara saygı duyar, ancak devletin tarafsız ve nötr olmasını vurgularlar.

2. 7. İslam Dini

İslam kelimesinin etimolojik anlamı, sözlükte felaha kavuşmak, itaat etmek, teslim olmak, iletmek, vermek; barış yapmak manalarındaki slim(selm) kökünden türemiştir. İslam kelimesinin etimolojisini yapan ilk bilginlerde İbn Kuteybe İslam kelimesinin itaat etmek ya da iradi olarak uymak şartıyla barış ortamına girmek, İbn Manzur'da aynı şekilde boyun eğmek ya da itaat etmek manalarına geldiğini açıklamıştır. Diğer kaynaklarda çoğunlukla İslam kelimesine sarf edilen anlamlar ve açıklamalar tekrar edilmiş, barış ve esenlik gayesiyle boyun eğmek aynı zamanda teslim olmak anlamlarını öne çıkarmıştır (Sinanoğlu, 2001:1).

Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'de İslam sözcüğü sekiz yerde geçmekte, aynı zamanda birden fazla ayette benzer kökten fiil ve isimler yer almaktadır. Fiil şeklinde geçtiğinde daha çok "Allah'a yönelmek" (el-Bakara, 2/112/Lokman, 31-22). "O'na teslim olmak" (el-Bakara, 2-131; el-Mü'min, 40-66). "Tevhid inancına sahip bulunmak" (el-Enbiya, 21-108). "Allah'a teslimiyetin gereğini yapmak" (ez-Zümer,39-54). Anlamlarında kullanılmıştır (Sinanoğlu, 2001:1).

Kur'an-ı Kerim'de İslam, "Allah katındaki hak dinin karşılığı ve özel adı olarak belirlenmiş, ondan başka hiçbir dinin Allah tarafından kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır" (Al-i İmrân, 3-19, 85). Aynı zamanda Müslümanlara hak bir din olan İslam'ın layık görülmesi, kurtuluşa ulaşma yönünden Allah'ın yardımı aynı zamanda desteğinin en üst düzeyi biçiminde nitelendirilmiştir (el-Maide, 5-3). Bu bağlamda gerçek ve dosdoğru din manalarındaki "din-i

kayyim, sırat-ı müstakim" gibi kuran-i tamlamalar İslam'a tekabül eden esas dini tanıtma gayreti taşıırken, Hz. İbrahim için "Hanif" (Kâinatın tek hâkimi olan yaratıcıya duru olarak inanıp güvenen) ve "Müslim" niteliklerinin bir bütün şekilde ve aynı zamanda eş anlamlı kullanılması da (Al-i İmrân, 3-67) İslam dininin saf tevhid inancının ve aynı zamanda hak dinin devamı niteliğinde olduğu göstermektedir (Sinanoğlu, 2001:1). Sahabilerden biri; "Ya Resulullah, peki İslam nedir?" diye sorar. Hz. Muhammed (s.a.v.) ona; "Kalbini Allah'a teslim etmen gerek elinle ve gerek dilinle Müslümanları incitmemendir" cevabını verir (Gazali, 2020:419).

İslam kelimesini mercek altına alan ilk dönem İslam bilginleri, genellikle iman kavramıyla ilişkisi bağlamına İslam kelimesine tanımlamalar getirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Eş 'ari İslam'ı "Allah'a tam teslimiyet, hükümlerine boyun eğme ve emirlerine uyma" biçiminde tanımlarken, Maturidi ise, kişinin tüm benliğiyle kendisini Allah'a teslim etmesi, aynı şekilde insanın tamamıyla Allah'a kulluk edip Allah'a ortak koşmaması, şeklinde tanımlama yapıştır (Sinanoğlu, 2001:1).

İleriki dönemlerde kaleme alınan sözcüklerde ise daha ayrıntılı tanımlamalar bulunmaktadır. Örneğin Ragıb el-İsfahani İslam'ı "kalpteki inancı dille ifade edip fiillerle gereğini yerine getirmek suretiyle Allah'a taktir ve hükmettiği her hususta boyun eğip teslimiyet göstermek" biçiminde tanımlama yapmıştır. Seyyid Şerif el Cürçani de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in haber verdiklerini samimiyetle kabul edip tasdik etmek ve onlara uymak şeklinde bir tanım getirmiştir. İslam'ın bir din olarak açıklanmasında Allah'ın birliği ilkesi bağlamında Allah'a yönelik bütün şüphelerden arındırılmış sağlam bir teslimiyetle bağlanma ve itaat etme vurgusu önemli bir yer teşkil etmektedir (Sinanoğlu, 2001:1).

İslam ve yönetim ilişkisinin açıklanmasında tarihsel anlamda da önemli bir yer tutan bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların açıklanması konunun daha anlaşılır hale gelmesini ve tartışmanın daha net hatlarda yürütülmesini sağlayacaktır.

2.7.1 Şura

Şura, sözlükte yetkili birine danışma, bir konu hakkında istişare etme, görüş alışverişinde bulunma ve danışan kimseye düşüncesini söyleyip onu yönlendirme manalarına gelmektedir. İslami literatürde yöneticilerin ve aynı zamanda devlet başkanlarının devlet ve millet kararları hakkında bilir kişilere danışıp onların görüşlerini göz önünde bulundurarak karar vermesidir. Şura'nın terim manasıyla kök manası arasında semantik bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. "Meşveret, meşure, müşavere, istişare ve tesavur'da" şura ile aynı manya gelmektedir. Şura kelimesi aynı zamanda üzerine ortaklaşa fikir birliğine varılan iş

anlamına geldiği gibi aynı zamanda görüş bildiren ehil kimseler topluluğunu belirtmek ve açıklamak için de kullanılmaktadır. Şura topluluğunun görüldüğü ve uygulandığı yerlerin başına Yunan şehir devletleridir. Yunan şehir devletlerinde devlet kararlarının tartışılıp ve karara bağlandığı danışma meclisleri de bulunmaktaydı. Bunu yanında, Eski Mısır'da firavun döneminde şura uygulamasına benzer örnekler görülmektedir (Türcan, 2010:230).

Şura İslami devletin ana esaslarından biridir. Bir konuda istişare ederek, yapılan istişareye göre hareket etmek her Müslümanın asli görevidir. Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'de iki ayet direkt şura kavramı ile ilgilidir. Bunlardan birinde Müslümanların sıfatları sayılırken "Onlar işleri aralarında şura iledir" (Şura, 42/38). Diye buyrulmuştur. Şura Müslümanların bir vasfı olarak belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetinde ise Hz. Peygamber nezdinde tüm idarecilere, yöneticilere hitap edilmiş ve "iş hususunda onlarla müşavere et" (Al-i İmran, 3/159). Diye buyrulmuştur. Kur'an-ı Kerim ayetlerinde burulduğu üzere şura kavramının Müslümanların dünya hayatında çok önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda şura Suresi'nin 38. Ayetini incelediğimizde şura ve istişare olgularının; iman etmek, tevekkül etmek, namaz kılmak, genel olarak beş farz ibadeti yapmak, büyük günahlardan kaçınmak ve Allah Teala'nın emrine itaat etme gibi olgular içinde zikredilmesi şura kavramının, değerinin İslam dininin temel kaidelerinden biri olması aynı zamanda Müslümanlar içinde vazgeçilmez bir kavram olduğunun çok açık bir göstergesidir (Bozkurt, 2019:39).

"İş hakkında onlara danış" ayetinin muhatabı olan Hz. Muhammed (s.a.v.) ashabıyla istişare etmesinin, onlara önem verme ve derecelerini yükseltme anlamına geldiği, bunun da Müslümanların Hz. Muhammed (s.a.v.)'i hem sevmeleri hem de Hz. Peygambere ihlasla itaat etmeleri sonucunu ortaya çıkardığını, o'nun kendileriyle istişare etmemesinin ashabını hor görme manasına geleceği biçiminde yorumlar yapılmıştır. Aynı zamanda o dönemde; Ashab, danışılacak konularda Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisi bir fikir belirmiş ise önce o düşüncenin, kendi fikrimi, ya da Allah'ın emri mi olduğunu sorarlar; Hz. Muhammed (s.a.v.), onun kendi fikri olduğunu söyleyince doğru ise ona uyarlar, doğru bulmadıkları taktirde kendilerine uygun olanı söylerlerdi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'de Müslümanların fikirlerini uygulardı. Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarında yapılan istişarelerde Hz. Muhammed (s.a.v.) sahabenin fikir ve görüşlerini benimsemiş ve uygulamıştır (Gezgin, 1997:191).

2.7.2. Şariat

Sözlükte "bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek" manalarındaki şer' kökünden türeyen şariat veya şir'at kelimeleri "insanların ya da hayvanların su içtiği açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar" anlamına gelmektedir.

Zamanla "açık ve doğru kurallar, yerleşik davranış biçimi" aynı zamanda Yahudi şeriatı ve Hristiyan şeriatı olgularında olduğu gibi "bir semavi dine dayanan hükümler bütünü" manalarında kullanılan bu kelimelerin, İslam dini kaynaklarında oluşturduğu terim anlamı hakkında farklı görüşler ve açıklamalar vardır. Kur'an-ı Kerim'de şeriat kelimesi şer' kökünden türemiştir. Şeriat kelimesi Kur'an'da; "bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyici din esaslı kurallar" ya da "bu nitelikte kural koymak" anlamlarında kullanılmıştır. Bu bağlamda şeriat kelimesi genel olarak; kanun koymak, düzenlemek ve bir şeyi açıklamak anlamına gelmektedir (Türcan, 2010:571).

2.7.3. Sünnet

Sünnet kavramı, sosyal ve iktisadi konuları içinde barındırmasıyla birlikte sosyo-kültürel alanı kapsamaktadır. Ancak sünnetin bu bölümü çağın toplumsal düzen ve mutluluğunu tahsis etmek amacıyla oluşmuş hükümlerdir. Bu bağlamda vahyin dönemsel uygulamaları olması nedeniyle de şeriat alanını içerir. Hz. Muhammed (s.a.v.) dünyalık işleri sahabeden daha iyi bilmediğini söylemiş, zaman, yer ve insanların özel durumlarına göre de düzenlemeler yapılarak şeriat kavramı ile ilgili yeni hükümler koymuştur. Müslümanların hukuki düzenlemelerini oluşturan Kur'an-ı Kerim ve hadisi şerifler, İslam devletinin yasama, yargı ve yürütme uygulamaları ve yönetmelikleridir. Kur'an-ı Kerim ve sünnet, şeriat kavramını kapsayan genel hükümleri vermekle yetinmiştir. Ancak bunların uygulanabilirliği veya bir hukuki düzenleme yapılması, genişlemesi ya da daralması döneme ve örfilere göre değişebilmektedir (Sağlam ve Tuz, 2017:305-307).

Kısacası şeriat kavramı Allah Teala'nın inanılmasını ve yaşamasını emrettiği itikadi, toplumsal, ekonomik, hukuki ve ahlaki hükümlerin hepsidir yani şeriat İslam'dır. Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden çıkan hayat nizamıdır. Şeriat toplumun; sosyal, kültürel, dini, hukuki ve politik hayatını en ince ayrıntısına kadar düzenleyen kutsi bir kavramdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde de İslam devleti şeriat ile yönetilmiştir. Aynı zamanda Raşid halifeler döneminde de İslam devletinin yönetim biçimi şeriat olmuştur. Raşid halifelerden sonra halifeliği elinde bulunduran; Emeviler, Abbasiler, Memlûklüler ve Osmanlı devleti'de şeriat hükümlerine göre yönetmişlerdir. Şeriat hükümlerinin yanında örfi hükümlerde şeriat'a ters düşmeyecek şekilde devleti ve toplumu idare etme mekanizmasında yerini almıştır (Türcan, 2010:573-574).

2.7.4 Halifelik

Halife "bir kimsenin yerine geçen onu temsil eden kimse" anlamına gelmektedir. İslam'da devlet başkanlığı sıfatı için kullanılır. İslam'da devlet başkanlığın diğer bir ismi de

İmamettir. Devlet başkanına Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vekili olarak onun adına insanları yönettiği ve idare ettiği için halife, toplumun önderi ve lideri olması nedeniyle de imam olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer halifeliği döneminden itibaren "emirü'l-müminin" tabiri halife için kullanılmıştır. İlerleyen zamanlarda cemaatle birlikte kılınan namazlardaki imamlıktan ayırt etmek için devlet başkanlığına "İmamet-i Kübra" adlandırılması yapıldığı görülür. Şii kaynaklarında imamet terimi daha çok kullanılmaktadır (Avcı, 1998:539).

Kur'an-ı Kerim'de halife kavramı terim manasıyla geçmez; lakin "halife, halaif ve hufefa" kavramların kullanılarak insanın Allah Teala'nın yeryüzündeki halifesi olduğu çokça tekrarlanır. Hadis literatüründe, hilafet kavramıyla birlikte halife; imam, önder, emir kelimelerinde bulunduğu ve bunlarla gelecekte oluşacak terim manalarına da ortam hazırlayabilecek "devlet başkanı, yönetici ve lider" gibi manalarına geldiği görülür (Avcı, 1998:539).

Müslüman toplumlarda devlet reisliğine hilafet olarak adlandırılması, halifenin Risâlet görevi hariç Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yerine geçerek Hz. Peygamberin dünyevi otoritesini temsil etmek, dünyada İslam dininin temel esaslarını uygulamak ve dünyevi işleri İslam dininin kaidelerine göre düzenlemek üzere Allah Teala'nın yeryüzündeki hakimiyetini ya da tüm Müslümanlara ait olan hilafet ve yetki gücünü temsil etmesi gibi nedenlerle açıklanır. Bu bağlamda halife olan kişiye "halifetü Resulillah" da denilmiştir (Avcı, 1998:539).

İlmi edebiyatta Müslüman toplumu için devlet reisliğinin ne ölçüde gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. İslam alimleri Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatıyla nübüvvetinin (elçilik/peygamberlik görevinin) sona erdiği, bu bağlamda toplumun idaresi ve yönetilmesiyle ilgili devlet işlerini üstlenecek ve düzeni sağlayacak, devleti en iyi şekilde yönetecek kişilerin olması gerektiği üzerine fikir birliğine varmışlardır. Ancak bazı alimler, devlet reisliğinin İslam dininin dünyevi ve içtimai esaslarını uygulama görevini göz önünde bulundurarak, devlet reisliğine dini bir kişilik atfederken, bazı diğer alimlerde insanların siyasi ve politik bir düzen içinde hayatını yaşamasını aynı zamanda bu niyetle devlet kurmasını insanlar için akli ve tabii bir gereksinim olarak görür. Ömer Nesefi akaid metnin 'de halifelik ve devlet başkanlığı için şöyle der;

“Müslümanlar için bir imama (siyasi lidere) mutlak suretle ihtiyaç vardır. Müslüman halkla ilgili dini hükümlerin infazı, cezaların tatbiki, düşmanlara karşı vatan hudutlarının muhafazası, Müslümanlardan ordu teşkil edilmesi, zekatın toplanması, zorbaların, soyguncuların ve eşkıyaların zapt u rapt altına alınarak kahredilmesi, Cuma ve bayram

namazlarının ifası, insanlar arasında meydana gelen ihtilafların ortadan kaldırılması, hukuk üzerine kaim olan şahitliklerin kabulü, velileri bulunmayan küçük yaştaki oğlan ve kızların evlendirilmesi ve ganimet mallarının taksim edilmesi gibi mühim hususlar devlet başkanı sayesine icra edilir (İslam ve İhsan, 2022).”

2.8. İslam'da İnsan Hakları

İnsan hakları gerçekten her bireyi yakından ilgilendiren önemli bir konudur. İnsan hakları, bireylerin doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri koruma altına alan evrensel ilkelere dayanan bir kavramdır. İnsan hakları, bireylerin yaşama hakkı, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü gibi temel hakları içerir. İnsan hakları, insan onurunu korumayı, eşitlik ilkesine dayanmayı ve her bireyin potansiyelini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan koşulları sağlamayı hedefler. İnsan hakları, herkesin adil ve eşit bir şekilde muamele görmesi, ayrımcılığa uğramaması, kötü muameleye maruz kalmaması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi konuları kapsar. Ayrıca, insan hakları evrensel ilke ve değerlere dayandığı için sınırları ulusal sınırları aşar. Uluslararası insan hakları belgeleri ve anlaşmaları, devletlerin insan haklarını korumakla yükümlü olduklarını vurgular. Bu belgeler, bireylerin haklarını savunma ve kötüye kullanımlara karşı korunma mekanizmalarını içerir. İnsan hakları aynı zamanda toplumsal ilişkileri düzenlemede önemli bir role sahiptir. Toplum içinde bireyler arasında adil, eşitlikçi ve hoşgörülü bir ortamın oluşması için insan hakları ilkelerine uyulması gerekmektedir. İnsan hakları kavramı, sosyal adaletin sağlanmasına ve insanların potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri bir ortamın oluşmasına yardımcı olur (Ardoğan,2005:25-29). Bu bağlamda İslam'da insan hakları kavramı çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

İslam nazarında her insanın belirli sorumlulukları vardır. İslam, insanın sadece Allah'a karşı sorumlulukları olduğunu değil, aynı zamanda kendisine, içinde yaşadığı topluma ve genel anlamda insanlığa karşı da sorumlulukları olduğunu öğretir. İslam, insan hakları ve adalet kavramlarına büyük önem veren bir dindir. İslam, insanı hukuk kişisi olarak tanımlayarak, her bireye belirli hak ve ödevler yükler. İnsanların hukuk önünde eşit olduğu prensibi, Kur'an-ı Kerim'de vurgulanmaktadır. Kişinin soy, ırk, renk gibi özelliklerinin kişinin yargılanmasında veya haklarında karar verilmesinde etkili olmaması gerektiği ifade edilir. İslam'ın adalet anlayışı, her bireyin hakkının korunmasını ve mağduriyet durumunda her vatandaşın eşit bir şekilde yargı makamlarından yararlanmasını hedefler. Adaletin sağlanması için toplumdaki her bireyin haklarının korunması ve herkesin aynı yasal korumaya sahip olması gerektiği vurgulanır. Bu prensipler, toplumda adaletin tesisi ve hukuk düzeninin işlemesi için önemlidir. İslam, insanlara özgü hak ve ödevleri belirlerken aynı zamanda insanların toplumda adil ve dürüst bir şekilde davranmalarını, başkalarının haklarına saygı göstermelerini ve insanların birbirleriyle

adil ilişkiler içinde olmalarını da öğütler. Adalet, İslam dininin temel değerlerinden biridir ve Müslümanlar için önemli bir sorumluluktur. Ancak, herhangi bir inanç sisteminde veya dinin yorumunda, uygulama esnasında çeşitli faktörler etkili olabilir ve gerçek hayatta insanlar arasında adaletin tam anlamıyla yerine getirilemediği durumlar da ortaya çıkabilir. Bu nedenle, İslam'ın adalet anlayışının pratikte tam olarak uygulanması her zaman mümkün olmayabilir ve toplumların adalet sistemleri bu anlamda farklılık gösterebilir (Sancaklı, 2003:24-47).

3. YÖNTEM

Ele alınan konuda gerçeğe ulaşabilmek için bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmalıdır. Onun için bu tez hazırlanırken bilimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Bu bölümde araştırmanın tasarımı, veri toplama yöntemi ve veri analiz yöntemleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Tasarımı

Bu tez çalışmasında nitel araştırma tasarımı nitel yöntem kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma tasarımı; daha çok sosyal araştırmalarda kullanılmakta olup sözel ağırlıklı ve yoruma dayalı çalışmalarda kullanılır. Nitel araştırma çalışmalarında genellikle “gözlem, görüşme, doküman ve söylev” analiz çalışmaları gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılır. Nitel araştırma mantığı tümevarım mantığı ile toplanan verilerden hareketle genellemeler yaparak ön plana çıkmaktadır (Baltacı, 2019:370-371).

Bu tez çalışmasında nitel araştırma tasarımının kullanılmasının sebebi; yapılan bu tez çalışmasının sosyal bilimlere dayanmasıdır. Ayrıca yoruma dayalı bir tez çalışması olmasından dolayı, nitel araştırma tasarımı kullanılmıştır.

Bu araştırma tasarımına göre elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde, elde edilen bulgular düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulur. Dayandığı ilkeler araştırmanın konusuna ve alanına uygun düştüğü için bu araştırma yöntemi seçilmiştir.

3.2 Veri Toplama Yöntemi

Bu tez çalışmasında İslam ve demokrasi bağlamında Raşid halifeler döneminin ele alınmasından dolayı belge ve doküman veri analiz toplama yöntemi olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda araştırma konusuna paralel olarak dönem incelemesi yöntemi kullanılarak veriler bir araya getirilmiştir.

3.3 Veri Analiz Yöntemi

Bu tez çalışmasında literatür ve döneme ilişkin çalışmaların taraması sonucunda elde edilen veriler öncelikle çalışmanın konu başlığına göre bir gruplandırmaya çalışılmıştır.

Demokrasi ve katılım başlıkları altında bir araya getirilen verilerin yorumlanarak analizi yapılmaya çalışılmıştır.

3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma temel olarak İslam dini ve demokrasi ilişkisine yoğunlaşmaktadır. Ancak İslam dinin çeşitli toplumlarda ve zaman dilimlerinde farklı uygulamaları ve yorumlamaları olduğu için bu ilişkiyi ortaya koymak çok daha yoğun ve kapsamlı bir araştırmayı gerektirmektedir. Tezin süre sorunu, daha fazla kaynağa ulaşma gerekliliği gibi nedenlerden dolayı tez konusu Raşid halifeler dönemi ile sınırlandırılmıştır.

3.5 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı İslam dinini ve demokrasi kavramı arasındaki ilişkiyi araştırmak ve İslam dini ile günümüzün demokrasi anlayışının hangi alanda ve ne ölçüde paralellikler taşıyıp taşımadığını derinlemesine irdelleyip açıklamaktır. Ayrıca araştırmanın amacına uygun olarak tez kapsamında Raşid Halifeler döneminde halifelerin seçilme usullerinde ve yönetim şekillerinde demokrasi kavramının ne ölçüde olduğu araştırılıp ortaya konmaya çalışılmaktadır.

3.6 Araştırmanın Araştırma Soruları ve Varsayımları

Araştırma Sorusu 1: İslam ve demokrasi bağdaşır mı?

Araştırma Sorusu 2: İslam ve demokrasi neden bağdaşmaz?

Araştırma Sorusu 3: İslam'ın demokrasi kavramına bakış açısı nedir?

Araştırma Sorusu 4: İslam coğrafyasında demokrasi sorunu neden vardır?

Araştırma Sorusu 5: Raşid halifeler dönemindeki demokratik uygulamalar nelerdir?

Araştırma Sorusu 6: Raşid halifeler dönemindeki şura, istişare meclisi ve seçimler ne ölçüde demokratiktir?

Araştırma Sorusu 7: Halifelerin seçilme usullerinde demokrasinin varlığından söz etmek mümkün müdür?

Araştırmada şu temel varsayımlardan hareket edilecektir;

- İslam ve demokrasi kavramlarının belirli kavramlarda birbiri ile bağdaşacağı gibi bazı kavramlarda da bağdaşmadığını söyleyebiliriz

- Raşid halifeler döneminde çağına göre demokratik sayılabilecek uygulamalar olduğunu söyleyebiliriz.

- İslam kendine münhasır yönetim tarzıyla ve incelediğimiz dönemi göz önünde bulundurarak belli sınırlılıklar içerisinde de olsa demokrasinin olduğunu ve bu dönemin yönetim uygulamaları için demokrasi kavramını kullanabiliriz.

4. İSLAM DİNİNDE DEMOKRASİNİN YERİ TARTIŞMALARI

İslam ve demokrasi kavramları, XIX. yüzyıldan beri başta İslam dünyasında ve Batı'daki yazarlar ve düşünürler tarafından yüzyıllarca bir tartışma konusudur. İslam ve demokrasi arasındaki bu tartışmalar ilk defa Osmanlı Devleti'nin son evrelerinde, Batı dünyasının siyasi, askeri ve ekonomik üstünlüğünün kabul edildiği zamanda gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların ortaya çıkmasındaki en büyük etken, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gelişmeleri takip etmeleri için gönderdiği öğrenciler olmuştur. Avrupa'ya giden öğrenciler ve daha sonrasında Avrupa'ya giden entelektüellerin Avrupa'daki gelişmelerden etkilenmeleri İslam ve demokrasi arasındaki tartışmaların zeminini hazırlamıştır. Bu tartışmaların başında "İslam dünyası neden geri kaldı?" söylemi gelmektedir (Koyuncu, 2015:706).

İslam dünyası derken bütün İslam dünyası olarak algılanmaması gerekir. Çünkü bu göreceli bir kavramdır. Bu bağlamda İslam dünyasında siyasi, sosyal ve ekonomik bir sorunun olduğunu düşünenler olduğu gibi bu konular hakkında bir sorunun olmadığını düşünenler de vardır. Bu yüzdendir ki İslam dünyasındaki herkesin aynı düşünceye sahip olduğunu düşünmek yanlış bir bakış açısıdır. Ancak tez çalışmasında "İslam dünyası" terimi İslam ve demokrasi ilişkisini daha iyi açıklayabilmek için kullanılmaktadır. Açıklama için var olan farklılıklar göz ardı edilmektedir.

İslam dünyası neden geri kaldı; söylemi başta Osmanlı'da ve İslam dünyasında uzun zamanlar tartışılmış ve bu soruna yönelik çareler aranmıştır. Ancak bu soruna yönelik genel manada bir çare bulunamamış ve günümüze kadar devam eden bir tartışma olarak gelmiştir. I. Dünya savaşıdan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte 1924 yılında halifelik makamı da kaldırılmıştır. Halifelik makamının kaldırılması İslam dünyasında dini ve siyasi bir otorite boşluğuna sebebiyet verdiği söylenebilir.

İslam dünyasında demokratikleşme ilk olarak XIX. yüzyılların sonları ve XX. yüzyılların başlarında Orta Doğu'da bir sorun olarak gündeme gelmiştir. İlk tartışmalar genel olarak devletin modernleştirilmesi yani özellikle hukukun ve liderlerin seçiminin temeli olarak devletin laikleştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Günümüz Arap devletlilerin çoğunun

oluşmasında, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı sonrasında yıkılması ve halifeliğin kaldırılması sonucunda gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak yeni kurulan Arap devletleri hızlı bir şekilde modern bir yönetim anlayışı benimsemeye koyulmuştur. Bu modern yönetim anlayışında, İslam hukuku ve yönetim anlayışını içine alan bir yönetim sentezi oluşturulmaya da çalışılmıştır. Genel olarak modernleşme ve sekülerleşmeye yönelik baskılar İslam dünyasının dışından geldiği söylenebilir. İslam dünyasına ve Arap devletlere yönelik batı tarafından yapılan bu baskılar, Müslümanların demokrasi kavramına, modernleşmeye ve laik yönetim anlayışına karşı negatif bir tutum sergilenmesine sebebiyet vermiştir. İslam dünyasında demokrasi kavramına yönelik yapılan negatif söylemlerin ana kaynağı; demokrasinin bir insan ürünü olduğunu ve bunun yanında İslam ile uyumlu olamayacağı ve Allah'ın insanlar için öngördüğü kanundan ve yönetim anlayışından başka bir biçimi olmayacağı düşüncesidir (Wilson Center, 2023).

İslam dünyasında muhafazakâr Müslüman düşünürler, İslam ve demokrasinin bağdaşmadığını savunmuşlardır. Çünkü İslam'ın, Allah'ın bir dini olduğunu söylemektedirler. Demokrasi kavramı ise insanın bir ürünü olduğunu ve İslam ile bir çelişki içinde olduğundan dolayı İslam ve demokrasinin bağdaşamaz olduğunu savunmuşlardır. Aynı zamanda İslam'da sosyal ve siyasi hayatı düzenleyen kanunlar Allah tarafından tanımlanmış ve Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla ilan edilmiştir. İslam'da, Allah'ın kanunları çerçevesinde bir yaşam ve yönetim anlayışı benimsemiştir. Bu bağlamda demokrasinin getirdiği parlamento mekanizması İslam dünyası tarafından benimsenmemiş ve parlamento kavramını Allah'a şirk koşturmak olarak tanımlamışlardır. Çünkü İslam'da tek kanun koyucunun Allah olduğuna inanılması ve aynı zamanda parlamento tevhid inancına ters düşmesinden dolayı İslam ve demokrasinin aynı sistem içerisinde var olamayacağı görüşü bulunmaktadır (Voll, 2007:172).

4.1 İslam ve Demokrasi Bağdaşmaz

Pakistanlı İslam alimi Seyyid Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, İslam'ın herhangi bir beşerî sistem ile özdeşleştirmesine karşı gelmektedir. Mevdûdî; "İslam bir demokrasidir" veya "İslam'ın içinde diktatörlük unsurları vardır" şeklinde söylemlerde bulunan tüm kesimlere karşı ciddi eleştiriler yöneltmektedir. Mevdûdî; demokrasi kavramının, İslam'ın tevhid kavramına her yönüyle zıt olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda Mevdûdî, İslami öğretiyi temel alan bir devlette "halkın hakimiyetini değil, Allah'ın hakimiyetinin geçerli olması gerektiğini" düşünmektedir. Bu bağlamda demokrasi halkın hakimiyetinin ön planda tuttuğundan dolayı İslam ile bir çelişki içerisinde olmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2018:34-37).

Türk vaiz ve yazar Nureddin Yıldız, İslam'ın Allah'ın bir sistemi olduğunu aynı zamanda İslam'ın bir insan ürünü olmadığını söylemekte ve bu ayrıma dikkat çekmektedir. İslam'ın bir din olarak oluşmasında ne Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ne de halifelerin ve ashabın bir ilavesi ya da eksilmesi olmamıştır. Bu bağlamda demokrasinin bir peygamber tarafından geliştirilmediğini, Kur'an-ı Kerim'de yer almadığını ve peygamberin sünnetinde olmadığını söylemektedir. Demokrasiyi, insanın geliştirdiği bir sistem olarak açıklamaktadır. Ve demokrasi 'de İslam'a ters düşmeyecek yönlerinin, Kur'an-ı Kerim'e uyumlu maddelerinin ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hayat tarzına benzer yönlerinin olabileceğini söylemektedir. Ancak demokrasinin birkaç maddesi İslam'a, Kur'an-ı Kerim'e ve sünnette uygun olması demokrasinin "hac gibi, Kur'an gibi, oruç gibi, kurban gibi" ve namaz gibi İslam'a ait bir sistem olmadığını, Demokrasinin bir kanser olarak yayıldığını, güç ve otoriteyi bireylere ve toplumun eline verdiğini söylemektedir. Güç, otorite ve hakimiyetin sahibinin sadece Allah'ın olduğunu, İslam ve demokrasinin bu noktada zıtlıştığını ve demokrasi kavramının uluhiyet makamına yönelik bir başkaldırı olduğunu söylemektedir. Nureddin Yıldız; "demokrasinin İslam'a ait bir parçası olması, İslam'ın özünde var olması bir kenara İslam'ın karşısında bir sistem" olarak görmektedir. Ancak demokrasinin Allah'ın kanunlarına ve İslam'a ters düşmeyecek olan yönlerinin alınabileceğini, Allah'ın ve İslam'ın ön gördüğü bir yönetim sisteminin olabileceğini söylemektedir. Her ne olursa olsun demokrasinin bir insan ürünü olması ve kendi kanun koyucu olması nedeniyle İslam ile bağdaşmayacağını, bağdaşması içinde Allah'ın kanunlarına ve İslam dinine göre bir şekil alması ile mümkün olabileceğini söylemektedir (YouTube, 2013).

Türk İlahiyatçı İhsan Şenocak; İslam kendine ait olmayan tüm sistemlere karşı gelir, ancak günümüz demokrasisinde olsun, seçim sistemlerinde olsun İslam'a ters düşmeyecek yönlerinin olabileceğini ve bunları kullanılabileceğini söylemektedir. Eğer bir sistemin hükümleri Allah'ın kanunlarına ters düşmeyecekse ve İslam dünyasının yararına ise o kanunların alınıp uygulanabileceğini söylemektedir. Aynı zamanda Raşid halifeler döneminde bir seçim sisteminin olduğunu ve halifelerin ulema tarafından seçilerek ve biat edilerek halife olarak seçildiklerini söylemektedir. Şenocak demokrasi sistemi için genel olarak şu sözleri söylemektedir; "Müslümanlar temsili demokrasilerde eğer gayeleri amaçları İslam'a hizmet ise onlar Parti'de kurabilirler, seçime de girebilirler." Söyleminde bulunmaktadır. Aynı zamanda oy vermenin şahadette bulunmak olduğunu ve tüm Müslümanların oy verme işlemi yapmaları gerektiğini söylemektedir (YouTube, 2014).

Türk yazar ve şair İsmet Özel; demokrasi Sokrates'i öldüren bir rejim olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda demokrasinin aşağılık, berbat, lanet ve müptezel bir şey olduğunu söyler. Demokrasi kavramının kötü rejimlerin en iyisi olarak görmekte ve İslam'ın demokrasi ile bağdaşmasına hiç gerek olmadığını belirtmektedir. İnsanlar eğer İslam'ı en iyi şekilde yaşayabiliyorsa insanlar böylelikle hayatlarını en iyi şekilde yaşayabilir demektir (Belgelerle Gerçek Tarih, 2018).

4.2 İslam ve Demokrasi Bağdaşır

Her ne kadar İslam ve demokrasi birbiri ile bağdaşmadığını savunan görüşler olsa da İslam ve demokrasinin birbiri ile uyumlu olduğunu ve bağdaşabileceğini savunan görüşler de mevcuttur. Hem Batılı hem de İslam dünyasından çeşitli yazar ve düşünürler, İslam ve demokrasinin bağdaşabileceğine yönelik görüşlere sahiptirler. Bu bağlamda, İslam'ın demokrasi kavramı ile bağdaşabileceğini düşünen İslam dünyasındaki yazar ve düşünürler, demokrasiyi, bir rejimden ziyade bir idare ve yönetim sistemi olarak tanımlamaktadırlar. Bu görüşün ortaya çıkmasındaki ana etken ise; İslam yönetim sisteminde var olan şura, icma ve içtihat kavramlarıdır. Bu görüşü savunan yazar ve düşünürler bu üç kavramı dayanak noktası olarak göstererek, İslam ve demokrasinin bağdaşabileceğini savunmaktadırlar. Çünkü bu kavramlar İslam siyasi anlayışında bireyin ve toplumun siyasal katılımının bir göstergesidir. Şura sisteminin demokrasideki parlamento kavramına, icma kavramının da çoğunluğun yönetimine ve içtihat kavramının da demokrasideki siyasi gücün kullanımına karşılık geldiğini bundan dolayı İslam ve demokrasinin bağdaşabileceğini ileri sürmektedirler (Koyuncu, 2015:716-717).

Bu bağlamda İslam ve Batı dünyasından araştırmacı yazar ve düşünürler İslam ve demokrasinin bir uyum içerisinde olduğunu ve iki kavramın birbiri ile bağdaşabileceğini dile getirmişlerdir. İslam'ın demokrasi ile bağdaşabileceğini savunan, Yusuf el-Karadavî, Muhammed Cabiri, Malik b. Nebi, Raşid Gannuşî, Hasan Türebî, Abdülkerim Şuruş, Allâl el-Fâsi, İbn Bâdis, Ahmed Reysûnî, Asef Bayat, John L. Esposito, John O. Voll, Abdou Filali-Ansary, Hâlid Ebu'l-Fadl gibi araştırmacılar ve yazarlar bulunmaktadır.

Tunuslu siyasetçi ve Nahda hareketinin lideri Raşid Gannuşî, İslam ve demokrasi arasında bir uyuşmazlık olduğunu savunanların bir geçerliliğinin olmadığını, İslam ve demokrasinin uyuşmadığı konusunda aşırı söylemlerde bulunan yazar ve düşünürlerin bu konuya ayrıntılı bir şekilde anlamak ve araştırmak için gerekli bilgi ve donanımına sahip olmadıklarını öne sürmektedir. Gannuşî 'ye göre, İslam ve demokrasi kavramının birbiriyle zıt

bir ilişki içerisinde olması bir yana, İslam ve demokrasi arasında bir uyumun olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda Müslümanların kendilerini hem kamusal alanda hem de siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yer edinebilmeleri için demokrasi kavramına ihtiyaçları olduğunu söyler. Gannuşi, gerçek demokrasilerde kaybedenlerin değil, asıl kazananların olduğunu belirtmektedir. İslam ve demokrasi kavramının bir uyumluluk içinde olduğunu ileri sürdüğü tezini, kendi kişisel görüşü ve kanaatine göre değil bizzat İslami anlayışa dayandırarak bunu temellendirmektedir. Bu bağlamda Gannuşi, "demokrasiye İslam'ın içinde bir zemin bulabileceği iddiasındadır." Genel anlamıyla İslam ve demokrasinin bir uyum içerisinde olduğunu düşünmektedir (Düzce, 2021:1159).

Gannuşi 'ye göre olması gereken demokraside, temel olan otoritenin bir kişide toplanması değil herkese dağıtılmasıdır. Bir toplumda alınacak kararlar tek bir kişi tarafından değil, tüm toplum tarafından ortak olarak alınmasını savunur. Kur'an-ı Kerime'de aynı şekilde "Onların işleri aralarında şura iledir" (eş-Şura, 42/38) ayetinden yola çıkarak tüm toplumu ilgilendirecek konularda demokrasi gibi büyük bir çoğunluğunun kararını göz önünde bulundurarak hareket etmesini hedefler. Gannuşi, İslam ve demokrasinin düşmanlarının aynı olduğunu, bunların da diktatörlük ve istibdat olduğunu söyler. İslam ve demokrasi arasındaki uyumsuzluk, işleyişte değil içeriktedir. Demokrasi, içinde olan seçimler, parlamento ve çoğulculuk gibi kavramlar İslam'ın açıkça öngördüğü ve benimsediği, dillendirdiği uygulamalar ve kurumlardır. Ancak günümüzdeki demokrasinin içeriğindeki önemli uyumsuzlıklardan da bahseder. Bunlar günümüz demokrasilerinde ahlaki değerlere, siyaset ve politikada yer verilmemesidir. Seçmen kitlesinin oyunu alabilmek için yapılan oyunlar ve aldatmacalar, İslam hukuku anlayışında kabul edilebilecek durumlar değildir. Lakin demokrasinin Batı'daki uygulamasında ortaya çıkan bu eksikler Müslümanların demokrasiye karşı gelmesi için bir sebep oluşturmadığını savunur (Öztürk ve Bağlıoğlu, 2019:659-660).

4.3 Genel Değerlendirme

İslam ve demokrasi arasındaki bu tartışmalar her iki görüş arasında dayandığı noktalar mevcuttur. İslam'da demokrasi yoktur ya da uyumlu değildir diyen yazar ve düşünürler genellikle, İslam'ın Allah'ın bir dini olduğunu ve beşerî bir sistem ile mukayese edilemeyeceğini aynı zamanda tek kanun koyucunun, otorite ve gücün tek sahibinin Allah olduğunu söylemektedirler. İslam'da ve Kur'an-ı Kerim'de de demokrasi kavramı yer almadığını ve İslam'ın kendine münhasır bir yönetim anlayışını benimsediğini, İslam'ın yönetim anlayışı şura, istişare ve Allah'ın kanunlarına dayandığını ve bu bağlamda

demokrasinin kanun koyma yetkisini, otorite ve gücü bireylere vermesi nedeniyle İslam ile örtüşmediğini ve İslam’a zıt olduğunu söylemektedirler.

İslam dünyasındaki demokrasi kavramına yönelik tutum, dini ve siyasi nedenlere bağlı olarak bir değerlendirmeye alınmaktadır. İslam’ın yönetim ve idare anlayışı; Kur’an-ı Kerim ve sünnet çerçevesine şekillenmiştir. Çünkü İslam, kendine münhasır bir yönetim anlayışı benimsemektedir. Bu yönetim anlayışı da Allah’ın kanunlarına ve peygamberin sünnetine dayanmaktadır. İslam dünyasında asırlarca bu yönetim anlayışı çerçevesine yönetilmişlerdir. Aynı zamanda demokrasi kavramının beşerî bir sistem olduğunu ve bu sistemin İslam ile bir arada olamayacağı görüşü vardır. Demokrasi ile İslam’ın bağdaşmadığını savunanların öne sürdükleri en önemli tez, hakimiyet kavramı ve yasama yetkisidir. İslam, egemenliğin yalnızca Allah’a ait olduğunu ve Allah’tan başka bir kanun koyucunun olmadığını öne sürmektedirler. Bu bağlamda İslam dünyasında demokrasiye yönelik bir negatif tutum vardır. Bunun yanında demokrasinin Batının bir ürünü olduğunu ve demokrasinin, Batının siyasi anlayışına dayanmasından dolayı demokrasi kavramına karşı gelmektedirler. (Çelik, 2020:86-99).

İslam dünyasında demokrasi kavramına yönelik negatif bir tutum sergilenmesi, dini nedenlerin yanında elbette Batılı devletlerin yürüttüğü siyasi faaliyetlerin de etkisi bulunmaktadır. İslam dünyasında oluşan demokrasi karşıtlığının en önemli sebebi Batılı devletlerin Orta Doğu ve Afrika bölgesinde, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yürüttükleri faaliyetler ve uyguladıkları politikalardır. Özellikle 2011 yılında genel olarak toplumun bir isteği olarak başlayan Arap Baharı, Ortadoğu’daki siyasi elit, yöneticiler devletlerinin güvenlik ve istikrarı için demokrasiyi bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu durum zamanla demokrasi karşıtlığını beslemiş, güçlendirmiş ve İslam dünyasında sonu gelmez bir siyasi kargaşaya ve tartışmaya itmiştir (Cicioğlu & Miş, 2013:1-4).

İslam dünyasındaki demokrasi karşıtlığının bir diğer ana belirleyicisi, İslam dünyasının uzun yıllardır gelenekselleşmiş siyaset ve yönetim anlayışına sahip olmalarıdır. Çünkü Müslümanlar, İslam’ın öngördüğü bir yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmeye çalışılmıştır. Genellikle dine dayalı, başta halifenin olduğu bir yönetim anlayışıdır. Demokratik ve laik sistemlerde din ve devlet işlerinin ayrılması ve devlet mekanizmasında dinin olmayışı, İslam dünyasında demokrasi ve laik sistemlere karşı bir tutum oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında İslam dünyasında demokratikleşme hareketlerinin tepeden inme ve sert yapılması da İslam dünyasının demokrasiye karşı olmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü demokratikleşme hareketleri genellikle İslam dünyasında, toplumdan gelmemiştir. Eğer

toplumdan böyle bir istek olmuş olsaydı belki şu an İslam ve demokrasi sorunun da gündemde kendine pek yer bulamayacağı söylenebilir.

5.RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ VE DEMOKRASİ

Demokrasi bağlamında Raşid Halifeler döneminin incelenebilmesi için öncelikle İslamiyet'in doğuşu ve Raşid Halifeler dönemine nasıl geçildiğinin ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca Raşid Halifeler döneminde var olan (en azından İslam devletine komşu) devletlerin durumuna bakılması dönemi anlama açısından önemlidir.

5.1 Raşid Halifeler Dönemi Öncesi

Halifelüğün ortaya çıkışının temel kaynağı İslam dinidir. İslam dini ve onun peygamberinin uygulamalarının Raşid halifeler döneminde devam edip etmediği, nasıl değiştiği, uygulamaların neler olduğunun anlaşılabilmesi, öncesi ile bağ kurulması ile mümkündür. Onun için öncelikle İslamiyet'in doğuşu Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yaşantısı ekseninde ele alınmaktadır.

5.1.1 İslamiyet'in Doğuşu ve Gelişimi

Hz. Muhammed (s.a.v.) 571 yılında Mekke'de doğmuştur. Doğmadan önce babası Abdullah'ı ve 6 yaşındayken annesi Âmine'yi kaybetmiştir. Sonra dedesi Abdulmuttalib'in himayesine girer. Dedesinin vefatından sonra amcası Ebû Talib' in yanında yetişir. Küçük yaşlardan itibaren ticarete atılmıştır. Mekke'de yaşayan ve puta tapan insanlara karşı çıkmıştır. Peygamber olmadan önce insanlar arasında güzel ahlakı, dürüstlüğü, adâleti ile tanınarak "el-Emin: En emniyetli kişi" sıfatını almıştır. 25 yaşında iken Hz. Hatice ile evlenmiştir. Hz. Hatice'den Kasım, Abdullah, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm, Fatıma adında 6 çocuğu olmuş, bunlardan Kasım ve Abdullah küçük yaşta vefat etmişlerdir. Cahiliye döneminde yaşanan zulümler, zorbalıklar, şehvetperestlikler, putperestlikler, israf, zina ve insan öldürme gibi toplum üzerinde kötü hasarlara yol açan şeyler, tüm dünyayı karanlık bir çağa sürüklemiştir. Güçlünün çok güçlü olduğu, zayıfların ezildiği, alkol, kumar, hırsızlık, yağmalama, zina vb. birçok bireysel ve toplumsal hayatı kökten sarsan eylemlerin oldukça çok olduğu Mekke ve çevresinde, sosyal düzen; güçlünün zayıf insanlara egemen olduğu ve zayıfın ezildiği bir sosyal düzen vardır. Böyle karanlık bir çağda ve giderek yozlaşan bir toplum içinde yaşayan Hz. Muhammed (s.a.v.) özellikle 35 yaşından sonra kendini toplumdan uzaklaştırarak ara sıra yanına azığını alarak Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'nda inzivaya çekilmiştir (Bedirhan, 2017:100-101).

Hiz. Muhammed (s.a.v.) 40 yaşına geldiğinde, M.S. 610 yılının ramazan ayında Nur dağındaki Hira mağarasına giderek tefekküre dalmıştır. İlk vahyinin Hiz. Muhammed (s.a.v.)'e nail olması ramazan ayının son 10 günü içinde bir gece, bazı görüşlere göre pazartesi günü sabaha karşı, Hiz. Muhammed (s.a.v.) adını çağırın bir ses duymuştur. Başını kaldırıp çevresine bakınca, ikinci defa aynı şekilde adını çağırın sesi duydu ve birden çevresini bir nurun kapladığını görür. Hiz. Muhammed (s.a.v.) arkasından, Cebrail Aleyhisselam karşısına gerçek suretiyle gelmiştir. Cebrail Aleyhisselam Hiz. Muhammed (s.a.v.)'e kendini tanıtarak ve Allah'ın elçisi olduğunu söyleyerek "Oku" der, Hiz. Muhammed (s.a.v.) ona; "Ben okumuş değilim" der. Bu durum üç defa tekrarlanır. Hiz. Muhammed (s.a.v.), "Ben okuma bilmem" deyince; "(Ey Muhammed) Yaratıcı Allah'ın adı ile oku! O, insanı pıhtılaşmış kandan (alakdan) yarattı! Oku, Allah büyük kerem sahibidir. O, kalemle öğretir, bilmediklerini öğretir" mealindeki Alak süresinin 1-5 ayetlerini ilk vahyi olarak Hiz. Muhammed (s.a.v.) tebliğ edilmiştir (Alak/1-5). Hiz. Muhammed (s.a.v.), Cebrail Aleyhisselam'la birlikte bu ayeti okumuştur. Hiz. Muhammed (s.a.v.)'e, Nur dağındaki Hira mağarasında peygamberlik bilfiil tevdi edilmiştir. İslamiyet'in Nur dağındaki Hira mağarasında son peygamber, Hiz. Muhammed (s.a.v.)'e tevdi edilmesi ile tarihin ve insanlığın akışını kökten değiştirecek bir süreç başlamıştır (Bedirhan, 2017:102).

Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in yaşadığı bu olaydan sonra endişeye ve korkuya kapılıp evine doğru gider, Hiz. Muhammed (s.a.v.), eşi Hiz. Hatice'ye "Beni örtün!" der. Hiz. Muhammed (s.a.v.) bir süre örtünün altında kalır, bir süre sonra yaşadığı olayın şokundan çıkarak kendine gelmiştir. Yaşadığı olayı eşine anlatır. Hiz. Hatice, Hiz. Muhammed (s.a.v.) teselli ederek, amcazadesi Varaka b. Nevfel'e götürmüştür. Hiz. Muhammed (s.a.v.) yaşadığı olayı ve ona gelen vahyi Varaka 'ya detaylıca anlatır. Varaka b. Nevfel, Hiz. Muhammed (s.a.v.) yaşadığı bu olayı detaylıca düşünüp olayları değerlendirerek "Müjde ey Muhammed! Sen Hazreti İsa'nın haber verdiği ahir zaman peygamberisin; sana görünen melek, senden önce Musa'ya inen Cibril'dir" der. Varaka, ileri görüşlü ve çok kültürlü bir şahsiyet olduğundan, Hiz. Muhammed (s.a.v.)'e kavminin yaşatacağı zorlukları ve eziyetleri tahmin ettiğı için; "Keşke davetini ilan edeceğin zaman hayatta kalsam da kavmin sana eziyet edeceğin zaman yardım etsem!" demiştir (Hilmi, 2009:153).

Hiz. Muhammed (s.a.v.) ilk başta İslam dinini gizli bir şekilde yaymaya çalışmıştır. Onun için Hiz. Muhammed (s.a.v.), İslam dinini önce ailesine, daha sonrada yakın arkadaşlarına ve güvendiğı kişilere tebliğ etmiştir. Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in İslam'a tebliğı yakın çevresinde kabul görmüştür. Yaklaşık 3 yıl süren bu dönemde, ilk olarak Hiz. Hatice, Resulullah (s.a.v.)'in

kız çocukları Ümmü Gülsüm, Zeynep ve Rukiyye, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Zeyd b. Harise, Osman b. Maz'un, Saide b. Zeyd, Ayyaş b. Rebia ve eşi Esmâ bint Selame, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Erkam b. Ebu'l-Erkam, Ebu Selame, Ca'fer b. Ebu Talib ve Ubeyde b. Haris İslam dininin ilk zamanlarında Müslüman olmuşlardır. Hz. Muhammed (s.a.v.), ırk, ten, zengin, fakir, köle, genç, yaşlı, kadın, erkek demeden tüm insanlara İslam dinine davet etmiştir. Bu bağlamda ilk Müslümanlara bakıldığında içlerinde toplumun her kesiminden insanın bulunduğu görülür. Aynı zamanda ilk Müslümanların çoğunluğunun gençlerden oluşması dikkati çekicidir. İslam dini, daha ilk tebliğ edildiği zamandan itibaren toplumun her kademesinden insanlar tarafından kabul görmüştür. Zaman geçtikçe İslam dini, insanların çoğunluğu tarafından benimsenmiştir (Bedirhan, 2017:104).

"O halde sen, emr olunduğun şeyi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma!" (Hicr, 15/94) Ayetinin inmesi üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam dinini geniş kitlelere davet etmeye mecbur olmuştur. Zaman geçtikçe tebliğ dairesinin halkası her geçen gün genişlemiştir. Artık İslam dinini açık bir şekilde tüm insanlara tebliğ edilmesi gerekmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Sefa tepesinde yüksek bir taş üzerine çıkarak Kureyş topluluğuna, İslam dinini tebliğ eder. Hz. Muhammed (s.a.v.); "Öyle ise ben size önünüzde gelecek büyük bir azabın habercisiyim! Yüce Allah bana, "en yakın akrabalarını ahiret azabıyla korkut" emrini verdi. Sizi "Allah bir o'ndan başka ilah yok" demeye davet ediyorum. Bende "o'nun kulu ve resulüyüm eğer dediklerimi kabul ederseniz, cennete gideceğinizi taahhüd ve tekeffül edebilirim. Şunu da bilin ki siz, 'Allah bir o'ndan başka ilah yok' demedikçe size ben ne dünyada ne de ahirette bir faide tahmin edemem", diyerek İslam dinini ilk defa açıktan tebliğ etmiştir (Suruç, 2016:193-194).

Sefa tepesindeki açık tebliğden sonra Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekke dışındaki kabilelere de İslam dinini tebliğ etmeye başlar. Böylece İslam dini Mekke dışına yayılarak tanınmaya başlar. Mekke civarındaki kabilelerden insanlar İslam dinine girerek Müslüman olurlar. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam dinini daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için Mekke şehrinin çevresine kurulan panayırlara giderek buralara, ticaret ve iş maksadıyla gelen insanlara yeni dini anlatır, orada bulunan ve uzak yerlerden gelen insanlara İslam dinine davet eder. Hz. Muhammed (s.a.v.), insanlara kendisine gelen vahyi tebliğ eder, hak din olan İslam dininin esaslarını açıklar. Bu sayede İslam dini kısa süre içerisinde Mekke sınırlarını aşarak farklı coğrafyalarda, farklı toplumlarda tanınan ve bilinen bir din haline gelmiş olur. (Bedirhan, 2017:106).

İslam dininin hızlı bir şekilde yayılması, Mekke şehrinin ileri gelenleri ciddi manada rahatsız eder. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı aldıkları önlemlerin hepsi sonuçsuz kalmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e hükümdarlık, emirlik, mal-mülk, o yörenin en güzel kadınlarını, erkek çocuk ve köle teklif etmelerine rağmen Hz. Muhammed (s.a.v.) hepsini elinin tersiyle itmiş ve inandığı hak din olan İslam yolunda emin adımlar atmaya devam etmiştir. Bu durum karşısında Kureyş'in ileri gelenleri başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere tüm Müslümanlara sert ve şiddette dayalı tedbirler almaya başlamışlardır.

Kureyşliler aldıkları tedbirlere karşı bir sonuca varamayınca, Müslüman olan köle ve cariyelere her türlü işkenceleri yapmaya başlamışlardır. Aynı zamanda Müslümanlardan güçsüz kabilelere mensup olanlara da İslam'dan vazgeçmeleri için en ağır işkenceleri yaparlar. Kureyşliler yaptıkları bu sert işkencelerle Müslüman olmayan ancak Müslümanlığa yönelik sempati kazanmış olanları da korkutmak istemişlerdir. Kureyşliler bir süre sonra Müslümanlar arasında ayrım gözetmeksizin maddi olanakları fazla ve kabilesi güçlü olan ailelere mensup Müslümanlara da her türlü eziyet ve işkenceyi yapmaya başlamışlardır. Kureyşliler açıktan hak din olan İslam'a maddi manevi her yönden savaş açmışlardır. Müslümanların Mekke şehrinde can güvenlikleri kalmamıştır. Birgün Hz. Ebubekir (r.a.), Müslümanlardan Hatib bin Amra'ya yapılan zulmü Hz. Muhammed (s.a.v.)'e anlatmıştır. Bunun üzerine Müslümanların Mekke şehrinden göç etmeleri için Resulullah'tan müsaade ister. Hz. Muhammed (s.a.v.) da hicret iznini vermiştir (Mutlu, 2018:164).

Müslümanların bir kısmı miladi 615 yılında Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Habeşistanlılar Hristiyan'dılar, yöneticilerinin doğruluğu ve misafir perver oluşları Araplar tarafından bilinmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'de Müslümanların orada iyi bir şekilde kabul edileceklerinden emindir. Onun için ilk hicretlerini Habeşistan da rahat bir şekilde sürdüren Müslümanlar ve bunu gören diğer Müslümanlar ikinci yıl daha kalabalık bir kabile halinde Habeşistan'a hicret etmişlerdir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin 11. Yılı olan M.S. 620 yılında İslam dini açısından önemli gelişmeler meydana gelmiştir. O sene hac mevsiminde, Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'den birkaç mil uzaklıkta Mekke ve Mina arasında olan Akabe tepesine gider, Mekke'ye gelmek üzere altı kişiye rastlamıştır. Bunlar Yesriblilerdi (Medineliler). Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara "Kimlerdensiniz" diye sormuş, onlar da "Hazerc kabilesindeniz" diye cevap vermişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.), Yesriblilere İslam dinini anlatır, Kur'an-ı Kerim okur ve onları İslam dinine davet eder. Yesrib'te bulunan Yahudilerin kısa bir süre içerisinde bir peygamberin geleceğini dile getirdiklerinden dolayı birebirlerin yüzüne bakıp

"Yahudilerin dediği peygamber herhalde bu olacak. Öbür Yesrib halkından önce biz iman edelim" diyerek Müslüman olurlar. Medine halkı içerisinde ilk Müslüman olan bu kişiler: Es'ad b. Zürene (Ebu İmam), Rafi b. Malik, Avf bin Haris, Kutbe bin Amir, Ukbe bin Amir ve Haris bin Abdullah bin Riyab (r.a.)'dir (Mutlu, 2018:178). Bu görüşmeye Akabe mülakatı denilmiştir. Akabe mülakatı İslam tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Akabe mülakatı İslam devletinin ve Müslümanların; ekonomik, sosyal ve politik altyapısını oluşturur. İslam Devleti'nin temelleri de bu mülakata dayanır.

Hiz. Muhammed (s.a.v.), Mekke şehrinde Müslümanlara ve İslam dinine yönelik baskının, zulmün ve sert sert şiddet olaylarının yaşanmasından dolayı ikinci Akabe mülakatından sonra Medine'ye hicret kararı almıştır. 23 Eylül 622 yılında Medine şehrine hicretler başlamıştır. Hiz. Muhammed (s.a.v.), Müslümanlara Medine şehrine hicret etmelerine izin vererek Mekke de bulunan Müslümanlarda ayrı ayrı gruplarla gizlice Medine şehrine hicret ederler. Medine şehrine ilk hicret edenlerden birisi Ebu Seleme'dir. 622 yılında Hiz. Muhammed (s.a.v.) Hiz. Ebu Bekir ile birlikte Medine şehrine hicret ettiler. Bu bağlamda İslam tarihinde yeni bir sayfa açılarak, Medine dönemi başlamış olur (Önkal,1989:211).

Hiz. Muhammed (s.a.v.), 12 Rebiyülevvel cuma günü Medine'ye varır. Medine halkı büyük bir coşku ile Hiz. Muhammed (s.a.v.)'i ve yanındaki Müslümanları karşılamıştır. Herkes Hiz. Muhammed (s.a.v.) hanesine davet eder. Hiz. Muhammed (s.a.v.) ise devesinin nerede çökerse orada ikamet edeceğini söyler. Bunun üzerine Hiz. Muhammed (s.a.v.) devesi iki yetim çocuğa ait olan arazinin üzerine çöker. Bu araziye evi en yakın olan Ebu Eyyûb el-Ensari (Halid b. Zeyd)'in evidir. Ebu Eyyûb el-Ensari, Mescidi Nebevi ve yanındaki odaların inşaatı bitinceye kadar Hiz. Muhammed (s.a.v.)'i evinde misafir etmiştir (Ayrancı, 2018:63).

Hiz. Muhammed (s.a.v.) ve Mekkeli Müslümanlar, Medine şehrine yerleşir yerleşmez var güçleriyle İslam dininin yayılması ve kurumlaşması yolunda büyük çaba sarf ettiler. Hiz. Muhammed (s.a.v.), ilk olarak Müslümanlar arasında kaynaşmayı, birlik ve beraberliği temin ederek, aralarındaki dostluk ve kardeşlik bağlarını daha da sağlamlaştırmayı amaçladığı ve Müslümanları ibadetlerde topluca Allah huzuruna getirecek ve sosyalleşmelerini sağlayacak bir Mescid 'in yapımına başlamıştır. Sehl ve Suheyl adlarındaki iki yetim çocuktan satın alınan araziye Hiz. Muhammed (s.a.v.) onayı ile Mescid yapılır. Bu mescidin yapımında Hiz. Muhammed (s.a.v.) bizzat bir işçi edasıyla çalışmış ve yardım etmiştir. Bu mescide "Mescid-i Nebevi" adı verilmiştir. Bu Mescid İslam dininin Medine şehrindeki ilk Mescid olarak ta kayda geçmiştir. "Mescidi Nebevi" İslam tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Müslümanların

cemaatleşmesinde, İslam'ın yayılmasında, Müslüman toplumunun oluşmasında ve Müslümanların eğitim ve öğretiminde fevkalade katkıları olmuştur (Hizmetli, 1991:149).

Hicretin 2. yılında (624) İslam tarihinin ilk savaşı olan Bedir savaşı gerçekleşmiştir. Bedir savaşı aynı zamanda İslam dinin ve imanın varoluş mücadelesi olması sebebiyle İslam tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Müslümanlar Mekke şehrinden Medine'ye hicret ederken kendilerine ait olan birçok mal varlıklarını Mekke şehrinde bırakmak zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Mekkeli müşrikler, Müslümanları ekonomik yönden zor durumda bırakmak için Müslümanların mal varlıklarına el koyarak bunları satmak için büyük bir kervan oluştururlar. Bu ticaret kervanı Ebu Sufya'nın yönetiminde Suriye'ye gider. Bu haberi duyan Hz. Muhammed (s.a.v.) kervanı ele geçirmek ve ekonomik yönden ambargoyu delmek için Müslümanları sefere davet etmiştir. Suriye'den yüklü bir kervanla dönmekte olan Ebu Sufyan Hicaz bölgesine yaklaştığı sırada Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kervana baskın yapacağı duyumunu alır ve Ebu Sufyan Kureyşlilere haber göndererek yardım istemiştir. Bunu üzerine Mekkeli müşrikler 1000 kişilik bir ordu hazırlayarak Mekke ve Medine arasında kalan Bedir bölgesine gelirler. Mekke ordusunda birçok kişinin savaşın gerek kalmadığına kervanın kurtulduğunu söyleyerek geri dönmek istemelerine rağmen, Mekkeli müşrikler buna karşı çıkarak iki orduyu karşıya getirecek bir savaş ortamı oluşturmuşlardır. İki ordu arasında büyük bir güç farkı bulunmaktadır. 14 Mart 624 yılında ramazan ayının 17. cuma günü iki ordu karşı karşıya gelir. Aradaki güç dengesi fazla olmasına rağmen Hz. Muhammed (s.a.v.) önderliğindeki İslam ordusu savaşı kazanmıştır. Bu savaşın kazanılmasıyla birlikte Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve Müslümanların gücü artmış ve Müslümanların sayısı bu savaşla birlikte artmıştır. Ayrıca Bedir savaşında esir düşenler, Müslümanlara okuma-yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmıştır. Böylece Müslümanların arasında okuma-yazma oranı artmıştır (Fayda, 1992:325-327).

Müşrikler, Bedir savaşında ağır bir yenilgiye uğramaları üzerine, Müslümanlardan intikam almak için savaş hazırlıklarına başlamaları üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) bunun üzerine derhal hazırlıklara başlayarak İslam ordusunu toplamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) yerine Abdullah b. Ümmü Mektüm'ü Medine'ye vekil bırakarak 2 atlı 100 zırhlı 1000 kişilik bir ordu ile yola çıkar. Hz. Muhammed (s.a.v.) önderliğindeki İslam ordusu 23 Mart 625 yılı tarihinde cumartesi sabahı Uhud dağına varır. Uhud'da İslam ordusu içerisinde çözümler olur ve 700 kişilik Müslüman ordusunun karşısında 3000 kişilik müşrik ordusu çıkar. Bu sırada Ebu Sufyan liderliğindeki müşrik ordusu Uhud'a gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Ayneyn tepesine okçular yerleştirir ve bu okçular Uhud savaşının seyrini değiştirmiştir. 15 Şevval 624

tarihinde Uhud savaşı başlar. Aradaki güç dengesi müşriklerin elinde olmasına rağmen Müslümanlar müşrik ordularını yenmişlerdir. Ancak savaş halen sonuçlanmadan Ayneyn tepesine yerleştirilen Müslüman okçular, savaşı kazandık edasıyla müşriklerin bıraktığı ganimetlere yönelince tepeyi terk etmişlerdir. Bunu gören Halid b. Velid emrindeki süvari birliklerle birlikte Ayneyn tepesinin etrafını dolanarak çözülmüş olan İslam ordusunu yenilgiye uğratmıştır (Hamidullah ve Avcı, 2012:54-56).

625 yılında Uhud savaşını kazanan Mekkeli müşrikler, İslam dinini ve Müslümanları kökten yok etmek için yeni bir savaş hazırlığına başlamışlardır. Beni Yadir Yahudi kabilesinin Medine şehrinden sürgün edilmesi, Müslümanların Medine şehri etrafında güçlü hale gelmesine neden olmuştur. Diğer yönden Müslümanların Şam yolunu bütünüyle kontrol altına alması ile ekonomik yönden Kureyşli müşrikleri bir kıskaç altına alan en önemli olaylardan biri olmuştur. Müslümanların Arap yarımadasına söz sahibi olmasıyla, Yahudilerle müşrikleri ortak bir paydada bir araya getirmiştir. Aynı zamanda Arabistan'daki kabileleri İslam dini aleyhine kışkırtmalarına sebep olmuştur (Mutlu, 2018:247).

Hz. Muhammed (s.a.v.)'e dostluk besleyen Huzaa oğullarından bir kişi, Medine şehrine ulaşarak müşriklerin yapacağı savaş hazırlığını Hz. Muhammed (s.a.v.)'e haber vermiştir. Savaş hazırlıklarını öğrenen Hz. Muhammed (s.a.v.), hemen harp meclisini toplamış ve müttefik müşrik ordularına karşı ne gibi bir mücadele verileceğini sahabilerle müzakere etmiştir. Bunun üzerine Ashab-ı Kiram' ın ileri gelenlerinden İran asıllı Selman-ı Farisi, Hz. Peygambere, şehrin etrafına hendek kazılmasını, hendeğin iç tarafında savaş tertibatının yapılarak savunma savaşı yapılmasını önerir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Selman-ı Farisi'nin teklifini uygun bularak Medine şehrinin etrafına hendek kazılmasını emretmiştir. (Yiğit, 2020: E.T. 06.12.2022).

Müttefik müşrik ordu sayısı 10-12.000 kişi iken Müslümanların ordu sayısı ise 3000 civarındaydı. Bedir ve Uhud savaşlarındaki gibi arada büyük bir güç dengesi bulunmaktaydı. Hicret'in 5. Yılında, 23 Şubat 627'de Hendek savaşı müttefik müşrik ordusu Medine şehrine saldırmasıyla başlamıştır. Hendekler sayesinde müşrik ordusu Medine şehrine girmemiştir. Bir ay boyunca iki ordu arasında muazzam mücadeleler verilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) önderliğindeki İslam ordusu Hendek savaşını kazanmıştır. Ve bu savaş müşriklerle üçüncü son büyük savaş olmuştur. Hendek savaşı İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaştan sonra İslam ordusu savunma pozisyonundan çıkıp saldırı pozisyonuna geçmiştir (Hamidullah, 1998:194-195).

H. Muhammed (s.a.v.), görmüş olduğu bir rüya üzerine Hendek savaşından 1 yıl sonra Umre yapmak amacıyla 1400-1500 civarındaki Müslümanla birlikte Mekke yolculuğuna çıkmıştır. H. Muhammed (s.a.v.), Mekke'ye savaşmak için gitmediğini açıkça belirtmek için beraberinde 70 kurbanlık deve alarak ve ihram giyerek bunu açıkça belirtmiştir. H. Muhammed (s.a.v.) Mekke'ye geleceklerini bildirmek ve barışçıl bir ortamda Umre yapmak için önceden Kureyşli müşriklere birçok elçi göndermiştir. Kureyşli müşrikler gelen elçileri dinlemeyerek hemen savaş pozisyonuna geçmişilerdir. Müşrikler Mekke şehrine H. Muhammed (s.a.v.)'i ve Müslümanları sokmamaya karar verdiler. Bunun üzerine Halid b. Velid liderliğinde 200 kişilik bir süvari ordu birliğini Gamim civarına göndermişlerdir. Bunun üzerine H. Muhammed (s.a.v.), Kureyşlilerle akrabalığı olan H. Osman'ı Mekke'ye elçi olarak göndermiştir. Mekkeli müşrikler başta akraba münasebeti gereği olarak H. Osman'a sıcak davranmış ve ona Kabe'yi tavaf etme izni vermişlerdir. Bunun üzerine H. Osman: "H. Muhammed (s.a.v.) tavaf etmeden ben asla tavaf etmem" diyerek onların bu tekliflerini reddetmiştir. Bu sözlere çok sinirlenen Mekkeli müşrikler H. Osman'ı tutuklamışlardır. H. Osman'ın tutuklanması üzerine öldürüldüğüne dair söylentiler çıkarılmıştır. Bunu üzerine, Müslümanlar Mekkeli müşriklerle savaşmak için Rıdvan biat'ı yapmıştır. Bu biat sayesinde H. Muhammed (s.a.v.)'in gücü artmış ve bu biat Mekke şehrinde yayılarak müşriklere korku salmıştır. Korkuya kapılan müşrikler, H. Osman'ı serbest bırakmıştır. Bu olaydan sonra H. Muhammed (s.a.v.) İşlam dinini daha hızlı bir şekilde yayılması ve Müslümanların ekonomik, sosyal ve politik olarak rahata kavuşmaları için Mekkelilerle bir barış antlaşması imzalamıştır. Hudebiye antlaşması H. Muhammed (s.a.v.) ve Süheyl b. Amr tarafından imzalanmıştır. Bu antlaşma başta Müslümanların aleyhine olsa da zamanla Müslümanların lehine olmuştur. Hudebiye antlaşması genç İşlam Devleti'nin ve Müslümanların İlk diplomatik başarısı olarak ta kayda geçmiştir (Hamidullah, 1998:297-298).

Hudebiye antlaşmasından sonra 628 yılında Hayber savaşı meydana gelmiştir. Bu savaş Yahudilere karşı yapılan bir savaş olmuştur. Yahudiler, Hendek savaşında müşriklerle birlikte hareket ederek Müslümanlara karşı gelmişlerdir. Hayber'in fethi ekonomik açıdan da bir kazanç sağlayacaktır çünkü Yahudiler Mekke, Medine ve şam güzergahları üzerinde tehlike oluşturmaktadır. Aynı zamanda İşlam'ın daha hızlı yayılması için Hayber'in fethi çok önemli görölmektedir. Bu gelişmeler üzerine H. Muhammed (s.a.v.), 1600 kişilik İşlam Ordusu ile Hayber ve civarındaki kaleleri alarak fethetmiştir. Bu savaşın kazanılmasıyla Yahudilerin büyük bir çoğunluğu Arap yarımadasından göç etmişlerdir. Ve Müslümanlar ekonomik, sosyal, dini ve politik olarak Arap yarımadasına hâkim olmaya başlamışlardır.

Hayber fethiyle birlikte İslam dini daha hızlı yayılmaya ve Müslümanların sayısı her geçen gün artmaya başlamıştır (Hilmi, 2005:1999).

İslam dini her geçen gün hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bunun üzerine hicretin 7. Yılında (628-629) Hz. Muhammed (s.a.v.) tebliğ dairesini genişletmiş; Bizans'a, İran'a Mısır'a, Habeşistan'a Yemâme'ye ve Gassani beyliğine elçiler göndererek hem halklarını hem de liderlerini İslam dinine çağırmıştır.

Hudebiye antlaşmasından 1 yıl sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Müslümanlar yapılan antlaşma maddesi gereğince Mekke'ye giderek Kabe'yi ziyaret etmişlerdir. Umre ibadetleri sırasında Müslümanların hal ve hareketleri Mekkeliler üzerinde etkili bir izlenim bırakmıştır. Halid b. Velid ve Amr b. El-As gibi Mekke'nin ileri gelenleri özgür iradeleriyle Müslüman olmuşlardır (Hizmetli, 1991:173).

628 yılında imzalanan Hudebiye antlaşmasıyla Kureyşliler, yeni genç İslam devletini mecburen tanımak zorunda kalırlar. Her ne kadar başta Hudebiye antlaşması Müslümanların aleyhine olsa da yapılan bu antlaşma en önemli diplomatik başarı antlaşmasıdır. Bu antlaşma tarafların müttefiklerini de kapsamaktadır. Bunu üzerine Kureyş'in müttefiki olan Yemenli Bekr kabilesi Müslüman olan Huzaalılar kabilesine suikast düzenleyerek Hudebiye antlaşmasını bozan taraf olmuştur. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.), Kureyşlilerden saldırıda ölen insanların diyetini ödemelerini aksi taktirde bir savaşın söz konusu olacağını bildirmiştir. Diyet ödemeyi kabul etmeyen Kureyşliler, Ebu Süfyan'ı antlaşmayı tazelemek üzere Medine şehrine göndermişler, fakat bir netice elde edememişlerdir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'yi fethetmeye karar vermiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekke'yi kan dökmeden ve bir tahribata uğratmadan fethetmeyi arzulamıştır. Buna yönelik hazırlıklar yapılmıştır. 11 Ocak 630 yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) önderliğindeki İslam ordusu Mekke'yi fethetmiştir. Kabe'nin etrafı ve içi putlardan temizlenmiştir. Aynı zamanda Mekkeliler Hz. Muhammed (s.a.v.) biat edip Müslüman oldular (Bozkurt ve Küçükaşcı, 2003:557-558).

632 yılında İslam tarihinde önemli bir yeri olan "Veda Haccı" yapıldı. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Medineli Müslümanlar Kâbe'den binlerce Müslümanla birlikte Hz. Muhammed (s.a.v.) son hac vazifesini yerine getirir. Hz. Muhammed (s.a.v.) veda haccından sonra binlerce Müslümana seslenerek "Veda Hutbesinde" bulunmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.) veda hutbesinde; Faiz'in haram olduğunu, kan davasını kaldırdığını, kadınların haklarının gözetilmesini istediğini ve Müslümanlara emanet olarak Kur'an-ı Kerimi bıraktığını

söylemiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) son olarak şehadet parmağını Cemaati'n üzerine çevirip indirerek şöyle seslendi: "Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab! Şahit ol ya Rab!" diyerek son veda hutbesini tamamlamıştır (Suruç, 2016:797-799). Veda haccından sonra Medine'ye dönen Hz. Muhammed (s.a.v.) bir süre sonra hastalanmış ve 632 miladi yılının 8 Haziran'ı hicri 11. Yılın Rebiulevvel pazartesi günü, 63 yaşında, vefat etmiştir (Fayda,2020:418-421).

5.1.2 İslam Devleti'nin Kuruluşu

İslam, VII. yüzyılda Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in liderliğinde yayılan bir dini harekettir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Mekke dönemi boyunca İslam, giderek daha fazla takipçi kazanmış ancak Mekke'nin ileri gelenleri ve bazı kabileler tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenle, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göçe "Hicret" denir ve İslam takviminin başlangıcı olarak kabul edilir. Medine dönemi, İslam'ın siyasi ve toplumsal bir yapı olarak gelişmeye başladığı dönemdir. Hz. Muhammed (s.a.v.), Medine'de bir devlet kurmuş, anlaşmalar yapmış ve İslam'ın prensiplerini uygulamıştır. Bu dönemde Medine'deki Müslümanlar, İslam devletinin kuruluşuna doğru adımlar atmışlardır (Şimşir, 2017:275-276).

İslam Devleti'nin ilk kuruluşu, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatının ardından ortaya çıkan liderlik boşluğunu doldurma süreciyle ilişkilidir. Hz. Muhammed (s.a.v.), 632 yılında vefat ettiğinde, İslam toplumu Müslümanları bir araya getiren ve onları yönetecek bir lider arayışına girmiştir. Bu süreçte "Halife" olarak adlandırılan liderlik makamı ortaya çıkmıştır. Halife, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ardından gelen ve İslam toplumunun siyasi ve dini lideri olarak kabul edilir. İlk Halife, Hz. Ebu Bekir'dir. Hz. Ebu Bekir'in liderliği döneminde, İslam Devleti'nin kurumsallaşması için önemli adımlar atmıştır. Öncelikle, bazı Arap kabileleri İslam'a karşı isyan etti ve bu isyanlar bastırılmıştır. Ardından, İslam Devleti'nin sınırlarını genişletmek amacıyla fetihler gerçekleştirilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in liderliği altında İslam Devleti, başarılı fetihlerle genişlemiştir. Özellikle Bizans ve Sasani İmparatorluklarına karşı yapılan fetihlerle büyük başarılar elde edilmiştir. Bu fetihler sonucunda İslam Devleti'nin sınırları büyük ölçüde genişlemiş ve önemli bölgeler kontrol altına alınmıştır. (Öztürk, 2014:171-175).

Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra, sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi diğer Halifeler dönemi gelmiştir. Bu dönemde İslam Devleti, bir imparatorluk haline gelerek genişlemesini sürdürmüştür. İslam Devleti'nin ilk kuruluşu, İslam'ın yayılması, liderlik yapısı ve fetihlerle ilişkilidir. İslam Devleti, İslam'ın siyasi ve dini prensiplerine dayanarak yönetilen bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

5.1.3 Hz. Muhammed (s.a.v.) Döneminde Yönetim

İslam devlet anlayışı, var olan ülke sorunlarını halletmek için biçimlenmiş birbirinden bağımsız kurallar dizisi şeklinde olmayıp, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vahyedilen ilahi hükümlerle düzenlenen, hayat sisteminin önemli bir bölümünü oluşturan, temel ilkelerden meydana gelir. İslam'ın siyaset anlayışı, dünyanın farklı ülkelerinde uygulanan çeşitli siyasi uygulamalardan büsbütün farklıdır. İslami devlet ideolojisinin arkasındaki bütün felsefe tevhid dir; Allah Teala tüm peygamberleri, Hz. Âdem (a.s.)'dan Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar dünya halkı için aynı rehberliği getirmişlerdir. (Rahman, 2015:33). Bu bağlamda İslam devlet anlayışı, Allah Teala'nın hükümleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirilen Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünneti çerçevesinde şekillenmiştir. Bu üç temel unsur İslam devlet anlayışının temellerini oluşturmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvet görevi, kişisel ve manevi yaşamın olduğu kadar sosyal aynı zamanda maddi yaşamını da mükemmellik ölçüsünü ortaya çıkarmayı, her iki alanda da insanlara rehberlik yapmayı içermektedir. Müslümanlar inançları gereği Hz. Muhammed (s.a.v.)'in her iki alandaki rehberlik ve otoritesini kabul ederler. Müslümanların sosyal yaşamını, Kur'an-ı Kerim ve sünnette belirlenen ana kaideler çerçevesinde biçimlenmiş, aynı zamanda İslam devleti anlayışı da bu kaideler çerçevesinde biçimlenmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlik hayatının yanı sıra siyasi ve politik hayatı da başarılarla doludur. Hz. Muhammed (s.a.v.), oluşturduğu İslam toplumunu idare edecek ana kaideleri koyarak, bizzat uygulamış aynı zamanda da Medine şehrine hicret ettikten sonra temelleri atılan İslam devletinin ilk lideri olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.)'de bir liderde var olması gereken tüm yöneticilik vasıflarını ve kabiliyetlerini taşımaktadır. Eğer bu vasıf ve kabiliyetlere sahip olmamış olsa zaten kısa süre içerisinde kurulan bu devletin, büyük bir devlet haline getirmesi mümkün değildir. Hz. Muhammed (s.a.v.), devlet yönetiminin temel kaidesinde biat ve istişareyi öngörmüştür. Biat ve istişare İslam devletinin ana temel kaidesidir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'de bu kaideler çerçevesinde devleti idare etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) liderlik vasıfları arasında; cesur oluşu, kararlı olması, ikili ilişkileri çok iyi yönetmesi ve olayların çözümünde her zaman istişareye önem vermesi vardır. Bu kabiliyetleri sayesinde dönemin Müslüman toplumunun siyasi bir kimliğinin kazanmasını sağlamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) devlet yönetim anlayışında eğitim ve öğretime çok önem vermiştir. İslam dini tebliğ edilmeden önce Arap yarımadasında eğitim ve öğretime gereken değeri vermemişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'de böyle bir Çağ'da ve cahiliyenin hüküm sürdüğü

bir toplumda doğmuştur. İslam dininin ilk ayeti "Oku" olmasından dolayı Hz. Muhammed (s.a.v.) her daim herkesi okumaya ve araştırmaya teşvik etmiştir (Demirli, 2010:26-30).

Hz. Muhammed (s.a.v.) devlet başkanlığını vefatına kadar sürdürmüştür. Devleti yönetirken birçok başarıya ulaşmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gibi birçok önemli savaşa girmiştir. İslam devletini, yapılan bu savaşlarla Arap yarımadasında hâkim olmasını sağlamıştır. İslam dininden önce Arap yarımadasında bir devlet anlayışı yoktur. Kabileler bulunmaktadır. Kabileler bağımsız hareket etmektedir ve insanlar kendi kabilelerine bağlıdır. Bu dönemde Araplar bir devlet anlayışından yoksundurlar. İslam dininin hüküm sürmesiyle, yapılan mücadeleler sayesinde Arap yarımadasında, kabilecilikten çıkılıp devlet anlayışına geçilmiştir. Bu başarı başta Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Müslümanların gayreti sonucunda meydana gelmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) devleti, her dâhim ashabıyla (Peygamberin meclisinde, konuşmalarında bulunanlar) istişarede bulunarak yönetmiştir. Devlet kararlarında çoğunluğun ve ehil olanların kararına danışılarak hareket edilmiştir. İslam devlet anlayışında sınıf ayrımına karşı gelinmektedir. Kimsenin kimseden bir üstünlüğü bulunmamakta, üstünlük sadece takva sahiplerinde bulunmaktadır. Devlet kademelerinde görev alacak kişinin ehil ve kabiliyetli olmasına bakılmıştır. İnsanların ekonomik statüsüne ya da nüfusuna bakılmamıştır. Kim bir görevde ehil ise o görev ona verilmiştir. Böylece devlet ehil ve kabiliyetli insanlarla yönetilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) yönetimindeki devlet, genç bir devlet olarak birçok başarıya ulaşmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde temelleri atılan devletin, Raşid halifeler döneminde gelişerek tam anlamıyla bir devlet haline gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde sosyal, ekonomik, dini, eğitim ve politik arenada kısa zamanda birçok gelişme kaydeden bu devlet, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra ehil kişilerin devleti yönetmesiyle günümüz Müslümanlarının siyasi ve politik alt kimliklerini oluşturmalarına da zemin hazırlamıştır.

5.2 İslam Devleti ve Raşid Halifeler

5.2.1. İslam Devlet Yönetim Biçimi Olarak Şeriat

İslam dininde şeriat koymak sadece Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında olmuştur. Zira Allah Teala şeriat koyma yetkisini Hz. Muhammed (s.a.v.)'den başka kimseye vermemiştir.

Lakin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şariat koyma yetkisinin sınırı da Kur'an-ı Kerim'e ters düşmeyecek bir biçimde hüküm koymak ve Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini açıklanmasından ibarettir. Bu bağlamda sahabenin içtihat ve düşünceleri ile sabit olan olgular şariat değildir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'den ve sünnetten başka şariat 'ın bir kaynağı yoktur (Soysaldı, 1997:295).

Kur'an-ı Kerim'de şariat kelimesi şu ayetlerde geçmektedir: "Sonra seni de buyruğumuz olan bir yola (bir hukuk düzenine) koyduk. Sen ona uy, bilmeyenlerin keyiflerine uyma" (Kasiye, 45/18). "Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol belirledik" (Maide, 5/48). "O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimiz şariat (hukuk düzeni) yaptı" (Şura, 42/13).

Kur'an-ı Kerim imani konulardan sonra belirli bir olgunluğa gelen topluma yasal düzenlemeler ve kanunlar getirmeye başlamıştır. İnsanların toplum içerisinde hukuki himayesini düzene sokan şariat, dönemin örf ve yaşayış biçimlerini dikkate almıştır. Geçmiş toplumların örf ve adetlerinin ile cahiliye dönemi örf ve adetlerinin oluşumları vahiyle birlikte hukuki özellik kazanmıştır. Şariat, toplumda var olanı hemen kaldırıp yerine başka hükümleri getirerek insanların bambaşka hüküm ve kanunlarla karşı karşıya bırakmamıştır. O dönemin hüküm ve kanunları İslam dinine aykırı olmadığı müddetçe eski dinlere ait hükümler ve kanunlar, o dönemin örf ve adetleri ile devam ettirilmiştir. Şariat kavramı aslında göreceli ve dönemine göre uygulamada değişime uğrayan bir olgudur. Örneğin; Kur'an-ı Kerim'de bir kişinin hırsızlık yapması sonucunda ceza olarak elinin kesilmesi şartı getirilmiştir. Ancak hem halife olan hem sahabe olan hem müçtehit olan Hz. Ömer, Kur'an-ı Kerim'de "hırsızın elinin kesilmesine kıtlık dönemi şartı getirerek hırsızın elini kesmemiştir" (Sağlam ve Tuz, 2017:306).

Kur'an-ı Kerim'de geçmiş toplumlara indirilen hukuki içtihatlar ve İslam toplumuna indirilen hukuki içtihatlar birbirinden farklı olması bile toplumsal alt yapının veya zaman ve mekân açısından şariat dairesinin değişiminin bir kanıtıdır. Bu bağlam şariat olgusu aslında vahyin 'in geldiği zaman ve mekâna göre biçimlenmiş bir bedensel formudur. Bu durum Kur'an-ı Kerim'in ifadesi ile anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hz. Âdem den itibaren gelen tüm dinlerdeki uygulamaların farklılık arz etmesi ve hatta Maide 48. Ayette "her birinize bir şariat ve bir yol verdik" (Maide/48). İfadesi de bunun bir göstergesidir. Bu bağlamda ayetten anlaşılacağı üzere şariat olgusunun zaman ve mekân açısından değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır (Sağlam ve Tuz, 2017:305-307).

H. Muhammed (s.a.v.), hayatı boyunca her alanda ashabıyla istişare etmiş ve tüm Müslümanlara da istişareyi tavsiye etmiştir. H. Ali'nin "senin irtihalinden sonra Kuran ve sünnette hükmünü bulamadığımız bir mesele hakkında nasıl bir yol izleyelim?" demesi üzerine, H. Muhammed (s.a.v.): "Ümmetinden Allah'a itaatkâr olan ve işinde ehil olanları bir araya toplayarak onlarla istişare edin. Sadece bir kişinin fikrini esas alarak karar vermeyin" diye buyurmuştur (Öner, 2020:5).

H. Muhammed (s.a.v.)'den sonra gelen Raşid halifeler dönemi de hiçbir önemli konu şura dışı bırakılmamıştır. Sosyal, eğitim, askeri ve politik kararlar istişare edilerek bir sonuca varılmıştır. Raşid halifeler döneminde bir konuyu istişare eden kimselere "ehlu's-şura" ve "ehlü'l-hall ve'l-akd" adı verilmiştir. Şura meclisinde bulunan kişiler fikir alışverişinde bulunurlar aynı zamanda şura meclisinde yapılan müzakereler bazen günlerce sürerdi. Sonuç olarak kabul edilen karara göre hareket edilirdi. Şura ile alınan kararlar toplum tarafından benimsendiği için alınan kararlara karşı Müslümanlar tarafından genellikle memnuniyetle karşılanırdı. Bu bağlamda şura olgusunun uygulanması, toplum seviyesinin artmasına, genel konular üzerine düşünüp onlara değer vermeye yol açar. Toplumun geleceğinin yeni bir görüş acısıyla değerlendirmeye tabi tutar. Aynı zamanda dolaylı da olsa vatandaşın devlet yönetimine katılmasına olanak sağlar. Devlet idarecilerinin vatandaş tarafından doğrudan ya da dolaylı kontrolünü sağlar. Şura olgusu sayesinde kalıplaşmış düşünceler engellenir. Şura bireyin, bir görüşle başkasının düşüncesine danışmadan, lehine ya da aleyhine neler söylendiğini öğrenmeden harekete geçmesini önler. Elmalı Hamdi Yazar'ın dediği gibi şura; "İslam siyasetinin diktatörlük fikrinden uzak, iyiliksever, ruh ve ahlaka dayandığının en önemli göstergelerinden biridir. Şura ilmi bir fikir ile hakkı araştırmak ve ilahi iradenin tecellilerine uymak suretiyle kendi fikirlerini ortaya çıkarmanın ötesinde, hakkın hükmünü açıklamaya doğru cüz'i iradelerini yönlendirmektir" (Gezgin,1997:196-198).

Bu bağlamda şura İslam siyasetinin temel kaidesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir konuda istişarede bulunmak sadece devlet kararlarında uygulanabilecek bir surum değildir. İstişare; aile, iş, arkadaş ve sosyal her türlü ortamda Müslümanların başvurusu gereken temel bir kaidedir.

5.2.2. İslam Siyasi Geleneği

İslam siyaset anlayışında Allah, insan, toplum aynı zamanda tabiat arasındaki bağlantıya dair İslam dininin antolojik tasavvuruna dayanır. Siyaset, İslam medeniyetinde genellikle; fıkıh, ahlak, kelam ve felsefenin bir arada olduğu bir bütünün parçası biçiminde

anlaşılabilir. İslam siyaset düşüncesinde mesuliyet sahibi özgür insan, kavramlaşmış tüm siyasi faaliyetlerin ana kişisi olarak kabul edilir. İslam dininde insan düşüncesinde, kul olma bilincine sahip birey, özgür iradesiyle ve seçme hakkına sahip olarak yaptığı her türlü işlerden hem bu dünya da hem de ahirette sorumlu olacağına inandığından dolayı, kendi benliğinde uyumlu ve dengeli bir hayat kurmaya, aynı zamanda bu uyum ve dengeyi insanlarla ve tabiatla olan ilişkisinde gözetmeye çalışır. Bu bağlamda Müslümanlar fert ve İslam düşüncesine göre kurulmuş toplum ve devlet arasındaki ilişkide, çatışma değil birebir uyum söz konusudur. Diğer bir yandan İslam siyasi geleneğinin oluşmasında aile kurumunun büyük bir etkisi söz konusudur. Bu bağlamda İslam dini aile kurumuna çok önem vermiştir (Köse, 2009:244-295).

Kur'an-ı Kerim ve sünnet üzerine şekillenen, Müslümanlara ait siyasi yetkinin mahiyeti ve çerçevesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra Raşid halifeler döneminin uygulamalarıyla şekillenmiştir. Bu siyasi uygulama bir bakıma temsil sistemi olan "biat" kavramına dayanır. İslam siyaset anlayışında yöneticiler ile halk arasındaki ilişkiler ilk olarak "adalet, emanet, biat ve istişare olmak üzere" belirli kavramlar üzerine kurulmuştur (Köse, 2009:295).

İslam siyasi geleneği, Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde başlamıştır. Raşid halifeler döneminde büyük bir gelişme kaydetmiştir. İslam medeniyetinde siyaset kavramı birden fazla kavram tarafından işlenmiştir bunlar genellikle; fıkıh, kelam ve felsefedir. Temel dayanak noktası da Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. İslamiyet'te Müslümanların; sosyal, ekonomik, iktisadi, dini, eğitim, askeri ve politik vd. her şey Kur'an-ı Kerim ve sünnet çerçevesinde şekillenmektedir. İkisinden birini bir kenara bırakırsanız İslam'da eksik kalır Müslümanlıkta. Her koşulda Kur'an-ı Kerim ve sünnet Müslümanların dayanak noktasıdır.

İslami tarzda devlet yönetim şekli Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemi dahil olmak üzere, Raşid halifeler döneminde de devleti, istişareye başvurularak yönetilmesini öngörmektedir. Siyasi yönetimin halkın özgür iradesinden meydana geldiğini; dolayısıyla devlet başkanlığının belirlenmesi ve devlet kararlarının istişare edilerek alınmasında halk tarafından onaylanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda halkın sorumluluğunda olan devlet başkanı belirlenmesinin, İslam siyasi anlayışında serbest adil bir seçimle olmasından yanadır (Hizmetli, 1999:28).

Dolayısıyla İslam'da siyasi iktidar ve oluşum, halkın iktidarıdır. Yönetim şekli teokratik değildir. Aynı zamanda bu dönemde verasete dayalı bir yönetim şekli görülmemiştir. Eğer verasete dayalı bir yönetim şekli olsaydı, Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat etmeden önce

kendi yerine birini seçerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) bunu yapmayarak İslam devletinin yönetim şeklini belli bir ailenin ya da zümrenin elinde olmasını engellemiş oldu. Dolayısıyla devlet yönetiminin ve devlet başkanının "nas ve vasiyet" ile belirlenmemesi, Müslüman toplumlara ya da insanlara, kabiliyetli ve ehliyetli kişileri devlet yönetimine getirme ve aynı zamanda icraatlarını denetleme, yöneticileri sorgulayıp ve yargılama hakkını ve yetkisini Müslümanlara verilmiştir. İslam siyasi anlayışında, toplumu oluşturan her birey devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Bu dönemde halkın özgür iradesine saygılı olunmuştur. Halkın çoğunluğu tarafından alınan kararlar devlet yönetim şeklini belirlemiştir. Raşid halifeler döneminde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halife olarak seçilip ve halkın onlara biat etmesinden sonra yaptıkları hutbelerle kendi iktidarlarında devleti yönetirken herhangi bir hata ve yanlış uygulama karşısında kendilerini uyarmalarını istemeleri, halkın onayına ve görüşlerine ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda halkta devlet başkanının herhangi bir yanlış uygulaması karşısında, halifeye ve devlet başkanına yönelik denetleyici bir rol üstlenmiştir. Bunun yanında Raşid halifeler döneminde, özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali'nin devlet yönetimi tarzları ve uygulamaları bazı sahabeler ve Müslümanlar tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiş, sorgulanmıştır (Hizmetli, 1999:28-29).

İslam'ın yaşam anlayışı beden ve ruhun birlikte hareket etme esasına dayanır. Bu bağlamda İslamiyet'te siyaset, Müslümanların hayatlarının şekillendirmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. İslam sosyal anlayışı cemaat anlayışına dayanır. Yani toplumdur. Yerleşik hayat anlayışını benimser. Her Müslüman "Kâbe" yönüne doğru toplu namaz kılınmasını, Müslümanların oruç tutmasını, dünya üzerindeki tüm Müslümanların aynı anda bayram kutlamalarını ve kadın erkek tüm Müslümanların temel görevi ve sorumluluklarından biri olan Kabe'ye giderek hacc edilmesini ister. Aynı zamanda İslam, Müslümanların önemli sorumlulukları üzerinde düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenir. Tüm bireyleri bir bütün halinde ele alarak Müslüman ümmeti içinde bir araya getirerek örgütler. İnsanların sınıfsal farklılıkları, yetkisi ya da statüsü ne olursa olsun aynı hukuk kanunu çerçevesinde yargılanır. Raşid halifeler döneminde de insanların her türlü hakları adil bir şekilde tahsis edilmiştir. Bu dönemin toplum anlayışı, devlet kararlarında ve siyasette etkin bir rol üstlenmiştir. Halk doğrudan yönetime dahil edilmiştir (Hamidullah, 2005:169).

İslami anlamda devlet, müminlerin İslam dinine göre örgütlendikleri ve hâkim oldukları bölgelerde İslam dininin temel esaslarını uygulamak üzere oluşturdukları yönetim sistemidir. Bu yönetim sisteminde Kur'an-ı Kerim, sünnet ve icma esasları ile sosyal ve ekonomik dengeler sağlanmaya çalışılmıştır. Raşid halifeler döneminde yapılan halife seçimleri

Müslüman toplumu üzerinde önemli birtakım olaylar meydana getirmiştir. Bu olaylar hem olumlu hem de olumsuz etkilere sebebiyet vermiştir. Bu dönemin olumlu etkileri genel olarak halkın istemediği herhangi bir kişi devlet başkanı olarak dayatılmamıştır. Bu sayede halk hür iradelerini kullanarak kimi başlarında görmek istediğini seçme gücüne sahip olmuştur. Bu da Müslüman toplumunun siyaset kültürünün gelişmesinde önemli katkı vermiştir. Aynı zamanda güçlü, zengin ve nüfuslu ailelerin İslam devletinin başına geçmesi ya da veraset yönetim anlayışı gibi herhangi bir siyasi sistem benimsenmemiştir. Bu da şunu gösteriyor ki Müslüman toplumunda herhangi bir kişi devlet başkanı olma şansı sahip olmaktaydı. Bu dönemdeki halifeler, halifelik iddiasıyla meydana çıkıp seçilmemiştir. Genel olarak halifelik seçimleri istişare yapılarak halkın onayına sunulmuş ve böylece halkın seçmesi ve biat etmesiyle halifeler belirlenmiştir. Bu durum toplumda güven ortamının oluşmasına neden olmuştur. Lakin Hz. Osman'ın halife seçilmesi ve daha sonraki süreçlerde halife, akrabaları arasında rekabetler ve iktidar mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu durum sonucunda toplum olumsuz etkilenmiş ve Hz. Osman sahabeler ve Müslümanlar tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Hz. Osman'ın mensup olduğu Ümeyyoğulları ve Hz. Ali'nin kabilesi olan Haşimoğulları arasında bu dönemde siyasi bir rekabet ortaya çıkmıştır. Bu iki aile arasında yaşanan siyasi rekabetler Müslüman toplumunu olumsuz yönden etkilemiş, Müslümanlar arasına ayrılıkların yaşanmasına neden olmuş ve Müslümanlar arasında çatışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Pilavcı, 2021:118).

Bunun yanında Raşid halifeler döneminde Müslümanlar arasında yaşanan savaşlar ve siyasi kavgalar o dönemde, demokratikleşmemenin bir göstergesidir. Her ne kadar Raşid halifeler döneminde halifelerin seçilmesinde ve devlet kararlarının şura meclisinde istişare ederek alınmasında demokratik bir eğilim olsa da daha sonrasında yaşanan olaylar bu demokratik eğilime gölge düşürmüştür.

Hz. Muhammed (s.a.v.) başkanlığında oluşan İslami tarzda yönetimin unsuları günümüz devletlerinde görüldüğü gibi ülke, farklı inanç ve etnik toplumlardan meydana gelen halk örgütlenmesi ve hakimiyetinden oluştuğu görülmektedir. Daha Kur'an-ı Kerim vahyinin tamamlanmadığı bir dönemde kurulan İslami tarzda yönetim, indirilen Kur'an-ı Kerim ayetleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünneti ve halkın ihtiyaçlarına göre kurulduğu anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda Kur'an-ı Kerim'in vahyi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünneti tamamlanarak İslam devletinin hukuk ilmi gelişecek ve böylece devleti gelişimini tamamlayacaktır. Hulefa-yi Raşidin dönemindeki sosyal, askeri, ekonomik, siyasal uygulamalar ve gelişmeler de ilerleyen dönemler için örnek teşkil ederek; "Emevi, Abbasi, Selçuklu, Eyyubi, Memluklu ve

Osmanlı" gibi tarihe iz bırakacak büyük devletler oluşmasına zemin hazırlamıştır (Baltacı, 2005:78).

İslami devlet anlayışında adalet, şura ve düşünce hürriyeti, insanların canını, malını, hakkını ve gelecek neslin korunması devletin görevidir. Müslüman olsun gayri müslim olsun İslam devleti sınırları içerisinde yaşayan her vatandaş bu haklardan istifade eder. "İslam devleti anlayışında devlet, bir yandan insanlar için sosyal yaşayışın tabii bir sonucu diğer yandan da hukukun uygulanabilmesinin bir garantisidir. Yani devlet hem sosyolojik bir vakıa hem de hukuki bir zarurettir" (Baltacı, 2005:78).

Hiz. Muhammed (s.a.v.) döneminde temelleri atılan kardeşlik, dostluk, birlik-beraberlik, sosyal, ekonomik, yardımlaşma ve dayanışma, Raşid halifeler döneminin belli bir bölümünde de Müslüman toplumunda devam etti. Raşid halifeler, toplumu bu prensipler doğrultusunda gündelik hayatlarını sürdürdükleri konusunda büyük gayret sarf ettiler. Halk ve devlet idaresiyle ilgili tüm düzenlemeler, toplumun iyi bir şekilde yönetilmesi ve halkın refah içinde hayatlarını yaşamalarına yönelikti. Halifeler halka yönelik yaptıkları hutbelerle bu konular üzerinde çokça bahsediyorlar ve nasihatlerini bu konular üzerine yoğunlaştırıyorlardı. Daha önce değindiğimiz gibi Raşid halifeler döneminde, halk devlet yönetiminde ve idaresinde söz sahibi olmuştur. Halifeler, herhangi bir hata işlediklerinde, halk onların yaptıkları hataları üzerine düzeltme ve uyarma yetkisine sahipti. Halk devlet yönetiminde ve işleyişinde herhangi bir aksaklığa rastladıklarında halifeden aldıkları siyasi güçle, durumu halifeye ileterek, şikâyet etmekten çekinmiyorlardı (Mutlu, 2009:47).

Raşid halifeler zamanındaki toplumsal ve siyasal değişimleri etkileyen en önemli olgu, şüphesiz yönetimdeki değişikliklerdir. Hiz. Ebu Bekir'in Beni Saide gölgeliğinde halife seçilmesi sürecindeki olaylar ve tartışmalar, Müslüman toplumunda ilk görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Hiz. Ali'nin, Hiz. Ebu Bekir'e biat etmesini geciktirmesinde toplumda değişik yorumlara neden olmuştur. Lakin Hiz. Ebu Bekir'in bu yaşanan olaylara akıllıca ve metanetle yaklaşmasıyla, Müslümanlar arasındaki birliği kısa sürede tesis etti. Raşid halifeler döneminde İslam dini birçok toplum tarafından benimsenmiştir. Aynı zamanda bu dönemde İslam devleti yaptığı fetihlerle sınırları genişlemiş, elde edilen ganimetlerle Müslüman toplumunun refah düzeyi artmıştır. Özellikle Hiz. Ömer ve Hiz. Osman dönemindeki ekonomik refahın ciddi bir şekilde yükselmesiyle, Müslüman toplumunda sosyal, ekonomik ve siyasi birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu değişimler Müslümanları olumsuz yönden etkileyeceğinin farkına varan Hiz. Ömer, bu değişimleri yönetim tarzıyla dengeleyebiliyordu. Nitekim Hiz. Osman'ın yumuşak ve naif bir kişiliğe sahip olması ve serbest

bir yönetim anlayışını benimsenmesi sonucunda, Hz. Osman'ın son dönemlerinde toplumda ekonomik ve siyasi birçok olumsuz olay meydana çıkmıştır. Bu ortaya çıkan olumsuz olaylar neticesinde Hz. Osman suikast sonucu şehit edilmiş ve Müslümanlar siyasi olarak birçok gruba bölünmüştür (Mutlu, 2009:48).

Hz. Osman döneminde, Müslüman toplumunda ortaya çıkan karışıklıklarının nedenini, Bernard Lewis iki şekilde açıklıyor; birincisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra Müslümanlarda dini bağın zayıflamaya başlaması ve refah seviyesi yükselen toplumun dünyevi işlere daha çok önem vermesi, ikincisi olarakta, yıllardır başına buyruk ve bağımsız bir şekilde yaşamaya alışmış göçebe Arap kabileleri, değişen şartlar içerisinde bir otoritenin himayesi altında yaşamının, Arap göçebe topluluğu açısından dayanılmaz bir hale gelmesi, açıklamasını yapmaktadır (Lewis, 2006:70-71).

Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine, tartışılan siyasi otoritenin bütünüyle kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Bu siyasi otorite boşluğu içinde, kimse halife olmaya yanaşmıyordu. Hz. Osman'ı şehit eden isyancıların yoğun baskıları sonucunda Hz. Ali halifeliği kabul ederek, o'na biat edilmiştir. Hz. Ali'nin halifelik dönemi diğer halifelerin dönemine göre çok sancılı geçmiştir. Siyasi gücü elinde bulunduran isyancılar, tehdit ve hile ile Hz. Ali'yi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeye çalışmışlardır. Siyasi ve askeri gücün isyancıların elinde olması nedeniyle, Hz. Ali istediği gibi devleti yönetemiyor ve siyasi otoriteyi Müslümanlar içinde sağlayamıyordu. Bu yaşanan olaylar neticesinde bir siyasi otoriteden yoksun olan Müslümanlar, siyasi gruplara bölünerek, Hz. Ali'ye karşı gelmiş ve onun halifeliğini tanımamışlardır. Özellikle bu dönemde Hz. Ali, Şam valisi olan ve Hz. Osman'ın akrabası olan Muaviye karşısında giriştiği iktidar mücadelesi sonucunda; Sıffin ve hakem olaylarının yaşanması, Müslümanları dini, sosyal, kültürel ve siyasi birçok bölünmesine sebebiyet vermiştir. Bu bölünme halen Müslümanlar arasında tazeliğini korumaktadır (Varol, 2005:202-203).

Müslümanlar içinde ortaya çıkan bu sorunlar, Hz. Ali döneminde İslam devleti ve Müslümanlar güçlü bir siyasi iktidar fırsatının kaçırılmasına neden olmuştur. Müslüman toplumunda yaşanan bu karışıklıklar ve olumsuz olaylara rağmen, Hz. Ali siyaset anlayışının ana kaidesi olarak; doğruluk ve İslam dini çerçevesinde sürdürmüştür. Doğru bildiği gerçekleri uygulamaya koyarken, hangi olay olursa olsun her daim hakkı tatbik ederdi. Hz. Ali döneminde iç meseleler neticesinde fütihat durmuş, gaza hareketleri sekteye uğramış ve Müslüman toplumu siyasi olarak bölünmüştür (Geçit, 2012:14).

Hız. Ali'nin vefat etmesinden sonra Raşid halifeler dönemi sona ermiştir. Halifelik makamını eline alan Muaviye, İslam siyasi tarihini kökten değıştirmek uygulamaya giderek halifelik makamını saltanata dayalı bir yönetim tarzına çevirmiştir. Saltanata dayalı halifelik sistemi Osmanlı devletinin çöküşüne kadar devam etmiştir. Halifelik kurumu ilk başlarda; şura, istişare ve seçime dayalı bir sistem halinde iken, Hız. Osman ve Hız. Ali dönemlerinde ortaya çıkan sosyal ve siyasi problemler neticesinde saltanata dayalı bir yönetim sistemine evrilmiştir. Artık Müslümanlar halifelerini kendi hür iradeleriyle seçememiş, kim güçlü ise halifeliğı o elinde tutmuştur. Halifelik makamı; Emevi, Abbasi, Fatımi, Memluk ve Osmanlı devletine siyasi bir güç vermiştir. Bu durum Müslümanların demokratikleşememesinin bir göstergesidir. Her ne kadar çağına göre diğer devletlere göre daha adil, hür ve demokratik bir yönetim anlayışı olsa da yaşanan olaylar bu yönetim anlayışına gölge düşürmüştür.

Görüldüğü gibi Hız. Muhammed (s.a.v.)'in vefatıyla başlayan süreçte Müslüman toplumunda siyasi liderliğin belirlenmesi konusunda kalıcı bir gelenek sağlayamadığı gibi, giderek kaybolan siyasi otoritenin ortaya çıkardığı siyasi kavgalar, Müslümanları birçok sorunun içerisine itmiştir (Varol,2005:203).

Raşid halifeler dönemindeki toplumun değışim ve dönüşümü doğrultusunda anlaşılacağı gibi Müslümanlar, yönetildikleri döneme göre farklılıklar yaşamıştır. Nitekim Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer dönemindeki Müslüman toplumu, daha çok dini vecibeleri yerine getirmeye çalışan, İslam dininin yayılması ve insanların kurtuluşa ermesi için çaba gösteren ve dünya malıyla pek ilgilenmeyen kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Hız. Osman'ın halifelik döneminin son altı yılı toplumda huzursuzlukların baş gösterdiği, siyasi gruplaşma ve örgütlenmelerin yaşandığı, fitne olaylarının Müslüman toplumunu parçaladığını ve halifeye yönelik ciddi eleştirilerin yapıldığını söyleyebiliriz. Hız. Ali'nin halifelik dönemi, Müslüman toplumunda var olan sorunların daha çok büyümesine ve siyasi çatışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde yaşanan sorunlar günümüz Müslümanlarını halen de etkilemektedir.

İslami tarzda Yönetimi'nin gelişmesi ve kurumsallaşması büyük ölçüde Raşid halifeler döneminde gerçekleşmiştir. Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın devlet başkanlığı dönemlerinde, İslam devletini her alanda yapılanmasına ve gelişmesine büyük önem verilmiştir. Yapılan fetihlerden kazanılan ganimetlerden ve ticaret malları vergilerinden kazanılan gelirlerin büyük bir çoğunluğu devletin yapılanması ve kurumlaşması adına bu gelirler harcanmıştır. İslam devletinin yapılanması ve kurumsallaşması için Arapların idari ve

içtimai geleneklerinden ve Bizans ve Sasani imparatorlukların gelenek ve tecrübelerinden yararlanılmıştır (Hizmetli, 1999:35).

İslami tarzda yönetim anlayışının siyasi gücü halka dayanır. Siyasi iktidarı temsil eden bir yönetim vardır ve bütün insanlara eşit ve adil olarak uygulanan bir kanun vardır. İslam peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde kurulan, Raşid halifeler döneminde gelişen ve kurumsallaşan İslami yönetimin, yapısında bu üç ana olgu var olmuş, İslam halkları ve devletleri tarihinde uygulanmış ve yasallaşmıştır. Bu devlet unsurları, temelleri, ilkeleri, yapılanmaları ve kurumları itibariyle önemli ölçüde orijinaldir aynı zamanda evrensel değerler üzerine inşa edilmiştir. İslam dini ve devleti anlayışında ırk, renk, cinsiyet, sınıf ve din ayrımı yapılmaksızın bütün insanlığa yaşama ve hürriyet hakkı vermiş ve bütün dünyevi konularda hukuku üstün tutmuştur. Bu dönemde siyasi iktidar halkın hür iradesine bırakılmış, seçim ve biat yollarıyla yasallaşmıştır. "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve Raşid halifelerin devlet başkanlıkları bir çeşit taahhüt olan beyatla hukukileşmiştir." Aynı zamanda halifeliğin belirlenmesi dini değil siyasi bir olgudur. Devlet liderini seçme hakkı, halka bırakılmıştır (Hizmetli, 1999:35).

Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Raşid halifeler döneminde, ortaya çıkan siyasi ve politik gelişmeler sadece Müslümanlar açısından değerlendirmek yanlış olur. Çünkü bu dönemde ortaya çıkan siyasi anlayış, dünya siyasi ve demokrasi tarihi açısından çok önemli bir dönemi teşkil etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) cahiliyenin, putperestliğin ve inançsızlığın hüküm sürdüğü bir dönemde kısa süre içerisinde; siyasi, demokratik ve hukuki bir yönetim anlayışı ortaya çıkartması çağına göre muazzam bir olaydır. Bu gelişmeler bize gösteriyor ki Hz. Muhammed (s.a.v.) dini liderliği yanında önemli bir siyasi liderlik kimliğinde üzerinde barındırıyor olmasıdır.

Önemli şarkiyatçılardan biri olan Rudolf Strothmann değindiğimiz bu konu hakkında: "İslam hem dini hem siyasi bir olgudur. Çünkü onun kurucusu bir peygamberdir. O aynı zamanda usta bir siyasetçi ve iyi bir devlet adamıydı." Açıklamasını yapmaktadır (Görgün, 2009:431).

Bu bağlamda İslam siyaset geleneğinde devlet başkanını seçmek devlet sınırları içerisinde yaşayan vatandaşların en temel hakkıdır. Ayrıca İslam hukukunda seçme hakkını sadece erkek bireylere verilmemiştir. Kadınlarda devlet başkanı kim olacağı hususunda söz sahibi olmuştur. Aynı zamanda İslam hukukunda kadın bireylerin devlet başkanını seçme hakkına sahip olduğunu açıklayan hükümlerde bulunmaktadır. "zira İslam hukukunda

yasaklandığını belirten bir nassın bulunmadığı her şeyde asıl olan ibahattır." Yani bu konu hakkında herhangi bir yasağın veya günahın olmadığıdır. Bu genel hukuk ilkesi bağlamında İslam hukukunda kadınlarında seçme hakkına sahip olduğunu gösterir. Bununla birlikte İslam hukukunda erkek ve kadın bireylerin hak ve sorumluluklarının birbirinden farklı olmadığı eşit oldukları esası kabul edilmektedir (Akkaya, 1997:229-230).

Raşid halifeler dönemi, kadınların sosyal ve ailevi hayatta belirli haklara sahip olduğu bir dönemdi. Ancak siyasi karar alma süreçlerinde doğrudan yer almak veya kamusal alanda liderlik görevlerini üstlenmek gibi haklara sahip değillerdi. Bu dönemde genel olarak erkeklerin siyasi rolleri daha öne çıkmaktaydı. Bu dönemde kadınlar, toplumun daha çok ailevi ve ev işleriyle ilgilenen üyeleri olarak kabul edildi. Kadınların toplumunda daha çok aile birliğini ve çocuk yetiştirmeyi destekleyen bir rolü vardı. İslam toplumunda kadınlar, ev içi işlerle ilgili kararları alırken ve ailelerinin yönetiminde etkili olurken, siyasi ve kamusal alanda aktif olarak yer almaları beklenmiyordu (Savaş, 2023).

Raşid halifeler dönemi boyunca, Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminden gelen bazı kadın liderler ve bilginler, toplumun dini ve ahlaki meselelerinde etkili oldular. Örneğin, Hz. Aişe, Hz. Hafsa ve diğer bazı kadınlar İslami konularda danışmanlık ve eğitim rolü üstlendiler. Ancak siyasi karar alma süreçlerinde aktif katılım hakları sınırlıydı. Bu dönemde kadınların siyasetteki rolü, daha sonraki dönemlerde İslam toplumunda gelişen sosyal, kültürel ve siyasi değişikliklerle şekillenmiştir. İslam tarihindeki sonraki dönemlerde, kadınlar siyasi liderlik rollerine ve kamusal alanda daha aktif katılıma sahip olmuşlardır. Ancak Raşid Halifeler dönemi, kadının siyasetteki yerinin daha sınırlı olduğu bir dönem olarak bilinir (Savaş, E.T. 08.07.2023).

5.2.3. Genel Siyasi Görünüm

Raşid halifeler dönemindeki siyasi ve politik gelişmeler günümüz Müslümanların siyasi alt kimliklerini oluşmasına ve gelişmesine katkı vermiştir. Bu dönemdeki devlet yönetim anlayışı, Raşid halifeler döneminden sonra kurulacak olan Müslüman devletlerine örnek teşkil etmiştir. Bu çalışma kapsamında Raşit halifeler dönemindeki siyasi ve politik gelişmelere genel hatlarıyla ele alınarak, bu dönemin genel siyasi görünümünü anlatmaya çalışacağız.

İslam Peygamberi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefat etmesinden sonra başlayan Raşid halifeler dönemi, İslam siyasi tarihi açısından çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü bu

dönemde meydana gelen sosyal, ekonomik, kültürel, askeri ve siyasi olaylar Raşid halifeler döneminden sonra Müslüman toplumunun kimliğini oluşturmuştur.

H. Muhammed (s.a.v.) hem İslam dininin peygamberi hem de var olan devletin başkanlık görevini üstlenmekteydi. H. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra devletin yeni başkanı kim olacağı meselesi tartışma konusu olmuştur. H. Muhammed (s.a.v.) daha hayatta iken Müslümanları yönetmek üzere, kendinden sonra İslam devletini kimin yöneteceğini belirlemedi. Kur'an-ı Kerim'de de H. Muhammed (s.a.v.)'den sonra, Müslümanların başına kimin geçeceğine aynı zamanda devletin isminin ve şeklinin nasıl olacağına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Bu bağlamda halifeyi ya da devlet başkanının kimin olacağı meselesi ve sorumluluğu Müslüman toplumun özgür iradesine bırakılmıştı. Dolayısıyla halife ve devlet başkanlığı belirleme konusu İslam dininin temel esaslarından olmadığı, toplumun hür iradesi ve görüşü ile şekillendiği söylenebilir (Hizmetli, 1999:28).

İslam devlet anlayışında devlet başkanlarında aranan özelliklerden biriside müçtehit ve hukukçu olmasıdır. Devlet başkanlarında aranan bu şart her daim gerçekleşmeye de ilk dönem İslami yönetim anlayışında bu şarta önemle bakılmaktaydı. Çünkü devlet başkanının müçtehit ve hukukçu olması devlet politikalarının düzenlenmesinde ve devleti en iyi şekilde idare etmesinde önemli bir şart olarak bakılmaktaydı. Raşid halifeler dönemindeki devlet başkanlarının da müçtehit ve hukukçu olması İslami yönetim anlayışının gelişmesine, devletin kurumsallaşmasında ve İslam hukukunun gelişmesinde bu devlet başkanlarının katkıları bulunduğu tartışmasızdır. İslam devleti anlayışındaki bu görüş hukuk devleti anlayışını ortaya koymakta ve devlet başkanlarının belirlenmesinde İslam alimlerinin seçimi öngörülmüştür (Aydın, 1999:24).

5.2.4. Dönemin Siyasal Örgütlenmesi ve Yönetimi

M.S. 7. yüzyıl dünya tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde İslam dini tebliğ edilmeye başlamıştır. İslam, dini konuların yanında sosyal, kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi birçok değişimde beraberinde getirmiştir. Raşid halifeler döneminde uygulamaya konulan siyasi uygulamalar, dönemine göre çok ileride olduğunu gösteren uygulamalardır. Bu dönemde İslam devleti ile çağdaş olan iki imparatorluk vardır. Bunlar; köklü bir tarihe sahip olan ve aynı zamanda dünyanın iki büyük devleti konumunda olan, Sasani ve Bizans imparatorluklarıdır. Çalışmanın bu bölümünde Sasani ve Bizans imparatorluklarının ne gibi bir siyasi ve devlet anlayışına vakıf olduklarını genel hatlarıyla ele alınmaktadır.

5.2.4.1. Sasani İmparatorluğu

Sâsânî İmparatorluğu, M.S. 224 ile 651 yılları arasında hüküm süren ve İran coğrafyasında kurulan bir İmparatorluktur. Sâsânîler, Part İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra İran topraklarında iktidarı ele geçirmiş ve Roma İmparatorluğu ile sürekli bir rekabet içine girmiştir. Sâsânî Hanedanlığı, I. Ardashir tarafından kurulmuştur. I. Ardashir, M.S. 224 yılında Part İmparatorluğu'na son vererek Sâsânî İmparatorluğu'nu kurmuştur. Bu hanedanlık, Pers kültürünü ve geleneklerini eski büyüklüğüne döndürmeyi hedeflemiştir (Webarchive, 2009).

I. Ardashir'in ölümünden sonra yerine oğlu I. Şapur geçmiştir. I. Şapur döneminde Sâsânî İmparatorluğu'nun sınırları genişlemiştir ve İmparatorluğun gücü artmıştır. Sâsânî İmparatorluğu'nun en parlak dönemi, II. Hüsrev (Hüsrev Parvez) dönemidir. II. Hüsrev, M.S. 590-628 yılları arasında hüküm sürmüş ve Sâsânî İmparatorluğu'nu siyasi ve kültürel açıdan zirveye taşımıştır. Bu dönemde Sâsânî İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu'yla bir dizi savaş yapmış ve bazı bölgeleri ele geçirmiştir. Aynı zamanda II. Hüsrev, imparatorluğun yönetimini merkezileştirerek ekonomiyi ve adalet sistemini iyileştirmiştir (Naskali, 2009:175).

Ancak, Sâsânî İmparatorluğu'nun gücü ve zenginliği, sürekli Bizans İmparatorluğu ile savaş halinde olmaları ve Arap Yarımadası'ndaki yükselen İslam kuvvetleriyle karşı karşıya gelmeleri nedeniyle zayıflamıştır. M.S. 651 yılında, Arapların Müslüman orduları Sâsânî İmparatorluğu'nu işgal etmiş ve son Sâsânî hükümdarı III. Yazdgerd'i tahttan indirmiştir. Böylece Sâsânî İmparatorluğu sona ermiş ve İran toprakları İslam egemenliğine girmiştir (Zerrinkub, 2019:78-86).

Sâsânî İmparatorluğu, İran kültürü, sanatı ve mimarisi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu dönemde İran'da Pers gelenekleri ve Zerdüş dininin etkisi altında birçok sanatsal ve mimari eser inşa edilmiştir. Sâsânî İmparatorluğu'nun sanat eserleri arasında taş kabartmalar, saraylar, tapınaklar, saraylar ve köprüler bulunmaktadır. Sâsânî İmparatorluğu'nun hükümdarları, İran topraklarında güçlü bir merkezi yönetim kurmayı başarmışlar ve Pers kültürünü canlandırmışlardır. Aynı zamanda Sâsânî İmparatorluğu, tarih boyunca Perslerin en güçlü olduğu dönemlerden biri olarak kabul edilir (Pourshariati, 2017:67-85).

Sâsânî imparatorluğunun yönetim şekli taçlı demokrasidir. Merkeziyetçi bir devlet anlayışına sahiptir. Sâsânî imparatorluğu birçok aileden meydana gelmiş bir konfederasyondur. Hükümdarların yetkilerini kısıtlayan ve düzenleyen yazılı hükümlerin yanında, hükümdarın güçlü otoritesi dini, ahlaki ve örfi gelenekler ile de kısıtlanmıştır. Sâsânî imparatorluğunun yazılı kanunlarını içinde barındıran "Matikan Hezar Dadistan" olarak bilinen bir anayasası bulunmaktadır. Aynı zamanda birçok meclisten oluşmuş karmaşık bir yönetim ve idari

mekanizması söz konusudur. Sâsânî imparatorluğunun yönetim anlayışı başında hükümdarın olduğu saray görevlilerinden aşağıya doğru köylü sınıfı yöneticilerini içinde barındıran sınıfsal bir yönetim şekli bulunmaktadır. En küçük devlet kurumlarına kadar birbiri ile bağlantılı, farklı örgütlenmeler biçiminde ülke ve toplum idare edilmiştir (Altungök, 2012:109-111).

Sâsânî imparatorluğunda toplum sınıflara ayrılmıştır. Toplum hiyerarşisinin değişmez başı Şehinşah yani hükümdardır. Kendisinde "fer" ismi verilen ilahi bir gücün olduğuna ve bu ilahi gücün Erdeşir 'in, V. Erdavan'ı mağlup etmesinden sonra Part sülalesinden, Sasani sülalesine geçtiğine inanılmıştır. Sâsânîler 'de her hükümdarın kendisine ait bir tacı olmuştur. Hükümdarın güçlü otoritesi sarsıldığı zaman yeni bir taç yapılması gerekir. Sâsânî imparatorluğunda toplum dört ayrı sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar; Rahipler, Askerler, Katipler ve sıradan halk şeklindedir. Bu sınıflar arasındaki ayrım kesin hatlarıyla belirlenmiş ve aynı zamanda toplumda sınıflar arası geçiş mümkün değildir. Bu sınıfların her birinin bürokratik yapısı mevcuttur. Her sınıfa ait bir temsilci bulunur. Bu temsilci sınıfları devlet divanında toplumu temsil etmektedir (Naskali, 2009:176). Herodot, o zamanlardaki Sâsânî imparatorluğunda bulunan sınıfsal ayrımı şu sözlerle özetlemiştir; "Sâsânîler sokakta karşılaştıklarında öpüşmeyi adet haline getirmişlerdir. Eğer karşılaşılan kişiler farklı sınıflara bağlı iseler aşağı sınıftan olan kimse yukarı sınıfa dahil kişinin ayağını öper" (Niray, 2001).

Müslümanların İran işgalinden, önceki son büyük İran imparatorluğu olan Sâsânî imparatorluğu, ilahi güçlerle donatıldığını düşünülen, Sâsânî soyundan gelen bir hükümdar tarafından yönetilmektedir. Sâsânî imparatorluğunda, birçok kültür ve etnik kökenden insanlar bulunmuştur. Sâsânî imparatorluğu güçlü bir şekilde merkezileştirilmiş ve devlet dini olan Zerdüştlüğün rahiplerini de içeren son derece yapılandırılmış bir bürokrasi tarafından yönetilmiştir. Sâsânî imparatorluğunun yönetim anlayışı, kraliyet otoritesinin güçlü olduğu, Zerdüştlük dininin değerleri doğrultusunda devletin idare edildiği, monarşik bir devlet yapısıdır (Encyclopedia.com, 2022: E.T. 09.01.2023).

İslam'ın yayılması ve gelişmesiyle birlikte Sâsânî İmparatorluğu, Müslümanlarla çeşitli savaşlarda karşı karşıya gelmiştir. Bu mücadeleler, Müslümanların askeri yeteneklerini ve örgütlülüğünü geliştirmelerine katkıda bulunmuştur. Sâsânî İmparatorluğu'nun direnişi, İslam'ın yayılması sürecindeki en önemli engellerden biri olmuştur. Sâsânî İmparatorluğu, İslam öncesi Pers kültürüne ve sanatına büyük önem vermiştir. Bu kültürel birikim, İslam'ın Pers bölgelerine yayılmasıyla birlikte İslam kültürüyle etkileşime girmiştir. Sâsânî mimarisi, sanatı ve edebiyatı, İslam dönemi İran kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Zerrinkub, 2019:162-166).

Sâsânî İmparatorluğu, merkezi bir imparatorluk yönetim sistemine sahiptir. Bu sistem, İslam'ın yayılması ve Müslüman devletlerin kurulmasıyla birlikte etkisini göstermiştir. İslam hukukunda ve yönetim sistemlerinde, Sâsânî İmparatorluğu'nun kurumsal yapısından izler bulunabilir. Sâsânî İmparatorluğu döneminde İran, bilim ve felsefe alanında önemli bir merkez haline gelmiştir. İslam'ın Pers bölgelerine yayılmasıyla birlikte, bu bilim ve felsefe geleneği İslam dünyasıyla etkileşime girmiştir. Özellikle tıp, matematik, astronomi ve felsefe alanlarında Sâsânî İmparatorluğu'nun mirası, İslam dünyasındaki bilimsel ve entelektüel gelişmeleri etkilemiştir. Sâsânî İmparatorluğu'nun sanat ve mimarisi, İslam sanatına da etki etmiştir. Sâsânî motifleri, İslam dönemi mimarisinde ve süslemelerde kullanılmıştır. Özellikle geometrik desenler, taş işçiliği ve çinilerde Sâsânî etkisi görülmüştür (Zerrinkub, 2019:162-166).

Sonuç olarak, Sâsânî İmparatorluğu'nun İslam tarihine etkisi çok yönlü olmuştur. Mücadele ve direniş, kültürel etkileşim, hukuk ve yönetim sistemleri, bilim ve felsefe alanlarındaki mirası ve sanatsal etkileriyle Sâsânî İmparatorluğu, İslam dünyasının gelişimine katkıda bulunmuştur.

5.2.4.2. Bizans İmparatorluğu

M.S. 350-800 yılları arasında yaşanan kavimler göçü ile yoğun bir insan göçü ve barbar kavimler Avrupa içlerine akın etmişlerdir. Roma imparatoru I. Theodosius başlarda barbar kavimlere karşı önemli mücadeleler vermiştir. Ancak I. Theodosius 'un 395 yılında ölmesi üzerine, Roma İmparatorluğu idari açıdan Doğu ve Batı olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrıldı. İmparatorun ölümünden sonra Batı Roma İmparatorluğu barbar kavimlerin yoğun saldırıları, siyasi iktidarsızlık ve iç karışıklıklar neticesinde 5. yüzyılda German kavimleri tarafından yıkılmıştır (Çapan ve Güvenç, 2017:632-637).

Doğu Roma İmparatorluğu ise "Bizans İmparatorluğu" olarak 1453 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet merkezini doğuya aktaran ilk imparator, Diokletionus'tur. Ancak Bizans'ın ikinci Roma olarak ortaya çıkmasında I. Konstantinos'un önemli gayretleri bulunmaktadır. Diokletionus'un başlattığı ve I. Konstantinos'un kararlılıklarla yaptığı reformlar, Roma İmparatorluğunun 3. yüzyıldaki var olan sorunlarını dahada artmasına sebebiyet vermiştir. Bu sorunlar arasında; barbar kavimler, siyasi iktidarsızlık, dini sorunlar ve iç karışıklıklardır. Bu sorunlar, Batı Roma İmparatorluğunu derinden sarsmış ve Roma Şehrinin başkent vasfını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Roma şehrinin başkent vasfını kaybetmesinden sonra I. Konstantinos başkenti Roma'dan günümüz İstanbul'a taşımıştır. I. Konstantinos bu şehre kendi adını vererek, başkentin ismini

Konstantinopolis yapmış ve şehri baştan aşağı inşa ederek bir imparatorluk başkenti haline getirmiştir (Gülem, 2015:1-4).

Bizans İmparatoru I. Jüstinyen 527 yılında imparatorluk tahtına geçti. I. Jüstinyen 'in imparatorluğu zamanında Kuzey Afrika, İtalya ve Doğu İspanya'da kaybedilen topraklar yeniden ele geçirilmiştir. Bu dönemde Bizans birçok siyasi ve dini iç karışıklıklarla mücadele etmiştir. Bu iç karışıklıklar büyüyerek 532 yılında bir halk ayaklanması olan Nika ayaklanması yaşanmıştır. Bu ayaklanma 30 bin isyancının öldürülmesi ile bastırılır. Bizans kendi içindeki siyasi ve dini çatışmaları çözmeye çalışırken 7. ve 8. Yüzyıllar arasında doğu sınırlarında Müslüman ve Sasani orduları saldırısına uğramıştır. Bu saldırılar devam ederken 610 yılında Bizans tahtına Herakleios geçer. Herakleios Sasani saldırılarına karşı başarılı sonuçlar almıştır. Raşid halifeler döneminde Müslüman orduları Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olan Suriye, Filistin, İskenderiye ve Mısır'ın tamamını fethetmişlerdir. Herakleios hanedanından sonra 8. Yüzyılın başlarında Bizans İmparatorluk tahtına İsaoria Hanedanından III. Leo geçmiştir. III. Leo saldırılara karşı önlemler alarak sınırlarını güvence altına almıştır. Ardından V. Konstantin İmparatorluk tahtına oturur. Bu dönemde siyasi ve dini uyuşmazlıklar İmparatorluğun Doğu ve Batı kanadını birbirinden daha çok uzaklaşmasına neden olan birtakım olaylar ortaya çıkmıştır (Diehl, 2006:31-69).

Bizans İmparatorluğu, 867 ve 1056 yılları arasında hükümdarlıkta bulunan Makedonya hanedanı döneminde altın çağını yaşamıştır. Bu yıllar arasında, daha önce kaybedilen topraklar geri alınmıştır. 1071 yılında ise Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında Malazgirt savaşı yapılmıştır. Bu savaşı, Büyük Selçuklu Devleti, kazanarak Anadolu kapılarını Türklere açmıştır. Bizans İmparatorluğunun Malazgirt savaşından mağlup ayrılmasından sonra İmparatorluk yıkılma sürecine girmiştir. Aynı zamanda bu dönemde patrik ile papa arasındaki fikir ayrılıkları neticesinde Hristiyanlık dünyası Roma Katolik kilisesi ve Doğu Ortodoks Kilisesi olarak ikiye ayrılmıştır (Demirkent, 1992:235-236).

Bizans imparatorluğu dini, siyasi ve ekonomik birçok sıkıntı ile karşı karşıya gelerek dağılma sürecine geçer. IV. Haçlı seferleri sırasında Bizans İmparatorluğunun başkenti Konstantinopolis Haçlılar tarafından işgal edilir ve başkent yıkılıp yakılır. 1204 yılındaki Haçlı seferinden sonra Bizans İmparatorluğu Latin Krallığına dönüşür. Bunun yanında Bizans topraklarında irili ufaklı birçok devlet kurulmuştur. 1299 yılında küçük bir beylik olarak kurulan Osmanlı Devleti, İznik ve İzmit'i Bizans'ın elinden alarak fethetmiştir. Osmanlılar daha sonra Bizans'ın diğer önemli bir şehri olan, Bursa'yı fethederek burayı devletin yeni başkenti yaptılar. Bizans, Sırp ve Osmanlılar arasında sıkışıp kalmıştır. Bizans'taki iç

karışıklıklar neticesinde İmparatorluk giderek zayıflar. Osmanlı'nın yaptığı fetihler neticesinde 1362 yılında I. Murat döneminde, Edirne'nin de alınması sonucunda Bizans'ın dört bir yanı Osmanlı Devleti kuşatılmış olur (Demirkent, 1992:238-240).

Giderek güçlenen Osmanlı Devleti'ni durdurmak için Bizans imparatoru II. Manuel Türklere karşı büyük bir Haçlı birliği toplayarak Osmanlı Devleti'nin savaş açmış ve Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid 1396 yılında Niğbolu'da Haçlıları büyük bir hezimete uğratarak yenmiştir. Niğbolu savaşının ardından Konstantinopolis tekrar kuşatılmıştır. Ancak doğuda baş gösteren Timur tehlikesi kuşatmanın kaldırılmasına neden olmuştur. 1402 yılında Yıldırım Bayezid ve Timur arasında Ankara'da savaş yapılmıştır. Osmanlı bu savaşı kaybederek fetret devrine girmiştir. Bu dönemde Osmanlı şehzadeleri arasında 11 yıl sürecek taht mücadelesi yaşanmıştır. Bu karışıklıklardan yararlanmak isteyen Bizans, Mora'yı tekrar hakimiyetine alarak Osmanlıya vergi ödemeyi kesmiştir. Osmanlı Padişahı I. Çelebi Mehmet, taht mücadelesini kazanarak fetret devrini sonlandırmış ve Osmanlı Devleti'ni ayağa kaldırarak toparlamıştır (Şimşirgil, 2020:115-175).

Osmanlı Padişahı II. Murat döneminde Bizans'ın başkenti Konstantinopolis tekrar kuşatıldı ancak alınamaz (Şimşirgil, 2019:17-30). Osmanlı padişahı, II. Mehmet Osmanlı tahtına geçer geçmez Konstantinopolis'i almak için birçok hazırlık yapar. Muazzam bir ordu ve silah gücü oluşturur. Nitekim yılarca alınamayan Konstantinopolis'i Osmanlı padişahı II. Mehmet, 29 Mayıs 1453 yılında fethetmiştir. Bizans imparatoru XI. Konstantin şehri savunurken ölür. İstanbul'un fethi ile orta çağ kapanıp yeni çağ açılmıştır. Osmanlı padişahı II. Mehmet, Fatih Sultan Mehmet olarak dünya tarihine geçti. 1000 yılı aşkın küsur varlığını sürdüren Bizans İmparatorluğu, Osmanlı Devleti tarafından yıkılarak tarihe karışmıştır (Şimşirgil, 2019:123-172).

Roma devlet anlayışı, Grek kültürü ve Hristiyan dininin inanç esasları Bizans İmparatorluğu'nun gelişmesinin temel kaynaklarıdır. Bu unsurlardan herhangi birisi çıkarılırsa Bizans İmparatorluğu'nun varlığı düşünülemez. Fakat Helenist kültür ve Hristiyan dininin temel esasları Roma devlet biçimi ile bir sentez oluşturması, Bizans İmparatorluğunda devlet anlayışı, bunlar içinde sentezlenerek oluşmasına neden olmuştur. Bu sentez Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet merkezinin, krizler dönemi olan III. yüzyılın getirdiği toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlar neticesinde doğuya kaymasına sebebiyet vermiştir. Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet merkezinin doğuya kayması, devletin Hristiyanlaşması ve yeni başkentin Boğaziçi kenarına kurulması Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcını sembolize eder. Bizans, Roma İmparatorluğu'nun bir devamı olarak kendini tasvir eder (Ostrogorsky, 2011:24).

Bizans İmparatorluğu'nun sosyal ve iktisadi gücü deniz kuvvetine dayanmaktadır. Bizanslılar 11. yüzyıla kadar deniz hakimiyet gücünü elinde tutmuştur. Ancak zamanla bu deniz gücünü İtalyan şehir devletleri olan Venedik ve Cenevizlere kaptırır. Bizans devlet anlayışında, idaresi altında bulunan bölgeler arasında manevi bir birlik ortaya çıkarmak, imparatorluğun temel görevleri arasında sayılmıştır. Ülke sınırları içerisinde ticaret ve yazı dili olarak, Rumca konuşulmaktadır. Bizans İmparatorluğunda hükümdar, devletin tayin ve görevden alabildiği memurlarla yönetmektedir. Siyasi otorite her zaman tek bir kişide toplanmıştır. Bizans imparatorları hem devletin hem de kilisenin lideri, ilahi bir kişi olarak imparatorluğu yönetmiştir. Bizans'ta her ne kadar görünürde bir senato meclisi olsa da devlet idaresinde pek meclise danışılmamıştır. (Selen, 1955:67-69).

Bizans İmparatorluğu'nun tarih akışını şekillendiren üç ana unsurdan biri Roma İmparatorluk kültür ve geleneği olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun kökenine inildiğinde imparatorluk Romalıdır; antik çağın Imperium Romanum'unun mirasçısıydı ve imparatorluk üyeleri kendilerine Romaioi (Romalılar) demişlerdir. Bizans imparatorlarının seçilme üssüleri erken Bizans döneminde seçim yoluyla belirlenmektedir. Senato, ordu ve vatandaşlar (Özellikle Konstantinopolis vatandaşı) seçmen sıfatını taşımaktadırlar. İmparatorluğun ilerleyen yıllarında senatonun yerini güçlü ve zengin büyük toprak sahipleri almışlardır. Bu seçimler Hristiyanlık dini inancına göre yapılmaktadır. Yapılan seçimler ve imparatorluk makamına gelen imparatorlar tanrının isteği ve görevlendirmesi doğrultusunda geldiği kabul edilmektedir. Bizans'ta imparatorluk makamı ilahi bir güç olarak anılır. Bu seçim usulü erken Bizans dönemi için geçerlidir. Seçime dayalı yönetim tarzından zamanla vazgeçilmiştir. 7. yüzyıldan itibaren, imparatorlukta kendinden sonra başkasını tayin etme usulünü yerleştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte imparatorlar kendi yerlerine oğullarını halef olarak seçmişlerdir. Bizans İmparatorluğu'nun önemli bir özelliği ise imparatorluk tek bir hanedanın elinde olmamasıdır. Bizans İmparatorluğu birden fazla hanedana mensup bir imparatorluk konumundadır. Eğer imparatorluğu yöneten hanedan üyesi öldüğünde sonrası için bir halef bırakmamış ise güçlü olan hanedan üyelerinden birisi imparatorluğun yeni varisleri konumuna gelmektedir. Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca 12 hanedan görmüştür (Baskıcı, 2009:108-109).

Bizans İmparatorluğu, geniş yetkilerle donatılmış ilahi güçlere dayanan bir imparator tarafından yönetilmiştir. Genellikle siyasi iktidar veraset sistemine dayanmıştır. Ancak Bizans İmparatorluğunda ordu komutanlarının silah gücü kullanarak zorla tahtı ele geçirdiği ve imparatorluğun yeni bir hanedanın yönetimine geçtiği dönemlerde olmuştur. Bizans imparatoru, ülkedeki siyasi, dini ve askeri kurumlarının yegâne lideri konumundadır.

Hükümdarın güçlü otoritesi yanında imparatora danışmanlık yapan bir senatoda bulunmaktadır. Konstantinopolis kilisesi dini bakımdan en yüksek olan deios unvanını Bizans imparatorları için kullanmıştır. 11. yüzyılın ortalarında Bizans İmparatorluğunda resmi teokratik öğretiyi içinde barındıran siyasal bir yapıt meydana çıkmıştır. Bu siyasal düşünce hükümdarın ilahi bir gücünün olduğunu, insanlığı tanrının buyruğuyla yöneteceğini ve hükümdarın tanrı tarafından görevlendirdiğini ortaya atan siyasal bir düşünce yapıtıdır. Hristiyanlık dini, Bizans İmparatorluğunda siyasi ve askeri bir güç olarak toplum üzerinde kullanılmıştır. Aynı zamanda Bizans İmparatorları Hristiyan inancına göre yegâne söz sahibi konumunda olmuştur (Seidler, 1980:16-33).

Bizans İmparatorluğu, İslam tarihine birçok şekilde etki etmiştir. İslam'ın ortaya çıkışından sonra, Bizans İmparatorluğu İslam dünyası ile etkileşim içine girmiştir.

İslam'ın doğuşuyla birlikte, İslam dini Bizans topraklarına da yayılmaya başlamıştır. Müslümanlar, 7. yüzyılın başlarında Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır gibi Bizans topraklarını fethetmişlerdir. Bu fetihler, Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarının değişmesine ve Müslümanların bölgedeki etkisinin artmasına neden olmuştur. Bizans İmparatorluğu ve İslam dünyası arasında kültürel etkileşimler gerçekleşmiştir. Özellikle bilim, felsefe, matematik ve tıp gibi alanlarda Bizanslılar ve Müslümanlar arasında bilgi alışverişi olmuştur. Arap dünyasında Bizans'ın mirası, özellikle Yunan bilimi ve felsefesi üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun sanat ve mimarisi, İslam dünyası üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Özellikle İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi, İslam mimarisine ilham vermiş ve birçok cami yapısının tasarımında etkili olmuştur. Aynı şekilde, Bizans mozaik sanatı ve ikonaları da İslam sanatında benzer öğelerin kullanılmasına yol açmıştır (Gülem, 2015:111-133).

Bizans İmparatorluğu ve İslam dünyası arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Müslüman devletlerle savaşlar ve ittifaklar arasında değişen ilişkiler olmuştur. Özellikle Haçlı Seferleri döneminde Bizans, Batılı Hristiyanlarla Müslümanlar arasında bir tampon görevi görmüş ve taraflar arasında iletişimi sağlamıştır. Bizans İmparatorluğu, Antik Yunan ve Roma kültürü üzerindeki etkisini İslam dünyasına korumada önemli bir rol oynamıştır. Bizanslı bilginler, antik metinleri Arapça 'ya çevirmiş ve böylece İslam dünyasında korunmaları gerçekleşmiştir. Bu çeviriler, daha sonra Avrupa'ya yayılmış ve Rönesans döneminde Batı dünyasında da etkili olmuştur. Bu faktörler göz önüne alındığında, Bizans İmparatorluğu'nun İslam tarihine etkisi oldukça büyüktür. İslam dünyasıyla olan etkileşimi hem kültürel hem de siyasi alanlarda önemli değişikliklere yol açmıştır (Gülem, 2015:111-133).

5.3. Raşid Halifeler Dönemi

Halifelik, İslam dini ve Müslümanlar için çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü İslam dini tüm insanlığın kurtuluşu için Allah Teala tarafından Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vahyi edilerek gönderilen bir dindir. İslam, insanların dini esasları yanında gündelik hayatını düzene sokan ve insanların nasıl bir hayat yaşamasını gerektiğini açıklayan bir dindir. Müslümanların eğitim, dini, ekonomik, sosyal, adalet ve askeri gibi toplumu yakından ilgilendiren konuların uygulanması için de bir yöneticiye ya da devlet başkanına, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra ihtiyaç duymuştur. İslam'da halife sadece bulunduğu bölgenin ya da toplumun halifesi değildir. Yer yüzünde ne kadar Müslüman varsa hepsinin halifesi konumundadır. Halife Müslüman toplumunda siyasi bir güçtür. Halifenin verdiği emirler tüm Müslümanları kapsar. Dini ve siyasi açıdan yapacağı düzenlemeler tüm Müslümanları etkiler. Müslümanların koruyuculuğunu üstlenir. Zulüm ve sıkıntı içerisinde olan Müslümanlara, yardım etmesi ve koruyup gözetmesi halifenin mesuliyetindedir. Bu bağlamda halifelik, Müslümanların dünyevi konularda bir düzen içerisinde mutlu ve huzurlu yaşamasını sağlamayı amaçlar. Müslümanların cemaatleşme olgusundan uzaklaşmasını önler. Müslümanların dünyevi konularda birlik ve beraberlik içinde olmasını sağlar.

Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat etmeden önce kendisinden sonra İslam devletinin başına kimin geçeceğini belirtmemiştir. Sadece hastalandığı dönemde kendi yerine Hz. Ebu Bekir'e Müslümanlara namaz kıldırması için yetki vermiştir. Zira Hz. Peygamber kendisinden sonra devletin başına geçecek kişinin kim olacağını ümmetinin onayına bırakmıştır. Ümmet kimi istiyorsa halifenin o olmasını istemiştir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde devlet başkanlığı hakkında detaylı hükümler ve esaslar yer almaz ve devlet başkanlığı konusunda toplumların örf, gelenek, kültür ve toplumun sosyal yapısını göz önüne alınarak bu görevi ifa edeceği belirtilir. Bu bağlamda siyasi liderliğin Hz. Peygamberden sonra ilahi tayin ya da veraset sistemi yoluyla değil toplumun çoğunluğunun ortak kararı ve onayı ile devlet başkanı seçilebileceği konusunda fikir birliği bulunmaktadır (Küçükaşcı, 2022).

Halifeliğin genel itibarıyla, İslam dinine olumlu katkısı olmuştur. Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Müslümanların bir bütünlük içinde hareket etmesi güçleşmiştir. İslam dünyasında ayrışmalar yaşanmaktadır. Günümüz dünyasında birçok Müslüman topluluğu zulüm, çatışma ve terör olaylarıyla karşı karşıya gelmektedir. Bunların yaşanmasının nedeni olarak İslam dünyasında bir halifenin olmayışı gösterilebilir.

Raşid halifeler dönemi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatıyla başlayıp Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve kısa bir süre 'de ola Hz. Hasan dönemini kapsar. Raşid halifeler döneminde, İslam dini Arap yarım adasının sınırlarını aşarak Asya ve Afrika'daki farklı milletlerce benimsenmiştir. İslam devletinin sınırları batıda Trablusgarp, doğuda Horasan ve Kuzeyde Kafkasya'ya kadar genişlemiştir. Raşid halifeler döneminde, dünyanın iki süper gücü olan Bizans ve Sasanilerle savaşlar yapılmış ve yeni genç bir devlet olan İslam devleti bu iki süper güce karşı yapılan savaşları kazanmıştır. Bu dönemden sonra kurulacak İslam devletlerinin siyasi ve hukuki temelleri de bu dönemde atılmıştır. Müslümanların siyasi alt kültürleri de bu dönemde oluşmuştur. Raşid halifeler döneminde, yapılan halife seçimleri, İslam tarihindeki ilk demokrasi uygulamaları olarak okunabilir. Bu dönem, "Doğru Yolda Giden Olgun Halifeler dönemi" anlamına gelen, "Hulefa-i Raşidin dönemi" olarak adlandırılmıştır (Gültaş, 2017).

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefat ettiği gün Yesribli Hazrec ve Evs kabilelerinin önde gelenlerinden bazı kimseler Beni Saide gölgeğinde bir araya gelerek içlerinden birini Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra devletin yeni başkanını seçmek istemişlerdir. Yesribli Müslümanlar, başkanlık seçiminde kendilerini yetkili görmüşlerdir. Çünkü Medine şehrinin yerlileri olarak kendilerinde bunu hak görmüşlerdir. Hicret olayından öncede Medine şehrinde yaşamışlardır. Bu bağlamda devlet başkanlığının kendilerinde olmasını istemişlerdir. Medinelilerin devlet başkanlığı için toplandığını duyan Hz. Ömer, bu durumu Hz. Ebu Bekir'e duyurur. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir ve Ebu Ubeyde b. Cerrah toplantı yerine giderler. Devlet başkanlığı hususunda yapılan konuşma ve istişare neticesinde, Ensar ve muhacir Müslümanlar tarafından Hz. Ebu Bekir, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra İslam'ın ilk halifesi ve devletin başkanlığına seçilen kişi olur (Fayda, 1998:326).

5.3.1. Hz. Ebu Bekir

Hz. Ebu Bekir 573 yılında Mekke'de doğmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.)'den iki yaş küçüktür. Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olduktan sonra Hz. Peygambere iman etmekte hiç tereddüt göstermemiştir. Hz. Ebu Bekir Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ilk iman eden erkeklerdendir. Hz. Peygamberim ilk zamanlarından beri, samimiyetle onunla olan ve vefatına kadar Hz. Peygamberin yanından ayrılmayarak onun çizgisini koruyan Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygambere olan samimi bağlılığından ötürü "Sıddık" lakabıyla anılmıştır (Demircan, 2016:19-20).

Hız. Ebu Bekir, 632 yılında Beni Saide gölgeğinde halife seçildikten sonra yönetim politikalarını açıkladığı kısa fakat özlü bir hutbe okumuştur. Hız. Ebu Bekir'in okuduğu hutbe metni ile ilgili literatürde bazı farklılıklar vardır. Ancak genelinin muhtevası aynıdır. Hız. Ebu Bekir:

“Ey insanlar! En hayırlınız olmadığım halde sizi yönetmek için seçildim. Doğruluktan ayrılırsam beni düzeltin. Doğruluk emanet, yalancılık hıyanettir. İçinizde zayıf olan, hakkını alıncaya kadar benim yanımda kuvvetlidir; kuvvetli olan ise, ondan başkasının hakkını alıncaya kadar zayıftır. Bir millet Allah yolunda cihattan vazgeçerse Allah'ın gazabına uğrar; perişan olur. Bir millette kötülük yaygın olursa Allah o milleti belaya düşürür. Allah ve Resulüne itaat ettiğim sürece bana itaat edin. Bu itaatten ayrılırsam artık sizin üzerinizde itaat görevi kalmaz. Haydi namaza kalkın... Allah'ın rahmeti üzerinize olsun.” Diye buyurmuştur (Demircan, 2016:28-29).

Hemen hemen tüm Müslümanlar Hız. Ebu Bekir'e biat etmişlerdir. Ancak Hız. Ali, Hız. Ebu Bekir'e biatını geciktirmiştir. Hız. Ali halifelik seçiminde kendisine danışılmadığından dolayı kırıgın olduğu rivayet edilmektedir. Genel görüşe göre Hız. Fatma'nın vefatından sonra Hız. Ali, Hız. Ebu Bekir'e biat etmiştir (Demircan, 2016:29).

Hız. Ebu Bekir'in halifeliği 2 yıl sürmüştür. Halifeliğin büyük bir bölümünü, bazı kabilelerin İslam dininden cayma (ridde) olaylarıyla, bunların isyanlarıyla ve aynı zamanda Hız. Peygamber hayatta iken baş gösteren yalancı peygamberlerle uğraşarak geçirmiştir. Hız. Peygamberin vefatından sonra, İslam ve Müslümanlara karşı hareket eden birçok olay meydana gelmiştir. Bunların dördünde yalancı peygamberler ortaya çıkmış ve isyanda bulunmuşlardır. Bu yalancı peygamberler, Yemen'de el-Esved el-ansi, Yemâme'de Müseylime, Esed kabilesinden Tuleyha ve Tamim kabilesinden Secah'tır. Bu olayların yanında zekât vermek istemeyenlerde olmuştur. Hız. Ebu Bekir böyle karışık ve zorlu bir dönemde halife seçilmiştir. Bunun üzerine Hız. Ebu Bekir, Ridde olaylarını bastırmak için Suriye seferinden dönen Halid b. Velid komutasındaki bir orduyu yalancı peygamberler üzerine göndermiştir. İlk önce Tuleyha, Buzaha savaşında yenilir. Hâkim olduğu bölge ele geçirilir; ardından Temim kabilesi yalancı peygamber Secah'ı terk ederek yanlış yoldan dönmüşlerdir. Yalancı peygamberler hareketlerine karşı yapılan savaşların en zor olanı Yemâme'den Müslime ile olmuştur. İki ordu tarafında da önemli kayıplar verilmiştir, Müseylime yakalanarak öldürülmüştür. İslam devleti bu savaşlarla Arabistan'a tümüyle hâkim olmuştur (Fayda, 1994:104).

Yalancı peygamberler ve zekât vermeyenler sorununu çözen Hz. Ebu Bekir, Halid b. Ziyad komutasındaki orduyu Irak'a göndermiştir. 633 yılında İslam ordusu Irak'a girerek Hire'yi vergiye bağlamıştır. 634 yılında İslam ordusu, Ecnadeyn'de Bizans ordusunu büyük bir bozguna uğratmıştır. İslam devletinin yaptığı savaşlarda, vahyi katipleri ve bunları ezberleyen hafızların çoğu şehit düşmüştür. Bunu üzerine Hz. Ebu Bekir, halife Hz. Osman zamanında kitap haline getirilecek olan Kur'an-ı Kerim'i kitap haline getirilmesi için bir heyet oluşturmuştur. Bu heyetin başına Hz. Muhammed (s.a.v.)'in katiplerinden Zeyd b. Sabit getirilmiştir. Kurul Mushaf adı verilen ilk toplu Kur'an-ı Kerim'i yazmıştır. Hz. Ebu Bekir Bizans'a karşı Ecnadeyn'de zafer kazanılmasından ve Müslümanlara Suriye kapılarının açılmasından kısa bir süre sonra rahatsızlanarak 23 Ağustos 634 yılında Medine şehrinde, 63 yaşında vefat eder. Vasiyeti üzerine Hz. Peygamberin tabutuna konulur. Cenaze namazını Hz. Ömer kıldırılmıştır (Fayda, 1994:104).

5.3.2. Hz. Ömer

Hz. Ebu Bekir'in vefatıyla Hz. Ömer İslam devletinin yeni halifesi olmuştur. Hz. Ömer'in halife seçilmesi diğer halifelerden çok farklıdır. Hz. Ebu Bekir hastalandığında, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yaptığı gibi Müslümanlara namaz kıldırtmak için kendi yerine Hz. Ömer'i görevlendirmiştir. Aynı zamanda Hz. Ebu Bekir kendisinden sonra kimin halife olacağı hususunda bir değerlendirme de yapmıştır. Halife seçimi konusunda kendisinden sonra oluşabilecek siyasi kavgaları vefatından önce halletmek istemiştir. Bunun üzerine halife Hz. Ebu Bekir, hilafet döneminde her daim kendisine destek olan Hz. Ömer'i kendisinden sonra halife olarak düşünmüş ve bunu belli etmiştir. Hz. Ebu Bekir, Ashab 'ın önde gelenleriyle görüşmeler yaparak, Hz. Ömer'in halifeliği hususunda görüşlerini sormuştur; Ashab 'ın önde gelenlerin çoğunluğu halife olarak Hz. Ömer'in olmasını desteklediler. Lakin Hz. Ömer'in sert bir karaktere ve mizaca sahip olmasından dolayı onun yerine İslam devletini yönetecek kişinin yumuşak huylu birisi, halife olmasını isteyenlerde olmuştur (Demircan, 2016:46).

Hz. Ömer'in halifeliği konusunda aktarılan önemli bir rivayet de vardır. Bu rivayete göre; Hz. Ebu Bekir, Ashab 'ın önde gelenleriyle istişare ettikten sonra Hz. Osman'ı yanına çağırarak bir vasiyetname yazdırmıştır. Bu vasiyetnamede Hz. Ebu Bekir kendinden sonra halife olacak kişiyi açıklamıştır. Bunun üzerine daha vasiyetnamenin yazma işi tamamlanmadan Hz. Ebu Bekir bayılmış, Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiğini zanneden Hz. Osman da vasiyetnameye Ömer b. El-Hattab'ın ismini yazarak vasiyetnameyi mühürleyip kapattırmıştır. Baygınlık hissinden ayılan Hz. Ebu Bekir, kendine gelerek Hz. Osman'a kimin

adını yazdığını sormuş ve Ömer'in adını yazdığını duyunca, Hz. Ebu Bekir bu duruma sevinmiştir (Demircan, 2016:46). Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in vasiyet vermesi üzerine halife olmuştur. Başta Hz. Ömer halifeliği kabul etmese de yoğun ısrarlar ile halife olmayı kabul etmiştir. Her ne kadar Hz. Ömer'in halife olması, Hz. Ebu Bekir'in isteği ve arzusu ile olsa da Aşhab 'ın önde gelenleri ile istişare edilmesi ve istişare sonucunda, çoğunluğun onayının alınması nedeniyle de halife olmuştur. Ancak Hz. Ömer'in halife olmasında Hz. Ebu Bekir'in önemli bir katkısının olduğunu söylemek de yanlış olmaz.

Hz. Ebu Bekir'in vefat etmesi üzerine, yeni halife Hz. Ömer'e biat edilmiştir. İslam medeniyetinde; "kendisine biat edilmeyen halife, meşru halife değildir." Bu bakımdan yeni seçilen ya da tayin edilen halifeye Müslümanların çoğunun biat etmesi yani; "biz seni halife olarak tanıyoruz" demeleri gerekmektedir. Böylece yeni halife meşruluk kazanır. Bu biat, bir bakıma Müslüman toplumu tarafından halifeye verilen bir güvenoyudur (Sırma, 2017:77-78).

Hz. Ömer 585 yılında Mekke şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hattab annesinin adı ise Hateme'dir. Hz. Ömer, Mahzum adlı kabiledendir. Orta sınıf bir aileden gelen, Hz. Ömer'in babası ticaret işiyle uğraşmıştır. Hz. Ömer yetişkinlik çağına kadar çobanlık yapmıştır. Hz. Ömer ilk başlarda Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve Müslümanlara karşı durmuştur. Müslüman olmadan önce putperestliğe bağlı kalmıştır. Peygamberliğin 6. yılında Hz. Ömer Müslüman olmuştur. Hz. Ömer'in nasıl Müslüman olduğuna dair literatürde iki rivayet vardır. Birincisi; Hz. Ömer, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i öldürmek için Hz. Peygamberin evine doğru giderken, yolda karşılaştığı Nuaym b. Abdullah'tan kız kardeşi Fatma ve kocası Said b. Zeyd'in İslam dinine girerek Müslüman olduğunu öğrenince, hemen sinirle kız kardeşinin evine gitmiştir. Eve girdiğinde kız kardeşi Fatma ve kocasını, yeni nazil olan Taha süresini okurken bulmuştur. Bu durumdan çok etkilenen Hz. Ömer orada Müslüman olmaya karar vermiştir. Öldürmek niyetiyle gideceği Hz. Peygamberin evine, Müslüman olmaya gitmiş ve orada Hz. Peygambere biat ederek Müslüman olmuştur. İkinci rivayete göre de bir gece şarap içmek için ona eşlik edecek arkadaşlarını bulmaya koyulmuş, kimseyi bulmayınca Kabe'ye doğru gitmiştir. Kabe'de Hz. Peygamberin beytülmakdis'e doğru ibadet ettiğini görünce Kâbe'nin örtüsü altına gizlenerek ona yaklaşmış. Hz. Peygamber, Kureyşlilerin Kur'an-ı Kerim için söyledikleri "şairlerin, kahinlerin ya da Muhammed'in uydurmasıdır." biçimindeki Kureyşlilerin sözlerine cevap veren "Hakka" süresinin 41 ve 46 ayetlerini okumaktadır. Hz. Ömer bu ayetleri işitince Müslüman olmaya karar vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamberi evine kadar takip etmiştir. Hz. Peygamber evine varmadan önce Hz. Ömer'i fark edip "Ne var ya Ömer?" diye seslenmesi üzerine Hz. Ömer de "Allah'a, Resulüne ve onun

Allah katında getirdiği şeylere iman etmeye geldim" demiştir. Hz. Peygamber, "Ey Ömer Allah sana hidayet nasip etti" diyerek, Hz. Ömer'in göğsünü sıvazlamış ve imandan ayrılmaması için ona dua etmiştir. Hz. Ömer'in Müslüman olması o dönemde sayısı çok az olan Müslümanlara büyük bir moral ve güç kaynağı olmuştur. Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra Müslümanlar ilk defa Kabe'de bir araya gelerek toplu olarak namaz kılmışlardır (Fayda, 2007:44).

Hz. Ömer'in ne kadar değerli bir şahsiyet olduğunu anlamak için bazı önemli hadis-i şeriflere bakmakta fayda vardır; Hz. Muhammed (s.a.v.)'e şöyle buyurdu: "Ey Hattab'ın oğlu, nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, şeytan hangi yolda seninle karşılaşursa, yolunu değiştirip seninkinden başka bir yola girer." Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Şayet benden sonra biri peygamber olsaydı o Hattab'ın oğlu Ömer olurdu." Cebail Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelerek şöyle buyurdu; "Ömer'e selam söyle ve ona de ki, onun gazabı izzet, rızası da hükümdür." Hz. Peygamber Hz. Ömer için şöyle buyurdu: "İslam Ömer'in ölümüne ağlayacaktır." Hadis-i şeriflerde de görüleceği üzere Hz. Ömer İslam tarihi için çok önemli bir şahsiyettir (Sırma, 2017:82-83).

Biat aldıktan sonra halife olan Hz. Ömer ilk iş olarak, savaşta kaybettikleri yerleri tekrar almak için savaş hazırlıkları yapan Sasani'lere karşı Müslümanları, Irak cephesinde savaşmak için Cihat'a çağırmıştır. Sasani ordusu Celula savaşında da yenilerek savaşı kaybetmişlerdir. Zorlu mücadelelerden sonra Tüster'i fethedilmiştir. Bunun ardından Celula, Huluan, Süs, Huzistan ve Musul şehirlerini fetheden Müslümanlar Nihavend savaşının kazanılmasıyla Irak'ın fethini tamamlamışlardır (Fayda, 2007:45).

Hz. Ömer, Bizans imparatorluğuna yönelik Suriye cephesindeki savaşlara da hız kesmeden, devam etmiştir. Hz. Ebu Bekir halifeliği döneminde kazanılan Ecnadeyn savaşı, zaferinden sonra Hz. Ömer halifeliği döneminde meydana gelen Fihl savaşında da İslam ordusu, Bizans ordusunu bozguna uğratmıştır. Bu zaferden sonra aynı yıl Müslümanlar Mercürüm savaşını da kazanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Ba'lebek, Humus ve Hama şehirleri Müslümanların eline geçmiştir. Müslümanların bu askeri başarıları üzerine Harekete geçen Bizans imparatoru Herakleios, Müslümanlara yönelik büyük çapta bir ordu hazırlamış ancak İslam ordusu, Bizans ordusunu Yermük savaşında bozguna uğratmıştır. Kazanılan bu savaşla birlikte bölgedeki tüm şehirler Müslümanların kontrolüne geçmiştir. İslam devleti Hz. Ömer döneminde askeri olarak çok büyük başarılar elde etmiştir. 637 yılında Şeyzar, Halep, Kınnesrin daha sonra Antakya, Urfa, Nusaybin ve Rakka şehirleri Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Diğer yandan Filistin fethine hız kesmeden devam edilmiş, Kudüs şehri kuşatılmıştır. Kudüs şehri kısa bir sürede zapt edilmiş, Patrik Sophronios, Kudüs şehrinin

anahtarlarını Hz. Ömer' kendi elleriyle teslim etmiştir. Fetihler hız kesmeden devam etmiş, İslam orduları birçok cephede mücadele vermiştir. Suriye ve Filistin savaşlarında yenilen Bizanslı askerler ve komutanlar Mısır'a kaçmıştır. Bu durum üzerine Mısır 3 yılda fethedilmiş ve Mısır fethi tamamlanmıştır. Yapılan fetihlerle bitlikte İslam devleti ekonomik yönden büyük bir gelişme kaydetmiştir (Fayda, 2007:45).

Hz. Ömer'in askeri yönetim başarısının yanında idari açıdan da İslam devletini çok iyi bir şekilde yönetmiştir. Hz. Ömer halifeliği döneminde insanlara herhangi bir şey yasaklayacağı zaman ilk önce kendi ailesinden ve akrabalarından başlamıştır. Nitekim halife olduktan sonra ailesine ve akrabalarına şöyle demiştir; "Ben insanlara şunu bunu yasakladım. Bu insanlar, kartalın ete baktığı gibi size bakıyor, sizi gözlüyorlar. Siz yanlış yaparsanız, onlarda yanlış yapar; siz doğru olursanız, onlar da doğru olur. Allah'a yemin ederim ki, sizden birisi suç işlerse ona, başkasına vereceğim cezanın iki mislini veririm!" Hz. Ömer atadığı valilere yönelik de çok ağır şartlar koşmuş, kendi arzularının isteklerine göre hareket etmelerini engellemek istemiştir. Valilere gönderdiği mektuplarda; "Ben sizi insanlara baskı yapın diye tayin etmedim. Onların haklarına riayet edin! Süslü atlara binmeyin, halis undan yapılmış ekmek yemeyin, ipekli elbiseler giymeyin, ihtiyaçları için kapınıza gelen insanlara kapınızı kapatmayın! Kim bu dediklerime uymazsa cezalandırılacaktır. Ensar ve Muhacirin de valileri murakabe etsinler!" diye yazmıştır (Sırma, 2017:84-85).

Daha önce bireysel bir şekilde kılınan teravih namazı, Hz. Ömer döneminde cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Hz. Ömer döneminde önemli bir gelişme olan Hicri takvimin tesis edilmesidir. O dönemde, sınırları genişleyen İslam devletinde, devlet yöneticileri tarafından uzak yerdeki görevlilere gönderilen mektupların, hangi gün geldiğini belirleyebilmek için Hicri takvimi oluşturmuşlardır. Hicri takvim, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Medine şehrine hicreti ile başlatılmıştır (Sırma, 2017:109-121).

Hz. Ömer, halifeliği döneminde, İslam devletini büyük ölçüde teşkilatlandırmıştır. Bu dönemde, ilk yönetim birimleri kurulup, fethedilen bölgeler illere ayrılmıştır. Doğrudan halifeye bağlı valiler atanmıştır. İlk mali teşkilat ve Beytül-mal adı verilen devlet hazinesini kurmuştur. Vergilerin taksimi ve maliye ile ilgili düzenlemelerin yürütülmesi için defterdarlar tutulmuştur. İlk adli teşkilat kurulmuştur. Mahkemelere atanan kadıların yolsuzluk yapmalarını önlemek için devlet hazinesinden onlara en yüksek maaş verilmiştir. Tarım ve su ihtiyaçlarını karşılamak üzere bayındırlık işleri, suçlulara yönelik hapisaneler yapılmıştır. Devletin sosyal, ekonomik, adalet, dini ve askeri vd. kurumları için arşiv odaları ve bunun yanında devlet işlerini sistematik bir şekilde halletmek için odalar kurduştur (Sabuncu, 2018:139-146).

Hiz. Ömer halife olunca kendisine ‘‘Halifetü halifeti Resülillah’’ denilmiştir. Hiz. Ömer’den sonra gelecek kişiye de "Allah’ın Resulünün halifesinin halifesi" denilecek ve bu adlandırma devam edecektir. Bunun üzerine gelecekte kullanılabilecek pratik bir adlandırma bulmak için sahabeler istişarede bulunmuştur. Sahabeler ’in "Biz mümin kimseleriz, Ömer’de bizim emirimiz" dir demesi üzerine Hiz. Ömer’e "Emirü’l-müminin (Müminlerin Emiri)" diye adlandırma yapılmıştır. Bu hitap şekli Hiz. Ömer dönemi ile birlikte uzun yıllarca tüm halifeler tarafından kullanılmıştır (Sabuncu, 2018:147).

644 yılında (Hicri 23) İslami cihad tüm cephelerde sürerken, zilhicce ayının son günlerinde halife Hiz. Ömer, Muğire b. Şu’be’nin bir kölesi olan Mecusi Ebu Lu’lue tarafından hançerlenerek şehit edilir. Hiz. Ömer, pazar yerinde bir mesele hakkında Mecusi Ebu Lu’lue ile tartışmış, bu tartışmadan 3 gün sonra bu köle tarafından, sabah namazını kıldırırken yaralanmıştır (Sırma, 2017:144).

Hiz. Ömer, ağır yaralı bir şekilde eve kaldırıldıktan sonra kendisinden sonra kimin halife olacağı konusunda söylentiler çıkmaya başlamıştır. Bunu üzerine Hiz. Ömer’e bazı teklifler sunulmuştur. Hiz. Ömer hiçbir teklifi kabul etmemiştir. Sahabenin, halife Hiz. Ömer’e sunduğu başka bir teklifte; yerine oğlu Abdullah’ı halife olarak seçmesi olmuştur. Ancak hiçbir zaman oğlunu kendinden sonra, yerine halife olarak düşünmediğini söyleyerek bu teklife sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Hiz. Ömer halife seçimi konusunda gelen tüm teklifleri reddetmiştir. Bunun üzerine sahabeler halifeyi belirleyecek bir ahit yazdırmasını istemişlerdir. Böyle bir mesuliyeti üzerine almak istemeyen Hiz. Ömer bu teklifi de kabul etmemiştir. Daha sonra Hiz. Ömer ‘‘aşere-i mübeşşereden’’ ve o sırada hayatta olan "Hiz. Ali, Hiz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa’d Ebu Vakkas, Zübeyr b. Avvan ve Talha b. Ubeydullah’ın" halife seçimi için şura meclisinin toplanmasını istedi. Hiz. Ömer, oğlu Abdullah’ı da halifeyi belirlemek ancak kendisi halife olarak seçilmemek kaydıyla şura meclisine dahil edilir. Hiz. Ömer yaralandıktan üç gün sonra vefat etmiştir. Hiz. Ömer’in defin işlemleri yapıldıktan sonra Mikdad b. Esved, Hiz. Ömer’in ona vermiş olduğu görevi yerine getirmek için şura üyelerini tekrardan bir araya getirmiştir (Hancabay, 2014:378).

Halife seçimi için bir araya gelen şura üyelerinin yaptığı ilk toplantı tartışmalı geçmiştir. Kimin halife olacağı konusunda ortak bir fikir birliğine varılamayınca Abdurrahman b. Avf, halife adaylığından feragat edebilecek herhangi bir kişinin olup olmadığını sormuş, Halife adaylarından kimse feragat etmeyince Abdurrahman b. Avf kendi rızasıyla adaylıktan feragat etmiştir. Bunun üzerine halifelik için iki aday belirlenmiştir. Bunlar; Hiz. Ali ve Hiz. Osman’dı. Bu iki adayın hakemliğini de Abdurrahman b. Avf üstlenmiştir Adaylarda buna razı

olurlar. Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf'a "hakkı savunacağına, heva ve heveslerine gem vuracağına, akrabalarını kayırmayacağına, halkın menfaatleri için hiçbir cabayı esirgemeyeceğine" dair and etmesini istemiştir. Şura meclisi üyelerinde alınacak her türlü karara saygılı olacakları konusunda söz verdikten sonra şura meclisi üyeleri yerinden ayrılmışlardır. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf Medine şehrini dolaşarak karşılaştığı kadın, erkek, genç, yaşlı ve ehil kişilere kimi halife olarak görmek istediklerini sorar. Abdurrahman b. Avf'ın yaptığı kamuoyu yoklamasında, Müslümanların çoğunluğunun Hz. Osman'ı halife olarak görmek istediklerini tespit etmiştir. Bu kamuoyu yoklamasından sonra belirlenen sürenin sonunda, kimin halife olduğunu açıklamak için sabah namazında bir araya gelen insanların huzurunda Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali ve Hz. Osman'a insanlar huzurunda oldukları zaman Allah Teâlâ'nın kitabı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünneti ve Hz. Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in halifelik döneminde yaptıkları uygulamaları ve icraatlarına ne ölçüde uyup uymayacaklarını sorar. Bunun üzerine sorulan soruya Hz. Osman daha kararlı ve net bir cevap vermiş ve konuşmanın bitiminde Abdurrahman b. Avf Hz. Osman'ı halife olarak ilan etmiştir. Böylece Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman yeni halife olarak seçilmiştir (Demircan, 2016:83-84).

5.3.3. Hz. Osman

Hz. Osman miladi 574 yılında Taif'te doğmuştur. Kureyş'in en zengin tüccarlarından birisi olan babası Affan, cahiliye döneminde ölmüştür. Hz. Ebu Bekir'in davetiyle İslam dinine girerek Müslüman olmuştur. İlk 10 Müslümandan birisidir. Peygamberliğin ilk yıllarında Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kızı Rukiye ile evlenmiştir. Bu sayede Hz. Peygamber'in damadı sıfatını da almıştır. Eşi Rukiye ile birlikte İslam'ın ilk dönemlerinde Habeşistan'a hicret etmiştir. Daha sonra Mekke'ye geri dönmüş ve sonrasında eşiyle birlikte Medine şehrine hicret etmiştir. Hz. Osman, Müslümanlar arasında genellikle yumuşak huyluluğu ve cömertliği ile tanınmıştır (Yiğit, 2007:438).

Hz. Osman'ın halife olarak seçilme süreci demokratik bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü dönemin koşulları içinde Abdurrahman b. Avf, Medine sokaklarında dolaşarak, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin adaylığı hakkında karşılaştığı herkesin fikrini almaya çalışmıştır. Sokakta karşılaştıklarının çoğu Hz. Osman'ı halife olarak görmek istemiş ve Hz. Osman halife olarak ilan edilmiştir. Bu sokakta karşılaşılanların çoğunluğunun verdiği kararın hayata geçirilmesi olarak bir anlamda demokrasinin hayata geçirilmesi olarak yorumlanabilir.

Hız. Osman'ın halifelik d6nemi 644-656 yılları arasını kapsar. Halkın onayı ile halife seçilen Hız. Osman ilk d6nemleri, Hız. 6mer'in halifeliğinde başlayan fetihleri devam ettirmekle geçmiştir. İşlam orduları bu d6nemde İran ilerine doğru seferler yapmayı s6rd6rm6ř, Horasan şehrine etkili ve devamlı seferler Hız. Osman zamanında başlamıştır. Bunun sonucunda b6lgenin b6y6k b6l6m6 fethedilmiştir. Kirman, Esterabad ve Hemedan M6řl6manların eline geçerek İran'ın fethi b6y6k 6l6de tamamlanmıştır. Sasanilerin son h6k6mdarı olan III. Yazdicerd'in 6ld6r6ld6ę6 651 yılında t6m İran, İşlam devletinin hakimiyetine girmiştir. G6n6m6zde Afganistan sınırları içeresinde olan "Belh, Herat, B6şenc ve T6s" b6lgeleri kısa bir s6rede fethedilmiştir. Diğer yandan "Azerbaycan, G6rcistan, Dağistan, İrmirniye" b6lgelerinin de fethi tamamlanmış ve Kuzey Afrika fetihlerine de hız kesmeden devam edilmiştir (Yiğit, 2007:439).

Suriye ve Mısır vilayetlerindeki valilerinin şehirlerindeki Bizans donanmasından kalma tersanelerden yararlanılarak kurdukları deniz g6c6 sayesinde çok 6nemli deniz savaşları yapılmıştır. Yapılan deniz savaşlarından başarılar kazanılmıştır. Bu sayede, şam valisi olan Muaviye ilk İşlam donanmasını kurmuş, bu donanma Kıbrıs adasını fethetmiş ve İstanbul 6nlerine gelmiştir. Bu d6nemde, Raşid halifeler d6neminin en b6y6k deniz muharebesi yapılmıştır. 200 gemilik deniz g6c6nden oluşan İşlam donanması, İşkenderiye açıklarında "II. Konstans kumandasındaki 500 paralıkl Bizans donanmasına karşı Zat6's-Savari adıyla bilinen b6y6k bir zafer kazanarak Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki" varlığına son vermiştir (Yiğit, 2007:439).

Yapılan fetihler sonucunda zenginleşmeyle birlikte M6řl6man toplumunda, l6ks ve refah seviyesi artmıştır. Hız. Osman'ın halifelik d6nemi 644-649 yılları, s6k6net ve refahın arttığı bir d6nem olarak kayda geçmiştir. Hız. Osman'ın halifeliğinin beşinci yılında, halk arasında huzursuzluklar baş g6stermeye başlamıştır. Hız. Osman'ın 6zellikle Emevi ailesine mensup olan kişileri, devletin 6nemli kademlerine getirmesi halk içinde hoşnutsuzluklara sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda K6fe ve Mısır'daki M6řl6manlara y6nelik girişilen hareketler devletin otoritesini derinden sarsmıştır (Yiğit, 2007:439).

Bu d6nemin 6nemli gelişmelerinden birisi de M6řl6man olan her kavmin, Kur'an'ı Kerim'i kendi lehçesine g6re okumaya başlaması ile Kur'an-ı Kerim'de anlam değişmelerinin olmasıdır. Bunun 6zerine Hız. Osman Kur'an-ı Kerim'i belli bir kurala g6re okunmasını sağlamak için Zeyd b. Sabit başkanlığında bir heyet kurmuştur. Bu heyet Hız. Ebu Bekir d6neminde toplanan Kur'an-ı Kerim'i esas alarak 7 n6sha hazırlanmıştır. Hız. Osman bu

nüshaları İslam devletinin büyük şehirlerine göndermiş; bununla birlikte değişen Kur'an-Kerim nüshalarını yakılmasını emretmiştir (Demircan, 2016:91-92).

Hız. Osman'ın halifeliliğinin son zamanlarında kendisine yöneltilen birçok eleştiri ile karşı karşıya kalmıştır. Hız. Osman'ın aleyhine yapılan karalama çalışmaları İslam devletinin tüm şehirlerine hızlı bir şekilde yayılmıştır. Halifenin yönetiminden memnun olmayanlar, onun Kur'an-ı Kerim'i yaktığını, devletin önemli mevkilerine akrabalarını getirdiğini ve savaşlarda elde edilen ganimetlerin adil bir şekilde dağıtılmadığını öne sürmüşlerdir. Diğer bir yandan Yahudilikten İslam dinine geçen Abdullah b. Sebe, İslam devletinin büyük ve önemli şehirlerini gezip, Hız. Ali'nin halife adayı olduğu zamanki anlaşmazlıkları ve olayları çarpıtarak anlatmakta ve halkı Hız. Osman'a karşı kışkırtmaktadır. Bu kışkırtmalar sonucunda 600 kişilik bir topluluk Umre yapmak bahanesiyle 656 yılında Mısır'dan Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Bu olayın büyümemesi için Hız. Osman, Hız. Ali'den rica ederek onlarla konuşmasını istemiştir. Hız. Ali'nin etkili konuşması üzerine gelenler geri dönmüşlerdir. Hız. Osman'ın halifelinde yaşanan olaylar ve fitneler, günümüz Müslümanlarının, Sünni-Şii diye ayrılmasına sebebiyet vermiştir. Bu olaylardan kısa bir süre sonra bir suikast grubu 656 yılında Hız. Osman'ı Kur'an-ı Kerim okurken şehit etmişlerdir. Hız. Osman'ın cansız bedeninin öldürenlerin eline geçmemesi için birkaç gün cenazesi kaldırılmamıştır. Sonra eşi ve birkaç yakın dostu tarafından, Baki mezarlığına defnedilir. Çünkü asiler Hız. Osman'ı ashabın yanına defnedilmesine izin vermemişlerdir (Demircan, 2016:92-103).

5.3.4. Hız. Ali

Hız. Ali hicretten 22 yıl önce 600 yılında Mekke şehrinde doğdu. Babası Ebu Talib, annesi Fatıma bint Esed'dir. Hız. Ali, ailenin en küçük erkek çocuğu olup, kıtlık nedeniyle Hız. Muhammed (s.a.v.) onu himayesine aldı. İslam dinine girdiğinde daha 10 yaşındaydı. Hız. Ali ilk dört Müslümandan biridir. Aynı zamanda çocuklar içerisinde ilk Müslüman olandır. Ayrıca Hız. Muhammed (s.a.v.) ile ilk namaz kılan kişidir (Apak, vd., 2018:71-72).

Hız. Osman halifeliği döneminde Mısır, Basra ve Küfe şehirlerinden yola çıkarak Medine şehrine gelen ve yönetime karşı ayaklananlar, Hız. Osman'ı halifelikten indirmek istemişlerdir. Onun için ayaklananlar, Hız. Ali, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam gibi sahabelerin önde gelenlerine halifelik teklifinde bulunmuşlardır. Bu sahabeler kendilerine yapılan halifelik teklifini şiddetle reddetmişlerdir. Hatta Hız. Ali, ayaklananları Hız. Osman'a yönelik yapacakları işten vazgeçirmek için elinden geldiğince onlara uyarmış ve nasihatlerde bulunmuştur. Buna rağmen Hız. Osman'ın evini kuşatmalarına mâni olamamıştır. Alınan tedbirlere ve yapılan ikazlara rağmen asiler Hız. Osman'ı şehit etmişlerdir (Fırlı, 1989:372).

H. Osman'ın şehit edilmesi üzerine, Medine şehrine bir kaos hâkim olmuştur. İsyancılar şehri ele geçirmişlerdir. Halifelik makamı bir müddet boş kalır. Çünkü H. Osman'ın şehit edilmesi üzerine kimse halife olmaya yanaşmaz. Bunu üzerine isyancılar Medinelileri toplayarak "siz danışılacak kimselersiniz, sizin ümmet üzerine hükmünüz geçerli ve işleyicidir. Size iki gün mühlet. Eğer bu süre içinde bu işi beceremeseniz Ali, Talha ve Zübeyr'i, filan ve filanı öldürürüz" diyerek tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine Medineliler korkup telaşa kapılmışlardır. H. Ali'ye halife olması için ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine H. Ali, "bu sizin işiniz değildir, Bedir' katılmış olanların işidir. Bedir' katılmış olanlar kimi seçerse halife olur" diyerek cevap vermiştir. Halifeyi seçecek olanlar Bedir savaşına katılmış olan ve cennetle müjdelenen 10 kişidir. Bu 10 kişiden de sadece H. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Sa'd b. Ebu Vakkas ve Said b. Zeyd hayattadır. Said b. Zeyd, en başından beri halife olmak istememiştir. Sa'd b. Ebu Vakkas, H. Osman'ın şehit edilmesi üzerine içine kapanmış ve halifelik makamı için hiçbir girişimde bulunmamıştır. Geriye Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam ve H. Ali kalmıştır. Ancak H. Ali halifelik için en güçlü aday konumundadır. Medine'de bulunan ve Bedir savaşına katılmış olanlar bir araya gelip halifelik makamı için H. Ali'yi seçtiler. Başta H. Ali bunu kabul etmemiş, ama yoğun ısrarlar sonucunda H. Ali halifeliği kabul etmiştir. H. Ali, Mescidi Nebevi 'de minbere çıkarak orada bulunan insanlara hitap ederek; "bu iş sizindir, kimsenin onda hakkı yoktur. Siz kimi isterseniz halife olur. Dün bir karar üzere ayrılmıştık ki, ben istemeyerek söz verdim. Siz ise hemen oracıkta beni seçmekte ısrar etmiştiniz" diye buyurunca hepsi birden, "Biz dünkü karar üzereyiz" demeleri üzerine orada bulunanlar, H. Ali'ye biat etmişlerdir (Ahmet Cevdet Paşa,2018:426-427).

H. Ali halifelik makamını istememesine rağmen, yapılan yoğun ısrarlar neticesinde halife olmuştur. H. Ali halifelik seçimini kapalı kapılar ardında yapmayarak halkın onayına ve isteğine sunmuştur. Bunun neticesinde Müslümanlar da H. Ali'yi halife seçerek ona biat etmişlerdir. H. Ali halife olur olmaz, en önemli sorun H. Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırması olmuştur. Ancak ortada bilinen, "H. Osman'ı ben öldürdüm" diyen bir katil yoktur. Çünkü H. Osman'ı şehit eden isyancılar sayıları binleri bulan bir gruptur. "Osman'ı hepimiz öldürdük" diyen bu kalabalık isyancılar grubuna karşı H. Ali'nin elinden bir şey gelmez. Çünkü bu isyancılar Medine şehrine tam anlamıyla hakimlerdir. H. Ali de bir süre olayların yatışmasını bekler. Bunun üzerine Şam valisi ve H. Osman'ın yeğeni Muaviye halifelik seçiminin isyancılar tarafından yapıldığını, H. Ali'nin, H. Osman'ın katilleriyle iş birliği yaptığını ve katilleri cezalandırmak için hiçbir caba zarf etmediğini öne sürerek H. Ali'ye biat etmez (Fırlalı, 1989:373).

Bu gelişmeler üzerine İslam tarihine kara bir leke olarak düşen Cemal vakası yaşanmıştır. Cemal vakası yaşanmadan önce Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam, halife Hz. Ali'nin yanına gelerek Hz. Osman'ın katillerinin yakalanmasını istemişlerdir. Hz. Ali durumu onlara izah etmiş, lakin ikisi de ikna olamamışlardır. Rivayetlere göre bu iki sahabe halifelik seçimlerinde Hz. Ali'ye zoraki bir hal üzerinden biat ettiklerini anlatmışlardır. Bu gelişmeler bağlamında; Hz. Osman'ın halifeliğinin ilk zamanlarında Hz. Osman'a karşı olan Hz. Aişe, bu seferde Hz. Ali'nin halifeliğine karşı çıkmıştır. Daha sonra Talha ve Zübeyr Hz. Aişe'nin yanına giderek, Hz. Ali ile olan görüşmelerini aktarır ve Hz. Aişe Mekke şehrinde Talha ve Zübeyr ile Hz. Ali'ye karşı propaganda yapmaya başlar. Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr yardım ve destek almak amacıyla Irak'a giderler. Basra şehrinde Hz. Osman'a karşı olanları kılıçtan geçirirler. Bunu duyan Hz. Ali Küfe şehrinde sağladığı kuvvetle Basra üzerine yürür. Burada Hz. Aişe'yi destekleyenlerin üzerine ordusuyla yürümüş ve onları ağır bir yengiyeye uğratmıştır. Bu Cemal Vakasıyla Müslümanlar ilk defa birbirleriyle savaşmıştır. Bu olay üzerine tarihçiler, Hz. Aişe'nin yaptıklarından dolayı çok pişmanlık duyduğunu, artık siyasi ve politik işlere müdahil olmayacağını söylediğini belirtmektedirler (Fığlalı, 1989:373).

Cemal vakasından sonra Hz. Ali Küfe 'ye dönmüştür. Hz. Ali, Cerir b. Abdullah el-Beceli'yi kendisine biat etmesi için elçi olarak Muaviye'ye gönderir. Muaviye gelen biat davetini kabul etmeyerek, Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın katilleriyle birlikte oluğunu söyleyerek, Hz. Osman'ın kanını dava edeceğini söyler. Küfe 'ye dönen elçi, Hz. Ali'ye Suriye halkının Muaviye'yi destekleyerek savaş hazırlıkları yaptığını söyler. Muaviye kısa bir süre sonra halife Hz. Ali'ye bir mektup göndererek "Hz. Osman'ın katillerini kendisine teslim edilirse biat edeceğini, aksi taktirde savaşacağını" bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, Mısır, Küfe ve Basra şehirlerinin valilerine haber gönderip savaşa hazırlanmalarını emreder (Yiğit, 2009:107). Bunun üzerine Hz. Ali ordusu ile Küfe 'den hareket etmiş ve ordusu ile Suriye'ye yönelmiştir. Muaviye'de zaman kaybetmeden hazırladığı büyük bir ordu ile Şam'dan hareket eder. Hz. Ali ve Muaviye'nin ordusu Fırat civarında Sıffin ovası denen bölgede karşı karşıya gelmişlerdir. Sıffin ovası bir ay iki ordunun küçük çapta çarpışmalarına sahne olmuştur. Bir ay sonunda ateşkes imzalanır. Bu sırada Hz. Ali Muaviye'ye elçiler göndermeye başlar. Ancak Muaviye, Hz. Ali'nin hiçbir şartını dinlemeyerek elçileri geri çevirmiştir. Uzun bir ateşkesten sonra ateşkes antlaşmasının bittiği gün Hz. Ali Muaviye destekçilerine şu mesajı göndermiştir; "Ben Allah'ın Kitabı'nı delil göstererek sizi O'na davet ettim. Gelin bana itaat edin! Bu mesajım hepinizedir. Allah hainleri başarıya ulaştırmaz." Hz. Ali'nin sözleri üzerine Muaviye; "Aramızda sadece kılıç karar verecek! Aciz olanlar helak olsunlar!" der. Bunun üzerine iki taraf

arasında günlerce süren çarpışmalar olur. Birçok Müslüman ölür. Muaviye yenilmek üzereyken Komutanı Mısır valisi Amr b. As Kur'an-ı Kerim sayfalarını kaldırarak ve Hz. Ali'yi Kur'an-ı Kerim'in hakemliğine davet etmiştir. Bununla birlikte Muaviye'nin ordusunda bulunan askerler mızraklarının uçlarına Kur'an-ı Kerim sayfalarını asarak aman dilemişlerdir. Yapılan bu hareket Amr b. As'ın başvurduğu bir hileden başka bir şey değildir. Bu hareket Hz. Ali'nin ordusunu etkiler ve savaşmayı bırakırlar. Sonrasında Hz. Ali ve Muaviye arasındaki sorun Kur'an-ı Kerim ve belirlenecek hakemlere bırakılır. Hz. Ali, iki kişilik bir hakem kurulunun oluşturulmasını kabul etmek mecburiyetinde kalır. Muaviye'nin hakemi Amr b. As olurken Hz. Ali'de hiç istemediği ve komutanlarının baskısıyla Ebu Musa el-Eş'ari, Hz. Ali'nin hakemi olur. Hz. Ali ve Muaviye arasındaki çekişmeyi halletmek için belirlenen tarihte hakemler bir araya gelmiş, ancak hakemlerden Amr b. El-As soruşturma işinde gereken ehemmiyeti vermeyerek Muaviye yanlısı bir yol çizmiştir. Her iki hakem de hem Hz. Ali'nin hem de Muaviye'nin halifelikten men edilmesine karar verdiler ve bu meselenin şura meclisine bırakılarak, Hz. Ali ve Muaviye yerine halifelik için yeni adaylar bulunmasına karar vermişlerdir. Fakat kararın ilan edilmesine sıra gelince ortalık karışır. Amr b. El-As, Ebu Musa el-Eş'ari'ye; "Haydi kalk kararını ilan et, ardından ben de kalkarım" der, bunun üzerine Ebu Musa ayağa kalkarak kararı açıklar. Ancak Amr b. As, Ebu Musa el-Eş'ari ile birlikte kararlaştırdıkları karara ters bir görüş açıklar. Amr b. As; "Gördüğünüz gibi Ebu Musa, kendi adayı olan Ali b. Ebi Talib'i hilafetten hal etti. Bende onun kararını kabul etmekle beraber kendi adayım olan Muaviye b. Ebu Sufyan'ı hilafete tayin ediyorum. Çünkü o, Osman b. Affan'ın kanını talep edebilecek velisidir" diyerek açıklamasını yapar. Bunun üzerine Sa'd b. Ebu Vakkas, Ebu Musa el-Eş'ari'ye doğru seslenerek; "Sana ne oluyor ya Ebu Musa? Seni Amr'ın karşısında bu kadar zayıf duruma düşüren nedir?" Ebu Musa el-Eş'ari cevap olarak; "Ne yapabilirim ki adam antlaşmasına ihanet etti" der. Fakat Amr b. As'ın kurnazlığı ile ortaya çıkan bu olaya yönelik itirazlar sonuç vermez. Hz. Ali, iki hakemin verdiği kararı da reddeder (Sırma, 2017:230-236).

Hakem vakası sorunları çözmek yerine var olan sorunu daha da karmaşık bir hale getirir. Bu durumdan yararlanmak isteyen Muaviye kendisini İslam devletinin halifesi olarak ilan eder. Bu aldatmalı olay karşısında, Müslümanlar ikiye bölünmüş, bunun üzerine Hz. Ali ve Muaviye arasında yeni bir mücadele başlar. Haricilerde isyanlarını yapmaya devam ettiler (Yiğit, 2009:108).

644-656 yılları arasında halifelik yapan üçüncü halife Osman döneminde ortaya çıkan radikal bir gruptur. Hariciler, Raşid Halifeler dönemindeki İslam siyasetine muhalefet ederek,

hüküm yalnız Allah'a aittir prensibini savundular. Hariciler, adaletin sağlanması ve İslam hükümlerinin tam olarak uygulanması için mücadele ettiler. Ancak, Hariciler 'in aşırı radikal ve katı bir görüşleri olduğu ve diğer Müslümanları dinden çıkmakla suçladıkları bilinmektedir. Ayrıca, Hariciler, savaşta kadın, çocuk ve sivillerin dahi öldürülebileceği görüşünü benimsemeleriyle de dikkat çektiler. Tarihsel olarak, Hariciler, İslam toplumu içinde ciddi bir tehdit oluşturmuşlardır. İslam'ın erken dönemlerinde yaşanan iç savaşlarda önemli bir rol oynamışlar ve İslam dünyasında çeşitli isyanlara öncülük etmişlerdir. Ancak, zamanla etkileri azalmış ve günümüzde Haricilik, İslam dünyasında küçük bir azınlık tarafından benimsenen bir mezhep veya akım olarak varlığını sürdürmektedir (Fığlalı, 1997:169-175).

Sıffin savaşı ve hakem olayı Müslümanları üçe bölmüştür. Hz. Ali taraftarları, Muaviye taraftarları ve Hariciler. Başta Hariciler, Hz. Ali'nin yanında yer almalarına rağmen sonradan ayrılıklar yaşanmıştır. Bu durum karşısında Hz. Ali ordusunu toplayarak Muaviye ile savaşma kararı almıştır. Diğer Yandan Hariciler sorunu meydana çıktı. Hariciler yaptıkları eylemlerle her geçen gün tehlike arz etmektedirler. Bunun üzerine Hz. Ali, Nehrevan'da bulunan Haricilerin üzerine yürüdü, Haricilerin büyük bir bölümü savaş meydanında hayatını kaybetmiştir. Hz. Ali bu savaştan sonra Muaviye'ye karşı harekete geçmek için Nuhayle'de konaklar. Küfe şehrinde kalan ehl-i Nuhayle olarak bilinen 2000 kişilik bir Harici grubuyla konuşan Hz. Ali, kendisine Muaviye ile olan savaşında destek vermelerini istemiştir. Bunu reddeden Hariciler, Hz. Ali'ye küfürle itham ederek, Hz. Ali'nin isteğini kabul etmezler. Bunun üzerine 2000 kişilik Harici grubuyla savaşan Hz. Ali taraftarları birçoğunu öldürür. Savaştan kaçanlarda Mekke şehrine gider. Yaşanan olaylar üzerine bıkkınlık ve yılgınlığa kapılan askerler, Hz. Ali'ye artık savaşmak istemediklerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine halife küfe şehrine dönmüştür (Fığlalı, 1989:374).

Bu olaylardan sonra Hariciler, İslam devleti'ndeki ayrılıklara son vermek düşüncesiyle; Hz. Ali, Muaviye ve Amr b. As'ın öldürülmesine karar verirler. Alınan karar neticesinde, üçü de aynı günde ve seçilen kişiler tarafından öldürülecektir. Muaviye ve Amr b. As yapılan suikasttan kurtulurlar. Hz. Ali ise namaz kılmak için mescide giderken, Haricilerden birisinin akrabası olan, İbn Mülcem tarafından ağır bir şekilde yaralanmıştır. Hz. Ali suikasta uğradıktan 2 gün sonra, 22 Ocak 661 yılında vefat etmiştir. Hz. Ali'nin naaşı Küfe şehrinde bulunan Necef'e defnedilmiştir (Demircan, 2016:135).

Hz. Ali'nin vefat etmesiyle Raşid halifeler dönemi de sona ermiştir. Hz. Ali'nin vefatından sonra, Hz. Ali taraftarları Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Hasan'a halife olarak biat etmişlerdir. Ancak Hz. Hasan'ın halifeliği 3 aylık gibi kısa bir süre sürmüştür. Çünkü Muaviye,

Hız. Hasan'ı tehdit ederek halifelik iddiasından çekilmesini ve ona biat edilmesini istemiştir. Bu durum karşısında, Hız. Hasan, içinde oldukları durumun vahametini anlayarak, Muaviye ile antlaşma yaparak halifelikten çekilmiştir (Kapar, 1997:68). Bu olaydan sonra Muaviye Suriye halkının tam desteğini alarak başta Mısır olmak üzere, Hız. Ali'nin elinde olan birçok bölgeyi ele geçirmiştir. Bununla beraber gelecekte kurulacak, Emevi devletinin temellerini de atmıştır (Fırlalı, 1989:374).

5.3.5. Raşid Halifeler Dönemi Uygulamaları

Raşid halifeler dönemini değerlendirmek gerekirse; bu dönemde Müslümanlar sosyal, ekonomik, askeri ve politik birçok gelişme yaşamışlardır. İslam devletinin sınırları bu dönemde Afrika'ya, Akdeniz kıyılarına ve Kafkasya'ya kadar uzanmıştır. İslam dini büyük bir hızla yayılarak farklı toplumlarca benimsenmiştir. Devlet'in kurumsallaşması adına özellikle, Hız. Ömer döneminde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde olumlu olayların yanında, İslam tarihi için tatsız olaylarda zuhur etmiştir. Özellikle Hız. Osman'ın halifelik döneminde başlayan fitne hareketleri ve bunun sonucunda, Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle devam eden olaylar İslam dünyasında büyük sorunlara kapı aralamıştır. İslam tarihinin en karışık evresi olan Hız. Ali dönemi, İslam dünyasında birçok bölünmenin ve sorunun ortaya çıktığı, bir dönem olarak kayda geçmektedir. Raşid halifeler döneminde gelişen olaylar günümüz Müslümanların; kültür, medeniyet ve siyasi alt kimliklerini oluşturmuştur.

Bu dönemdeki yönetim şekli, tam anlamıyla günümüz demokrasisi ile karşılaştırılmaz. Ancak bazı demokratik unsurları da içermektedir. Halifelerin seçimi toplumun önemli liderleri ve danışmanları tarafından yapılmıştır. Bu süreçte, halkın fikirleri ve tercihleri önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Hız. Ebu Bekir'in halife seçilmesi için yapılan danışma toplantılarında, çeşitli gruplar arasında tartışmalar yapılmış ve sonunda Hız. Ebu Bekir'in seçilmesine karar verilmiştir. Aynı şekilde, Hız. Ömer'in halife seçilmesi için de benzer bir süreç izlenmiştir. Hız. Ömer, önceki halife olan Ebu Bekir tarafından atandıktan sonra, danışma meclisi tarafından onaylanmıştır. Bu süreçte, halkın temsilcileri ve danışmanları arasında tartışmalar yapılmış ve Ömer'in halife olması konusunda genel bir mutabakata varılmıştır.

Raşid Halifeler Dönemi'ndeki yönetimde, merkeziyetçilik ve otoriter bir yaklaşım da mevcuttur. Halifelerin kararlarına itaat etmek ve yönetimlerine boyun eğmek önemlidir. Toplumun genel olarak halife seçimine katılımı sınırlıdır ve kararlar merkeziyetçi bir şekilde alınmaktadır. Bu dönem 'deki yönetim şekli, o dönemin sosyal ve siyasi koşullarıyla bağlantılı olarak gelişmiştir. İslam toplumu, henüz siyasi ve kurumsal bir yapıya sahip değildir ve bu dönemdeki yönetim, İslam'ın öğretilerine dayalı bir şekilde şekillenme sürecindedir.

Sonuç olarak, Raşid Halifeler Dönemi'ndeki yönetim günümüzün demokrasi uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda demokratik olarak adlandırılmaz, ancak bazı demokratik unsurları içerdiği söylenebilir. Bu dönemde toplumun fikirleri ve tercihleri dikkate alınmış ve halife seçiminde danışma süreci kullanılmıştır. Ancak yönetimde merkeziyetçilik ve otoriter bir yapı da bulunmaktadır. Bu durum demokratikleşememenin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

6.TARTIŞMA

Yıllarca bir tartışma konusu olan İslam ve demokrasi kavramları düşünürler ve araştırmacılar tarafından ele alınmış ve bir değerlendirmeye alınmıştır. İslam ve demokrasi kavramları uzun bir süre boyunca siyaset ve politik düzlemde hep bir tartışma konusu olmuştur.

Bu tezde, İslam ve demokrasi arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. İslam ve demokrasi kavramlarının temel prensiplerini ve uygulamalarını ele alınmıştır. Ayrıca, İslam'ın demokratik değerlerle uyumlu olup olmadığına ve İslam toplumlarında demokrasiye nasıl bir katkıda bulunabileceği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda, İslam'ın temel prensiplerinden biri olan şûra kavramını vurgulanmıştır. Şûra, İslam toplumlarında demokratik karar mekanizmalarının temelini oluşturabilir. İslam'ın adalet, eşitlik ve insan hakları gibi evrensel değerlere vurgu yapması, demokratik ilkelerle paralellik göstermektedir.

Bazı görüşler, İslam'ın özünde demokratik değerlere uygun olduğunu savunur. İslam'ın temel prensipleri olan şûra ve adalet sistemi, demokratik bir yönetim anlayışına zemin hazırlayabilir. İslam, bireylerin katılımını teşvik eder ve adaleti sağlamak için toplumsal adaleti vurgular. Bu perspektife göre, İslam'ın demokratik bir sistemle uyumlu olabileceği savunulabilir.

Ancak, diğer bir görüş İslam'ın merkeziyetçi ve otoriter bir yönetim anlayışını teşvik ettiğini iddia eder. İslam'ın otoriter bir yönetim anlayışına sahip olduğunu savunanlar, İslam'ın demokrasiyle tam uyumlu olmadığını öne sürerler. Bu görüşe göre, İslam'ın demokrasiyle çatışan yönleri de bulunmaktadır.

İslam'ın demokrasi ile bağdaşmadığını düşünen araştırmacı ve yazarların öne sürdükleri argümanlar genellikle; İslam'ın kendine münhasır bir yönetim anlayışının olduğunu ve kanun koyma yetkisinin sadece Allah tarafından yapılabileceğini söylemektedirler. Bunun yanında İslam sadece dini konuları kendi içinde barındırmaz. Sosyal hayatı, ekonomiyi ve siyaset anlayışını da kendi içinde barındırır. İslam'ın demokrasi kavramına tabi olmasına gerek olmadığını, ancak demokrasinin İslam'a göre hareket edebileceği görüşü mevcuttur.

Bu bağlamda İslam ve demokrasi uyumludur kanısına varanların da öne sürdüğü görüş ise; İslam'da bulunan şûra meclisinin bir tür demokratik hareketin bir fiil göstergesi olduğunun ve İslam'ın değer verdiği eşitlik, adalet ve hukuk ilkesinin İslam'ın en çok da demokrasi ile bağdaştığı görüşü ortadadır.

İslam ve demokrasi arasındaki ilişki karmaşıktır ve çeşitli yorumlara tabidir. Bazıları İslam'ın demokratik değerlerle uyumlu olduğunu savunurken, diğerleri İslam'ın otoriter veya teokratik bir sistemle daha uyumlu olduğunu iddia eder. Bu tartışma, İslam'ın yorumlanması, siyasi ve kültürel faktörler ve tarihî bağlam gibi birçok etkene dayanmaktadır.

Ayrıca, İslam toplumlarında demokrasinin nasıl uygulanabileceği konusunda da tartışmalı konular bulunmaktadır. Bazıları, İslam toplumlarında demokrasinin yerleşmesi için sekülerleşme veya laiklik gerektiğini savunurken, diğerleri İslam'ın demokrasiyi destekleyen bir çerçeve sunabileceğini ve İslam hukukunun demokratik değerlerle uyumlu hâle getirilebileceğini ileri sürmektedir.

Bu tez çalışması, İslam ve demokrasi arasındaki tartışmalı ilişkiyi aydınlatmaya yönelik bir girişimdir. İslam'ın demokratik değerlerle uyumlu olabileceği ve İslam toplumlarında demokrasinin teşvik edilmesi gerektiği konusunda bir argüman sunmaktadır. Ancak, İslam'ın farklı yorumları ve siyasi gerçeklikler göz önüne alındığında, bu konuda daha fazla çalışma ve diyalog gerektiği unutulmamalıdır.

Bu bağlamda İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiye bakmak için Raşid Halifeler dönemi ele alınması yapılan bu tez çalışmasına ayrı bir katkı sağlamıştır. Raşit Halifeler dönemi, İslam tarihindeki ilk dört halife olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halifelik dönemlerini kapsar. Bu dönem, İslam devletinin kuruluş ve gelişme sürecini içerir ve İslam'ın yayılmasıyla ilgili önemli olayları içerir.

Raşid Halifeler döneminde demokratik uygulamalar olarak kabul edilebilecek bazı örnekler şunlardır:

Şura Meclisi: Raşid Halifeler, yönetimde danışma ve istişareye büyük önem vermişlerdir. Kararlar alınırken, liderler toplumun ileri gelenleri ve danışmanlarının görüşlerini alırlardı. Örneğin, Hz. Ebu Bekir döneminde, Medine'deki ileri gelenlerle bir araya gelerek halife seçimini danışarak gerçekleştirdi.

Adalet ve Eşitlik: Raşid Halifeler, adaletin sağlanması ve tüm Müslümanların eşitliğini önemseyen bir yönetim anlayışı sergilediler. Hukukun üstünlüğü prensibine dayanan kararlar alındı ve adaletin sağlanması için çaba gösterildi.

Katılım ve Yerel Yönetim: Raşid Halifeler, yerel yönetimlere yerel halkın katılımını teşvik etti. Yerel meclisler ve mahkemeler kuruldu ve halkın yönetim sürecine katılması teşvik

edildi. Hz. Ömer döneminde ise fetih edilen bölgelerde Müslüman olmayan halkın kendi inanç ve kültürlerini korumasına izin verildi.

İstişare ve İslam Alimleriyle İlişkiler: Raşid Halifeler, İslam alimlerinin görüşlerine değer verir ve onların danışmanlığına başvururlardı. İslam hukuku ve fetvalar konusunda uzman olan alimler, yönetimin kararlarını etkilemede önemli bir rol oynardı.

Savaş Ganimetlerinin Paylaşımı: Raşid Halifeler döneminde, savaş ganimetlerinin adil bir şekilde dağıtılması ilkesi benimsendi. Ganimetler, sadece yöneticilere değil, toplumun diğer üyelerine de adaletli bir şekilde dağıtıldı.

Bu örnekler, Raşid Halifeler dönemindeki yönetimdeki demokratik uygulamalara örnek olarak verilebilir. Ancak, bu dönemdeki yönetim biçimi tam anlamıyla modern demokrasiye denk gelmemektedir. İslam devleti, temelde İslam hukukuna dayalı bir yönetim şekline sahipti ve karar süreçlerinde İslam alimlerinin önemi büyüktü. Ayrıca, bu dönemdeki uygulamalar, sonraki İslam devletlerinin yönetim anlayışlarını etkilemiş ve İslam hukukunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Raşid Halifeler dönemindeki uygulamalar çok parlak bir dönem olarak gösterilmektedir. Çünkü bu çağda köklü bir tarihe ve devlet anlayışına sahip olan iki süper güç konumunda olan devlet bulunmaktaydı. Bunlar; Bizans ve Sasani imparatorluklarıdır. Bu iki devlet o çağlarda monarşi ile yönetilmekteydi. Bunun yanında, temel hak ve hürriyetler konusunda ve hukuk devlet anlayışını konusunda demokratik bir oluşuma ve köklü tarihlerine rağmen meydana getirememişlerdir.

Ancak kısa bir süre içerisinde kurulan İslam devleti başta Hz. Muhammed (s.a.v.) katkılarıyla daha sonrasında Raşid Halifelerin çabasıyla çağına göre hem bir hukuk devleti ve tam anlamıyla da olmazsa demokratik bir devlet anlayışına sahipti.

Bunun yanında halifelerin belirlenmesi hususunda, demokratik bir sürecin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü halifeler şura meclisi tarafından seçildikten sonra halifeliklerini meşrulaştırmak için toplum tarafından biat alınırdı. İslam'daki bu biat anlayışı bir nevi günümüzdeki güvenoyu anlamına geldiğini söylemek pek yanlış olmaz.

Bizans ve Sasani imparatorluklarına bakıldığında ise hükümdarların seçilmesinde aynı hanedandan gelen üyeler şeklinde belirlenmekteydi imparatorluk içerisinde yaşayan halkın kendi yöneticilerini seçme hususunda bir hakları bulunmamaktaydı. Bunun yanında Raşid Halifeler döneminde Müslümanlar kendi yöneticilerini kendileri seçmekteydiler. Aynı zamanda Müslümanlar, devlet başkanına karşı eleştiri yapma hakkına sahipti. O çağda böyle bir hakkın bulunması bile başlı başına önemli bir olaydır. Çünkü günümüz modern dünyasında ve demokrasisinde bile çoğu toplumlarda devlet başkanını ve yöneticileri eleştirme hakkına

tam anlamıyla özgür bir şekilde sahip değil. Buna bakıldığında görüyoruz ki Raşid Halifeler dönemindeki uygulamaları çağına göre çok ilerde ve modern olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tartışma bölümünde, İslam, demokrasi ve Raşid Halifeler dönemi arasındaki ilişkiyi ele aldık. İslam'ın demokrasiyle uyumlu olup olmadığı ve Raşid Halifeler döneminin demokratik bir yönetim şekli olarak kabul edilip edilemeyeceği konuları tartışmalıdır. Ancak bir gerçek vardır ki Raşid Halifeler dönemindeki uygulamalar çağının çok ötesinde olan uygulamalardır. İslam ve demokrasi konusuna bakıldığında ise hep bir tartışma konusu olarak tazeliğini koruyacaktır.

7. SONUÇ

Araştırmamızın sonuçlarına göre, demokrasinin temel ilkeleri ve değerleri, İslam dininin ilkelerine uyumlu hale getirilebilir. Böylelikle İslam ve demokrasi arasındaki sonu gelmez tartışmalarda son bulur. Çünkü her iki kavramında ortak yanları mevcuttur. Bunlar; adalet, eşitlik, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi niteliklerdir. Her iki olguda insanları en iyi şekilde idare edebilecek bir mekanizma oluşturmayı amaçlamaktadır.

Ancak, İslam ve demokrasi arasındaki uyumlu ilişkiyi sağlamak için bazı zorluklar ve tartışmalar da vardır. İslam'da dini otoriteye ve şeriata verilen önem, bazılarına göre demokratik süreçlerle çelişebilir. Ayrıca, İslam'ın çeşitli yorumları ve farklı mezhepler arasındaki görüş ayrılıkları da demokratik bir ortamda uzlaşma ve katılımı zorlaştırabilir.

Bunun yanında İslam kendine münhasır bir yönetim anlayışı belirlemiştir. Bu yönetim anlayışı

İslam ve demokrasi arasındaki ilişki karmaşık ve çok boyutludur. İslam'ın demokrasi ile uyumlu hale getirilmesi, İslam dünyasındaki farklı toplumların, liderlerin ve düşünürlerin çabalarını gerektirir. Bu, demokratik prensipleri dikkate alan, insan haklarına saygılı, şeffaf ve hesap verebilir yönetimlerin kurulması ve İslam'ın demokratik değerlerle uyumlu yorumlanmasını içermelidir.

İslam'ın demokrasiyle uyumlu olması için hem İslam dünyasında hem de demokratik toplumlarda diyalog ve anlayışın artırılması gerekmektedir. Bu, din ve demokrasi arasındaki potansiyel gerilimleri azaltmak ve İslam'ın demokratik süreçlerle bütünleşmesini teşvik etmek için önemli bir adımdır.

Raşid Halifeler Dönemi, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu dönem, İslam Devleti'nin kurucusu ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra başlamış ve dört halife dönemi boyunca devam etmiştir. Bu tezde, Raşid Halifeler Dönemi'nin temel özelliklerini ve sonuçlarını inceledik. Araştırmalarımız, bu dönemin İslam'ın

yayılması, siyasi yapılanma, toplumsal değişimler ve kültürel gelişim açısından önemli sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

Raşid Halifeler Dönemi'nin en önemli sonuçlarından biri, İslam'ın hızla yayılması ve genişlemesidir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in liderliği altında başlayan fetih hareketi, Raşid Halifeler döneminde daha da güçlenmiştir. Bu dönemde gerçekleşen fetihler, İslam'ın Arap Yarımadası'ndan öteye yayılmasını sağlamış ve Sasani İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve diğer birçok büyük güç üzerinde etkili olmuştur. Bu fetihler, İslam'ın yayılmasıyla birlikte Müslüman toplumunun etkisini artırmış ve İslam'ın bir dünya dini haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Raşid Halifeler Dönemi, siyasi ve yönetim alanında da önemli sonuçlar doğurmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra, İslam toplumu halifelik sistemiyle yönetilmeye başlanmıştır. Raşid Halifeler döneminde, halifelerin adaleti, liderlik becerileri ve İslam'ın temel prensiplerine bağlılığı öne çıkmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar ve yönetim anlayışı, İslam toplumunda bir müddet istikrarı sağlamış ve Müslümanların güvenini kazanmıştır. Ayrıca, bu dönemdeki siyasi birlik ve istikrar, fetih hareketlerinin başarısını da desteklemiştir.

Raşid Halifeler Dönemi'nin toplumsal ve kültürel etkileri de dikkate değerdir. Bu dönemde İslam toplumu, hızlı bir şekilde büyümüş ve çeşitli toplumlar arasında etkileşimler yaşanmıştır. İslam'ın yayılmasıyla birlikte farklı kültürler, dil ve geleneklerin bir araya gelmesi sonucunda zengin kültürel bir mozaik ortaya çıkmıştır. İslam'ın temel ilkeleri ve öğretileri, bu dönemde Müslüman toplumunun yaşam tarzını etkilemiş ve İslam medeniyetinin temelini oluşturmuştur.

Raşid Halifeler Dönemi, İslam'ın yayılması, siyasi yapılanma, toplumsal değişimler ve kültürel gelişim açısından önemli sonuçlara sahip bir dönemdir. Bu dönem, İslam'ın yayılmasının hız kazandığı bir dönem olmuştur. Ayrıca, İslam'ın temel ilkeleri ve öğretileri bu dönemde Müslüman toplumunun hayatını etkilemiş ve İslam medeniyetinin temelini oluşturmuştur. Raşid Halifeler Dönemi, İslam'ın tarihindeki önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmeli ve bu dönemin sonuçları, İslam dünyasının bugünkü durumunu anlamak için önemli bir referans noktası olarak ele alınmalıdır.

Aynı zamanda bu tezde, Raşid Halifeler Dönemi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi inceledik. Araştırmalarımız, Raşid Halifeler Dönemi'nin erken İslam toplumunda bazı demokratik unsurlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde gerçekleşen lider seçimleri, şura meclisleri ve danışma yöntemleri, katılımcı bir yönetim anlayışının varlığını göstermektedir. Ancak, bu dönemdeki yönetim modelinin tam anlamıyla demokratik bir sistem olmadığı da unutulmamalıdır.

Raşid Halifeler Dönemi'nde, halifelerin seçimi genellikle danışma ve görüş birliği ile gerçekleştirilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra ilk halife olarak seçilen Hz. Ebu Bekir, Müslümanlar tarafından devlet başkanı olarak seçilmiştir. Bu halife seçimleri, belirli bir süreç ve danışma yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu, katılımcı bir unsurun varlığını göstermektedir.

Bu dönemdeki seçilme üslûleri İlk dönemlerde bu süreç daha katılımcı ve demokratik bir şekilde gerçekleşmiş olabilir. Ancak, zamanla bu süreç değişime uğramış ve seçim sürecindeki katılım ve istişare azalmıştır. Özellikle Emevi ve Abbasi dönemlerinde halife seçimi daha fazla monarşik bir nitelik kazanmış ve seçim sürecinde halkın katılımı azalmıştır. Halifeler genellikle mevcut halifenin ailesinden veya yakın çevresinden bir kişi tarafından belirlenmiştir.

Bu nedenle, halifelerin seçilme üssülerinde tam anlamıyla demokrasinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Ancak, İslam tarihindeki erken dönemlerdeki seçim süreçlerinde daha fazla katılım ve danışma olduğu bilinmektedir.

Raşid Halifeler Dönemi'nde şura meclisleri kurulmuş ve danışma organları oluşturulmuştur. Bu meclislerde, toplumun önde gelen kişileri ve toplumun ileri gelenleri bir araya gelerek kararlar aldığı bilinmektedir. Bu da demokratik süreçlere benzer bir yapıyı yansıtmaktadır. Ancak, Raşid Halifeler dönemindeki şura, istişare meclisi ve seçimler, kendi dönemlerindeki toplumsal ve siyasi koşullar çerçevesinde bir ölçüde demokratik sayılabilir. Ancak günümüz demokrasi anlayışına kıyasla sınırlı bir katılım, temsil ve hesap verebilirlik düzeyine sahipti. Bu meclislerin tam anlamıyla temsili bir niteliğe sahip olmadığı ve daha çok danışma amaçlı olduğu da belirtilmelidir.

Raşid halifeler döneminde her ne kadar önemli ve olumlu gelişmeler olsa da bu olumlu gelişmeleri gölgede bırakacak birtakım tatsız olaylarda meydana gelmiştir. Özellikle Hz. Osman döneminin ikinci yarısında sonra devlet sınırları içerisinde başlayan iç huzursuzluk ve fitne hareketleri o dönemin devlet yapısına, toplumuna ve siyasi anlayışına darbe vurmuştur. Bunun yanında günümüz Müslüman toplumunun yapısını da etkilemiştir. Yaşanan bu olaylar İslam dininin ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in öngördüğü devlet yönetim anlayışını da gölgede bırakmıştır. Bu dönemde Müslüman toplumunun demokratikleşememesini ve arzulanan ideal yönetim anlayışına geçilemediğini de görmekteyiz.

İslam coğrafyasındaki demokrasi sorunu değinmek gerekirse; İslam coğrafyasında birçok ülkede otoriter yönetimler hüküm sürmüş veya hala hüküm sürmektedir. Otoriter liderler, demokratik prensipleri sınırlayarak veya baskılayarak güçlerini koruma eğilimindedir. Bu da demokratikleşmeyi zorlaştırır ve demokrasi sorunlarını tetikler. Bunun yanında İslam coğrafyasındaki bazı toplumlar, demokrasiyi Batı kültürüne ait bir değer olarak algılar ve bunu

dini veya kültürel değerlerine aykırı olarak görür. Bazı gruplar da dini normları demokratik ilkelerle uyumlu hale getirmekte zorlanabilir ve böylelikle ülke demokratikleşemeyerek, demokrasiye karşı cephe almaya başlar. Bu durumda siyasi sorunları beraberinde getirir.

Sonuç olarak, İslam ve demokrasi arasındaki ilişki sürekli bir tartışma konusu olmaya devam edecektir. İslam'ın temel ilkeleri ve demokratik prensipler arasında bir denge bulunabilir ve İslam'ın demokratik değerlerle uyumlu bir şekilde yaşayabileceği bir ortam oluşturulabilir. Ancak bu, sürekli bir çaba ve anlayış gerektiren bir süreçtir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa., 2018, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hufefa, Peygamberler ve Halifeler Tarihi, Hazırlayan: M. Zahid MUTLU, Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul.
- Ardoğan, R., 2005, Müslüman Toplumlarda İnsan Hakları ve Demokrasiye Saygıyı Artıracak Bazı İslami İlkeler, Değerler Eğitimi Dergisi, 3 (9), 25-58.
- Aristoteles., 1975, Politika, (Çev. Mete Tuncay). Remzi Kitapevi Yayınları, Yükselen Matbaacılık Limited Şirketi, Cağaloğlu-İstanbul.
- Akkaya, N., 1997, İslam Hukuku'nda Kadının Siyasi Hakları, İslami Araştırmalar Cilt: 10, Sayı: 4.
- Apak, A., vd., 2018, İslam Tarihi ve Medeniyeti-2, Raşid Halifeler Dönemi, (Genel Editörü: Prof. Dr. Mehmet Şeker), Gülmat Matbaacılık SAN. TİC. LTD. STİ., İstanbul.
- Avcı, C., 1998, Hilafet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 539-546.
- Ayrancı, İ., 2018, "Hz. Peygamberin Medine'ye Hicreti ve Bu Dönemde Uyguladığı Stratejiler Üzerine Bir Deneme", Kalemname 3 / 6, 44-77.
- Altungök, A., 2012, SİYÂSİ, İDÂRİ, İKTİSÂDİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL AÇIDAN SÂSÂNÎ DEVLETİ. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elâzığ.
- Ateş, H., 2017, İSLAM ve DEMOKRASİ ÜZERİNE, TESAM Akademi Dergisi, 4 (1), 215-224.
- Almira, M. M., 2001, Islam and Democracy, TEMA A DEBATE: Islam y democracia ¿son compatibles? Universidad de Alicante.
- Ay, H. & Uçar, Ö., 2015, DEVLETİN GELİŞİM SÜRECİ, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 16 (2), 195-206.
- Akbıyık, Y., 2016, Laiklik. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1 (2).
- Akgüner, T. (2011). LAİKLİK ÜZERİNE, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 12 (1-3), 23-39.
- Aksoy, N. D., Arslantaş, H. A., 2009, "DEVLET VE YURTTAŞLIĞIN FONKSİYONEL DEĞİŞİMİ", Türklük Bilimi Araştırmaları, 9-26.
- Bekcan, U., (2005), DEMOKRASİ KURAMLARI AÇISINDAN TÜRK DEMOKRASİSİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Denizli.
- Becer F. ve Mazman, İ., 2017, Rawls ve Habermas Okumalarıyla Liberal ve Müzakereci Demokrasi Modelleri: Karşılaştırmalı Analiz, Ulakbilge, 6(20), s.1-16.

- BENHABIB, S., 1999, "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru: Demokrasi ve Farklılık-Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması", (Çev: Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), Wald Yayınları, İstanbul, ss.101-140.
- Bozkurt, A., 2019, İSLAM HUKUKU AÇISINDAN BİR PRENSİP OLARAK ŞÛRÂ ve İSTİŞÂRE, Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 6 (11), 36-59.
- Baskıcı, M. M., 2009, BİZANS DÖNEMİNDE ANADOLU İKTİSADİ VE SOSYAL YAPI (900-1261), Ankara: Phonenix Yayınevi.
- Baltacı, C., 2005, İSLAM MEDENİYETİ TARİHİ, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No:197.
- Bozkurt, N., & Küçükaşcı, M. S., 2003, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 555-563.
- Bedirhan, Y., 2017, İslam Tarihi: Başlangıçtan Selçuklulara Kadar, Eğitim Yayınları, Konya.
- Balcı, D., 2016, TÜRK ANAYASALARINDA YURTTAŞLIK KAVRAMI, Yüksek Lisans Tezi, HİTİT ÜNİVERSİTESİ. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ. SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI. SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI.
- Baltacı, A., 2019, Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.
- Canyurt D., 2020, Belçika'da Siyasi Krizler ve Oydaşmacı Demokrasi'nin Bağlamları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (66): 64-81.
- Canyurt D., Dalar M., 2020, SURIYE'DE OYDAŞMACI DEMOKRASİ: OLASI RİSKLER VE FIRSATLAR, Journal of Management and Economics Research, 18(3): 168-189.
- Cicioğlu, F. & Miş, N., 2013, Arap Baharı ve Yeni Ortadoğu. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 1-4.
- Çağatay, N., 1978, Laiklik Nedir, Şeriat Nedir? BELLETEN, 42 (167), 427-436.
- Çelik, H., 2020, ORTADOĞU VE DEMOKRASİ: ORTADOĞU İSLAM ÜLKELERİNDE DEMOKRASİ NEDEN GELİŞMEDİ, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çapan, F. & Güvenç, B., 2017, Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (18), 629-640.
- Çöllü, İ., 2019, DEVLETİN KÖKENLERİ VE GELİŞİMİYLE İLGİLİ TEORİLER, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- Düzce, M., 2021, "İslam ve Demokrasi: Raşid Gannuşi Örneği", Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi 7 / 2, 1145-1176.

- Demirkent, I., 1992, BİZANS. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 230-243.
- Darende, Ö., 2015, "Sekülerleşme ve Laiklik Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 / 11, 151-188.
- Diehl, C., 2006, BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ (Çeviri: A. Göke Bozkurt), İlgi Yayınevi, İstanbul.
- Demircan, A., 2016, Raşid Halifeler, 3. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Demirli, A. G., 2010, Hz. Peygamberin Yönetim Anlayışı Bağlamında Siyaset Ahlakı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Anabilim Dalı, Elâzığ.
- Demir, N., 2010, DEMOKRASİNİN TEMEL İLKELERİ VE MODERN DEMOKRASİ KURAMLARI, Ege Akademik Bakış, 10(2): 597-611.
- Demirkol, K., 2021, DEMOKRASİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER: SOSYOLOJİK BİR PERSPEKTİF, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Dahl, Robert A., 2001, Demokrasi Üzerine, (Çev: Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Demokraside Birlik Vakfı, (2008). <https://www.demokrasidebirlik.org.tr/3170/demokrasinin-tarihcesi-ve-demokrasi-modelleri>. (Ziyaret Tarihi: 08 Kasım 2022).
- Erkış, İ. U., 2013, ULUS-DEVLETİN TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13 (26), 54-76.
- Erman, A. C., 2020, DEVLET VE DEMOKRASİ. Sarmal Kitapevi. İstanbul.
- Fayda, M., 1994, Ebu Bekir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 101-108.
- Fayda, M., 2007, Ömer, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 44-51.
- Fayda, M., 2020, Muhammed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 406-421.
- Fayda, M., 1998, HULEFA-yi RAŞİDİN, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 324-338.
- Fırlı, E. R., 1989, Ali, Ebu Bekir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 371-374.
- Fırlı, E. R., 1997, Ali, Hariciler, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 169-175.

- Fayda, M., 1992, Bedir Gazvesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 325-327.
- Gişi, E., 2015, Laiklik Kavramının Kronolojik Evrimi, The Journal of Europe- Middle East Social Science Studies, 1 (1), 1-13.
- Gürsoy, K., 2003, Laiklik, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, 60-62, İstanbul,
- Gökçe A. F., Dölek E., 2018, ANAYASA YARGISI VE DEMOKRASİ, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 5(6): 118-143.
- Giritli, İ., 1989 FRANSIZ İHTİLALİ VE ETKİLERİ, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 5, 539-550.
- Gezgin, A. G., 2010, Kur'an'da ve Türk Devlet Geleneğinde Şura, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:4, 184-207, Isparta.
- Geçit, M. S., 2012, İSLÂM KELÂMINDA SİYÂSET VE İMÂMET TARTIŞMALARI, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Görgün, H., 2009, STROTHMANN, Rudolf. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul. TDV Yayınları. 430-432.
- Gülem, M., 2015, DOĞU ROMA (BİZANS) İMPARATORLUĞU'NUN DIŞ POLİTİKASI (ERKEN BİZANS DÖNEMİ (330-718), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Sivas.
- Gökşen, S., 2022, "Bir İşlev Olarak Yurttaşlık", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 26: 197-232.
- Güngör, M., 2017, Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13 (2), 438-464.
- Gültaş, Z., (2017). Tarihi Süreç içerisinde Hilafet, <https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/tarihi-surec-icerisinde-hilafet-1922>, (Ziyaret Tarihi: 14 Aralık 2022),
- Hançabay, H. İ., 2014, HZ. OSMAN'IN HALİFE SEÇİLMESİ, EKEV Akademi Dergisi, 0 (58), 375-394.
- Hilmi, Ş. F. A., 2005, İslam Tarihi, (Notlar ve Edisyon: Prof. Dr. Cem Zorlu), Ağaç Kitap Evi Yayınları, İstanbul.
- Hişam, İ., 1971, Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye), (Çevirenler: Prof. Dr. İzzet Hasan ve Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- Hamidullah, M., & Avcı, C., 2012, Uhud Gazvesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 54-57.
- Hamidullah, M., 1998, Hendek Gazvesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 194-195.
- Hamidullah, M., 1998, Hudebiye Antlaşması, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 297-299.
- Hizmetli, S., 1991, İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Hamidullah, M., 2005, İSLAM'A GİRİŞ (Çeviri: Cemal Aydın) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Hizmetli, S., 1999, GENEL OLARAK RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ OLAYLARI: SONUÇLARI VE ETKİLERİ, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39. 27-54.
- Hilafetin Önemi ve Raşid Halifeler, (2022), <https://www.islamveihsan.com/hilafetin-onemi-ve-rasid-halifeler.html> (Ziyaret Tarihi: 14 Aralık 2022).
- <https://oxfordre.com/americanhistory/noresults?isQuickSearch=true&noresults=true&pageSize=20&q=Sek%C3%BClerizm&sort=relevance&subSite=americanhistory>, (Ziyaret Tarihi: 08 Mart 2023).
- İzmir, F., 2020, Demokrasi ve Siyasi Katılım İlişkisi, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8 Sayı: İktisadi ve İdari Bilimler, 273-281.
- İbn-i Haldun, 2004, Mukaddime. Çev: Halil Kendir. Ankara: Yeni Şafak KÜLTÜR ARMAĞINI. I. Cilt.
- İSLAM: THE DEMOCRACY DILEMMA. <https://www.wilsoncenter.org/islam-the-democracy-dilemma-0> (Ziyaret Tarihi: 10 Şubat 2023).
- Kodaman B., 2011, Liberal Demokrasinin Zemini, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (23): 1-6.
- Kapucuoğlu, S., 2004 DEMOKRASİ VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Koyuncu, A., 2015, Dört Farklı Perspektiften İslam Demokrasi Tartışmaları, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4 (3), 705-727.
- Kartal, F., 2016 Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 49, Sayı 3, 59-87.
- Küçükbaşcı, M., <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/halifelik> (Ziyaret Tarihi: 14 Aralık 2022).

Kur'an-ı Kerim, Şura, 42/13.

Kur'an-ı Kerim, Bakara, 2/112.

Kur'an-ı Kerim. Bakara, 2/131.

Kur'an-ı Kerim. Lokman, 31/22.

Kur'an-ı Kerim. Mü'min, 40/66.

Kur'an-ı Kerim. Tebbet, 111/1-5.

Kur'an-ı Kerim. Enbiya, 21/108.

Kur'an-ı Kerim. Zümer, 39/54.

Kur'an-ı Kerim. Al-i İmran, 3/19-85.

Kur'an-ı Kerim. Al-i İmran, 3/67.

Kur'an-ı Kerim. Al-i İmran, 3/159.

Kur'an-ı Kerim. Maide, 5/3.

Kur'an-ı Kerim. Şura, 42/38.

Kur'an-ı Kerim. Alak, 1/5.

Kur'an-ı Kerim. Hicr, 15/94.

Kur'an-ı Kerim. Kasiye, 45/18.

Kur'an-ı Kerim. Maide, 45.

Kur'an-ı Kerim. Maide, 48.

Köse, H. M., 2009, Siyaset, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 294-299.

Lewis, B., 2006, Ortadoğu. (Çev. Selen Y. Kölay), Özkan Matbaacılık ve Gazetecilik Ltd. Şti. Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Mutlu, M. Z., 2018, Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, I. Cilt, Çığır Yayınları, İstanbul.

Muşta, M. C., 1999, "Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 40: 461-474.

- Mutlu, A. N., 2009, RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE SİYASİ DEĞİŞMELER VE TOPLUMSAL ETKİLERİ, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Mankan V., 2020, DEMOKRASİNİN TARİHSEL EVRİMİ, Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 3(2): 119-136.
- Naskali, E., 2009, SÂSÂNÎLER. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul. TDV Yayınları. 174-176.
- Niray, N., 2001, Sâsânî İmparatorluğu'nun Devlet Yapısı Üzerine Bir İnceleme, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5), 176.
- Ostrogorsky, G., 2011, BİZANS DEVLETİ TARİHİ, (Çeviri: Prof. Dr. Fikret Işıltan), Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara.
- Okudan Dernek, K. & Tırış, G., 2020, Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Ekolojik Yurttaşlık Üzerine Bir Değerlendirme, Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 5 (3), 745-772.
- Öztürk, M., 2014, RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ İÇTİHAHLARININ İSLAM HUKUKUNUN SEYRİNE ETKİSİ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (1), 165-180.
- Özdemir, Y., Şimşek, U. & Aktaş, E., 2010, DEMOKRASİ ÜZERİNE, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 0 (14), 259-269.
- Önkal, A., 1989, Akabe Biatları, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 211.
- Özkul, D. F., 2014, "Anayasalarımızda Laiklik İlkesi", Ankara Barosu Dergisi, 0-0.
- Öğüt Marangoz, A. & Uluç, N., 2021, Sekülerizm 'in Kavramsal, Kuramsal ve Tarihsel Gelişimi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4 (2), 335-345.
- Öztürk, A., Bağlioğlu, A., 2019, "Râşid El-Gannûşî'nin Demokrasi ve Laiklik Anlayışı", e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi 12 / 2: 652-687.
- Öner, A., 2020, Hz. Ömer Döneminde Şura Uygulamaları, Ekev Akidemi Dergisi, 0 (84), 1-20.
- Öner Gören, H., 2021, DEVLET AYGITININ DÖNÜŞÜMÜ: HİBRİT MERKEZİLEŞME, Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (1), 48-58.
- Özkaya, Ö., 2020, DEVLET OLGUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0 (16), 317-352.
- Özay, M., Sekülerleşme. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi> (Erişim Tarihi: 08 Mart 2023).

- Özel, İ., Demokrasi Nedir? <https://belgelerlegercektarih.com/2018/07/16/ismet-ozel-demokrasi-nedir/> (Ziyaret Tarihi: 18 Mayıs 2023).
- Pourshariati, H., 2017, DECLINE AND FALL OF THE SASANIAN EMPIRE (THE SASANIAN-PARTHIAN CONFEDERACY AND THE ARAB CONQUEST OF IRAN), Paperback Edition Published.
- Platon, 2020, Devlet, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yıldız Mücellit Matbaacılık ve Yayıncılık Sanayi Ticaret Anonim Şirketi, Zeytinburnu-İstanbul.
- Pilavcı, F. N., 2021, RAŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE SOSYAL DEĞİŞMELER VE TOPLUMSAL ETKİLERİ, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Rahman, A., 2015, Yönetici ve Devlet Adamı Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.), (Tercüme: Talha Özkök), Erkan Matbaası, İstanbul.
- Sancaklı, S., 2003, Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, III, Sayı:2, 23-51.
- Sertel, E., 2018, Laiklik ve Sekülerleşmenin Kavramsal Farklığı ve İşlevsel Birlikteliği Üzerine, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 138-149.
- Sayyid, S., 2017, Sekülerizm. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), 2 (4), 0-0.
- Sinanoğlu, M., 2001, İslam, Son İlahi Din, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 1-2.
- Sallabi, M. A., 2009, İslam Tarihi, Siyer-i Nebi, (Tercüme: Mustafa Kasadar, Sadullah Ergin, Şerafettin Şenaslan), Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul.
- Suruç, S., 2006, Kâinatın Efendisi Peygamberimizin (a.s.) Hayatı, Nesil Yayınları, Nesil Basım Yayın Gıda Tic. Ve San. Aş., İstanbul.
- Sırma, İ. S., 2017, Müslümanların Tarihi III. Cilt, (Örnek Halifeler-Emeviler Dönemi), Beyan Yayıncılık, İstanbul.
- Sağlam, H. & Tuz, S., 2017, Din ve Şeriat Sorunsalı Üzerine Bir Tahlil, Universal Journal of Theology 2 (4), 302-310.
- Sabuncu, Ö., 2018, "HZ. ÖMER DÖNEMİ KURUMSALLAŞMA FAALİYETLERİ", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / 39, 135-154.
- Soysaldı, H. M., 1997, Kur'an'da İslam ve Şeriat Kavramlarına Semantik Bir Yaklaşım, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 278-298, Elâzığ.
- Selen, H. S., 1955, Bizans Devleti (395- 1453). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 10 (03).

Seidler, G. L., 1980, BİZANS SİYASAL DÜŞÜNCESİ, (Çeviri: Mete Tunçay), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi No. 541. Ankara.

"Sassanid Empire." Gale Encyclopedia of World History: Governments. Retrieved <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/sassanid-empire>. (Ziyaret Tarihi: 09.Ocak.2023).

Secularism and Religion. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.898> (Ziyaret Tarihi: 08 Mart 2023).

Şimşir, M., 2017, İslam Devletinin İlk Kuruluş ve Kurumsallaşma Süreci, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (38), 273-286.

Şimşirgil, A., 2020, KAYI-I ERTUĞRUL'UN OCAĞI, Timaş Yayınları, İstanbul.

Şimşirgil, A., 2019, KAYI-II CİHAN DEVLETİ. Timaş Yayınları, İstanbul.

Şahbudak, E. & Ayan, S., 2012, AKADEMİK CAMİADA YURTTAŞLIK ALGISI ve BİLİNCİ: (CÜ ÖĞRETİM ÜYELERİ ÖRNEĞİNDE), Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35 (2), 107-130.

Savaş, R., 2013, Peygamberimiz ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Kadın. <http://www.hazardernegi.org/peygamberimiz-doneminde-kadin/> (Ziyaret Tarihi: 08 Haziran 2023).

Şenocak, İ., İslam, Demokrasi ve Seçim. <https://www.youtube.com/watch?v=JEwgS2fckI&t=165s> (Ziyaret Tarihi: 16 Şubat 2023).

Türcan, T., 2010, Şeriat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 571-574.

Türcan, T., 2010, Şura, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 230-235.

Tunç, H., 2008, Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(1): 1113-1132.

Tok, N., Laiklik. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi> (Ziyaret Tarihi: 07 Mart 2023).

Töre, Y., D., D., N., 2017, DEĞİŞEN DÜNYADA VATANDAŞLIK, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 0 (10), 553-595.

Varlık, Ü. & Ören, B., 2003, DEMOKRASİ VE TEMSİL, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3 (5), 172-185.

Varol, M., B., 2005, RAŞİD HALİFELER DÖNEMİ TOPLUMSAL DEĞİŞME ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER, İSTEM/6. 195-213.

- Voll, J., O., 2007, Islam and Democracy: Is Modernization a Barrier? Georgetown University, Religion Compass 1/1 170–178.
- Yörükan, Y. Z., 2001, Hazret-i Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslam Dini Tarihi, (Hazırlayan: Türkan Turgut), Kültür Bakanlığı Yayınları, Doğu Matbaacılık ve Tic. Ltd. Stı. Ankara.
- Yıldırım, O., 2018, İSLAMÎ DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNDE SİYASAL HÂKİMİYET MEFHUMU, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 4 (1-2), 33-45.
- Yüksel, M., A., 2022, İslam, Demokrasi, Laiklik, Genç Mütefekkirler Dergisi, 3 (2), 412-439.
- Yiğit, İ., 2007, Osman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 438-443.
- Yiğit, İ., 2009, Sıffin Savaşı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 107-108.
- Yıldız, N., Demokrasi İslami Olur Mu? <https://www.youtube.com/watch?v=7Jm3J2DIFGk>. (Ziyaret Tarihi: 15 Şubat 2023).
- Yiğit, İ., Hendek Gazvesi, www.siyerinebi.com (Ziyaret Tarihi: 06 Aralık.2022).
- Zabunoğlu, H. G., 2018, GÜNÜMÜZDE ULUS-DEVLET. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13 (1), 535-559.
- Zerrinkub, A., Z., R., 2009, SASANİLERİN SİYASİ TARİHİ (Çeviri: Ali Hüseyin Toğay), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Önsöz Yayıncılık, İstanbul.
- WayBackMachine, 2009, History of Iran, Chapter V: Sasanians. <https://web.archive.org/web/20090715080555/http://www.iranologie.com/history/history5.html>. (Ziyaret Tarihi: 06 Ocak 2023).

EKLER**ÖZGEÇMİŞ****KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı	Seyyid Selami EROL
Uyruğu	T.C.

EĞİTİM

DERECE	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Üniversite	Ordu Üniversitesi, Altınordu/Ordu	2021
Yüksek Lisans	Batman Üniversitesi, Merkez/Batman	2023

YABANCI DİLLER

İngilizce